Wijtloopighe/ waerachti-
ghe/ende bestendighe Vertellinghe.

1 Wat van het H. Avontmael Christi de Leere eyghentlijck zy/ die
men ongehevoeghlijck Calvinisch noemt.

2 Wat in de Sacrament-strijdt voor bysondere saken/ tot afleg-
ginghe der selvighe/by D. Luthers tijden sich begheven hebben/ tot dat eynde-
lijck de Wittembergh sche Concordie is opgherecht gheworden.

3 Op welcker wijse de Sacrament-strijdt wederom vernieut is/
ende by wat meyninghe PHILIPPVS MELANTHON, voor ende
nae des Heeren LVTHERI doot/ghebleven is.

4 Wie IOH. CALVINVS gheweest is: Oock wat hy noch by
D. Luth. levens tijt/ soo wel als nae des selvighen overlijden/ voor eene Lee-
re/ d'eene tijdt als d'ander/ghevoert heeft.

5 Wat in de gheineyne Religions verhandelingen/ der Augsburgh-
schen Vergaderingen/ ẽ des H. Rijcx Afscheyden/van de Sacrament-strijdt/
yeder tijdt toeghedraghen is.

6 Wat eyndelijck van de ingevoerde ende ongevoeghde Namen/der
ghener/ welcke Lutherisch ende Calvinisch ghenaemt werden/ te houden is.

Allen Euangelischen Kercken/ende vromen Christenen/welcke de Waerheyt ẽ de Vre-
de beminnen/ten besten/uyt sekere ende onwedersprekelijcke Ghetuyghenissen/Historien/
ende Actis publicis, ghetrouwelijck te samen ghetoghen.

Eertijts beschreven in Hooghduytsche sprake/door den Hooghgheleerden/ Wijsen/ ende seer ver-
naerden Heere CHRISTOPHORVM PEZELIVM, Doct. Theologiæ: mitsgaders zijne
mede Kercken Dienaren tot Bremen. Ende nu in Nederlandtsche Tale/ tot dienste der selvighe
Natie/ghetrouwelijck overghezet/ Door WALICH SYVERTS SOON.

[Ghe]druckt tot Alcmaer, by Iacob de Meester, Voor Ambrosius Jansz. Boecver-
cooper/ woonende in de Hal-steegh/ in den Boeckbinders winckel/ tot Amsterdam. 1605.

Aen den Christelijcken Leser.

SOo yemandt aen dit Gheschrift mangel oft twijffel mochte meenen te hebben / soo doet sich hier inne het Ministerium der Kercken tot Bremen presenteren: Het ghene / t'welck hier inne vertelt ende aen-ghetoghen werdt / met gheloofweerdighe Ghetuyghenissen goet te doen/ ende te bevestighen. Oock de Leere van't H. Avondtmael / ghelijck die in dit Gheschrift vervaet is/ waer ende wanneer het van noode sal zijn/ ende behoorlijcker wijse ghevordert werdt / Mondelijck oft Schriftelijck / met Godes hulpe / wijder ende verder te verclaren / ende uyt Godes Woordt / ende den alghemeynen Eendracht der Rechtgheloovighe Oude Kercke / te verantwoorden.

DEN E. VV. GROOTACHTBAREN, ende Voorsienighen Heeren, den H. Burghemeesteren der Stede Amsteldam.

Ylesen/ E. W. Heeren/ in de Parabolis sive Similibus Des. Erasmi Roterodami, eene Ghelijckenisse/ die aldus luydet. Ghelijck een oudt Sangher de Conste niet en verlaet/ noch de Harpe onweerdelijck verwerpt/ maer volght een licht accoort van verscheyden toonen / ende vliedt de stemmen te bearbeyden om op t'hooghste te comen / bequaemst voor de Jonghen: Alsoo en behoortmen in de Ouderdom/ van de Republique niet gheheel af te staen / maer slappere becommernissen verkiesen/ welcke den Ouderdom bequaem zijn.

Dewijle het dan/ E. W. Heeren/ met my nu alsoo ghestelt is/ dat ick de Kercke noch de Republique geenẽ dienst en can doen/ ende evenwel niet geerne mijnen tijdt gheheel in ledicheyt/ sonder eenighe vruchte te doen / soude doorbrenghen/ ende laten wech sijpen: Soo heb ick nae mijn cleen ende cranck vermoghen/ naest eene wijle herwaerts/ tot het Translateren, ende yet wat dierghelijcke te doen / my begheven / om alsoo eene goede oeffeninghe voor my selve te hebben/ ende oock andere op sulcke wijse te dienen/ op dat ick alsoo doende/ de Aerde niet te vergheefs en beslae. Ende alhoewel ick (als Hieronymus in zijne Prologo over de Boecken der Coninghen seyt) in de Tempel des Heeren geen Goudt/ Silver/ costelijcke Ghesteenten/ fijn Lijnwaet / Purper ende Schaerlake en offere / (dewijle sulcx by my niet en is) dat het wel met ons gaet/ als wy Vellen ende Geyten-hayr offeren. Oock niet teghenstaende dat sommighe dit mijn doen berispen/ ende daer over tadelen / soo en late ick daeromme niet nae / met mijn goet voornemen voort te gaen/ wetende dat Godt sulcx niet en misshaeght/ wanneer ick hem opoffere/ t'ghene hy my ghegheven heeft: ende het weynighe dat ick ontfanghen hebbe / liever nae mijnes Leer-meesters raedt in't werck stelle/ als begrave.

Alsoo my dan/ E. W. Heeren/ een Tractaet ter handen ghecomen is/ eertijts ghemaeckt door den Eerweerdighen Wijdtvermaerden ende Hoogh-gheleerden Heere D. Christophorum

Pezelium, S. G. mitsgaders zijne mede kercken-dienaren tot Bremen: zijnde een Historisch Verhael / van de Onderhandelinghen/ Publique Actien, Gheschriften / ende mondelijcke Conferentien/ die tusschen Doct. Martrinum Lutherum met den zijnen / ende den Heere Huldericum Zwinglium, D. Martinum Bucerum met den haren/ ende hun beyden Naevolgheren / in de beclaghelijcke / schadelijcke / ende bedroefde Sacramentstrijdt zijn voorghevallen. Welck Boeck de Autheuren/om sekere redenẽ/die hier nae in hare Schriften verhaelt sullen werden/die van Hamborgh voor eerst toe gesonden hebben. Ende also ick dat een stuck wercks achte te zijn / t'welck noodigh eñ orbaerlijck is/om in dese Controversien ende geschillen/die nu in swanghe gaen/ onse Natie bekent te maken / soo hebbe ick de moeyte ghenomen/om dat uyt de Hooghduytsche Sprake/ in onse Moederlijcke Tale over te setten: Te meer/dewijle wy in die tijden ghevallen zijn / in welcke de oude Wonde van den Onrustighen ende Twistsuchtighen Clamant, D. Philippus Nicolai tot Hamborgh/ wederomme opghescheurt/ gereten/ende bloedende ghemaeckt werdt / door zijne veelvuldighe Lasterschriften/die hy ons vast herwaerts overgesonden heeft. Ghelijck hy oock noch tot dien eynde/op de lest verledene Franckfortsche Vasten-Misse / eene Schaepspelse te Marckt ghebracht heeft/die evenwel qualijck te becomen is geweest: Eñ als men dese Pelse opslaet/ende wel besiet / soo en is die anders niet/ als het Boecxken/ t'welck hy heeft laten uytgaen / gheintituleert/Van den Calvinisten Godt/ende hare Religie: alsoo dat hy alleen den Tijtel ende Datum verandert heeft/ende stelt nu Schaepspels der Calvinisten / Laster-duyvels/ etc. eene fraeye behendicheyt van een Doctor in Theologie, die een Battement-speelders persoone oock wel soude weten te ghebruycken/als hy hem desguiseert van Habijten/wanneer hy de Luyden soeckt wijs te maken/ dat hy een ander Spel sal spelen/als hy daeghs te vooren ghedaen heeft: en alst al omme comt/soo isset het selfde: so gaet het hier met desen Doctor mede. Op dese Herfst-Misse en is hy oock in geen gebreke gheweest / ghelijck de Cathalogus uytwijst / om zijne voorschrevene aerdt te thoonen / wat het zijn sal / moghen wy wijs werden als de Boecken comen / soo zijn Farrago daer mede onder is. Ick hebbe by dit Boeck noch ghevoeght / Eene Teghenbedenckinghe/

by

by de Kercken-dienaren tot Bremen ghemaeckt / op de Bedenckinghe by Doctor Paul. van Eyzen (stucxwijse teghens dit Boeck / ende andere Schriften / door die van Bremen aen die van Hamborgh ghesonden) uytgegheven / t'welck sal dienen tot breeder verclaringhe van de sake.

Dat ick nu soo vrymoedigh ben / om desen mijnen gheringhen Arbeydt / uwe E.E. toe te schrijven / comt meer ten aensien van de weerdicheyt der Materie in haer selve / als dat ick ghequalificeert soude zijn / om mijne Redenen ende Werck aen uwe E.E. te adresseren. Bidde derhalvẽ / dat uwe Grootachtbare W. ghelieven sal / dese mijne vrycheyt ten besten te houden / ende wel te duyden.

Ick late my beduncken / dat uwe E.E. dese mijne Dedicatie wel voeght / overmidts Godt de Heere uwe E.E. beroepen ende ghestelt heeft / tot Hoofden ende Regenten van soodanighen Stadt / in welcke hy teghens alle vermoeden / zijne Kercke miraculeuselijck gheplant / ende eene groote Ghemeynte vergadert heeft / welcke / door de goede Correspondentie die uwe E.E. met de Kercken-raedt zijt houdende / tot noch toe (Godt gheve voor altijdt) in goede vrede is wassende ende bloeyende gheweest. Dat oock mede door Godes zegheninghe / onder uwe E.E. Voorsichtighe Regeringhe / de Stadt in tijtelijck welvaren alsoo is toeghenomen / dat niet alleen die / welcke uyt andere desolate Provincien alhier hare woonplaetse genomen hebben / sulcx met ons gevoelen: maer dat oock die ghene sulcx sien ende ervaren / welcke tot in de uyterste deelen des Weerelts van ons ghseten zijn. Insonderheyt presentere ick oock uwe E.E. dit Tractaet / dewijle in dese Stadt / meer als in eenighe andere Steden onses Vaderlandts / vele die van buyten in ghecomen zijn ghevonden werden / die niet te vrede zijnde met de Religie / welcke hier door Gods ghenade / conform zijn H. Woordt / opentlijck gheexerceert werdt / uwe E.E. met haren doen moeyelijck ende lastigh zijn : op dat uwe E.E. eene bescheydene ende naeckte Onderrichtinghe soudet moghen hebben / om te sien en te oordeelen of sy wel ghefondeert zijn / om haer van de Kercke af te sonderen / ende Vergaderinge op haer selven te houden : misbruyckende alsoo V. E. Civiliteyt ende Lanckmoedicheyt / door eene stoute Licentie , die sy haer selven sonder Fondament ofte behoorlijcke redenen toe meten / t'welcke

 ke

ende die selfs ghescheven) Gasparus Creutziger / Wolfgangus Musculus, ende andere Theologen, zijn teghenwoordigh gheweest / ende hebben de Roomsche Colloquenten het verbeterde thiende Artijckel voorghehouden / ende t'selvighe verdedight. Ende en is noch voor / noch nae Lutheri doot / eenighe strydt noch clachte in de Evangelische Kercken gheweest / van de Eerste ofte Tweede Augsburghsche Confessie, veel min gheclaeght / dat die soude vervalscht wesen / als men nu roept / eñ de Luyden soeckt wijs te maken: ende is het verbeterde Exemplaer by de Vorsten gheapprobeert / ende van hen by den Keyser Ferdinandum, A°. 1561. verdedight / gelijck hier van in de Text des Boecx breeder blijcken sal.

Dit hebben de Theologen daeromme ghedaen / om dat sy saghen / dat de Roomsch-gesinden de woorden des selvigen Artijckels / van onder de Ghedaenten des Broodts ende Wijns / tot haren voordeel trocke / om hare Leere van de Transsubstantiatie, daer door te bevestighen / ende te becrachtighen. Alst oock blijckt upt hare Confutatie, die sy den Keyser Carolum op de selvighe Rijcxdagh / tegens de Augsburghsche Confessie overgegeven hebben / waer inne sy aldus segghen: Het thiende Artyckel werdt oock aenghenomen / doch dat de Vorsten daer by bekennen / dat onder yeghelijcke Ghedaente de gheheele Christus zy / want anders ware het Lichaem sonder Bloedt / eñ alsoo doot / t'welck teghens de Schrift is / Dat Christus is opgestaen ende nemmermeer sterft. Diesgelijcx / dat de Vorsten hem also onder de Gedaenten des Wijns ende Broodts bekennen / dat de substantie der beyder in het Lichaem ende Bloedt Christi verandert / ende niet meer Broodt ende Wijn zy. By het woordt Ghedaenten en verstaet de Roomsche Kercke in dese handelinghe anders niet / als de uyterlijcke Accidenten des Broodts ende Wijns / te weten / de coleur / reuck ende smaeck / sonder de Substantie des selvigen. Also sietmen dan claerlijck ende naecktelijck / waeromme het thiende Artijckel beter heeft moeten verclaert werden / soo men met de Roomsch-gesinden gheene Transsubstantiateurs en heeft willen zijn. Oock mede schrijft Lutherus in zijn tweede Deel / tegens de Hemelsche Propheten / van dit onderschept van Gedaente oft Broodt aldus: Vergheet oock niet / dat ghy het niet Ghedaente des Broodts en heet / ghelijck de Papisten / maer enckel ende slecht Broodt /

dat wy weten/hoe wy oock op dese sijde niet sondigen/ soo wy het Broodt heeten ende houdē/nae Pauli wijse/ welckes de Papisten eene Ketterije maken. Doct. Nicolaus Selneccerus, een van hare voornaemste Theologē, bekent mede in de Voor-rede van zijn Boecxken van't Heyligh Avondtmael/ dat in de veranderde Exemplaren van de Augsburghsche Confessie op sommighe plaetsen yet wat beter verclaert is/ daeromme wy die niet en verwerpen (seyt hy:) Ende dese Selneccerus is een van hare voornaemste Belhamers gheweest/ oock een van de Patres Bergenses, die het Concordie-Boeck heeft helpen smeden. Jae is sulck eenen Voorvechter/dat hy in de selve Voor-rede oft Dedicatie wenscht/dat eenmael een Synodus van Gheleerde Papisten/ende Protesterende Stenden mochte aenghestelt werden/waer mede het leydighe Zwingelsche Vergift/ende vreetende kreeft mochte gheweert werden. Nota bene, waer sy heen willen. Ghelijck het oock teghenwoordigh blijckt tot Dantzick/alwaer sy/die haer Lutherisch roemen/hulpe soecken aen de Jesuiten in Polen/die by haren Coningh veel vermoghen/om de Predicanten aldaer/met hare toehoorderen/die haer aen de Wittembergsche Concordie, tusschē D. Luthero eñ Martino Bucero ghemaeckt/ende Philippi Melanthonis ghevoelen van het H. Avondtmael houden/ uyt de Stadt te verdrijven/ende beginnen hare oude vermolsemde ende schier vervallene Beeldē op nieuwe wederom te verghulden/ te vercieren/ ende op te smucken/in dese conjecture: wat sy daer mede voor hebben/mach een yeghelijck verstandigher bedencken. Soo betuyghen oock de Dienaren der Gereformeerde Kercken in Nederlandt/in hare Sendtbrief aen de Patres Bergenses, dat Heshusius, een van hare voornaemste Capiteynē/ in zijn Boeck van't Avondtmael/het selvighe 10e. Artijckel der eerste Augsburghsche Confessie als Papistisch verwerpt.

Wat is dan nu hier inne misdaen ende verbeurt/daer men nu soo seer over claeght/ende tegen gheroepen werdt? Dat de Theologen dit Artijckel/uyt dringhende noot/beter verclaert hebben alst te vooren was? Wat willen dese Roepers de Luyden vast wijsmaken/dat sy blijven by de oude Augsburghsche Confessie, daer de Confessie (om redenen/als geseyt is) beter heeft moeten verclaert werden/alsoo dat de rechtsinnighe Gereformeerde Kercken van't rechte verstandt der selvighe niet afghe-

** weken

weken en zijn. Maer dese partiale Doleanten zijn selve daer af gheweken/ door hare nieuwe ende van oudts in de Kercke onghehoorde Ghedicht/ende afschrickelijcke opinie/van de Vbiquiteyt, ofte alomme teghenwoordichheyt des Lichaems Jesu Christi/waer van men niet een Woordt noch Syllabe in de Augsburghsche Confessie en vindt. Ende om dese Vbiquiteyt wel te stabilieren/ hebben sy een Comploot onder malcander ghemaeckt/met hare nieuwe Concordie-Boeck/ teghens vele harer Medebroederen/die haer beter Luthers roemen te wesen als sy zijn/ derhalven met hen in opentlijcke Dispute getreden zijn/ ende hebben de Vbiquiteyt met goede ende stercke Argumenten om verre ghestooten/ghelijck tot Quedelborgh Anno 1583. ghescheit is. Alsoo versaeckt oock de selvighe plat Philippus Melanthon, ende spreeckt die teghen/ gelijck in dit Boeck ghesien sal werden. Oock Lutherus selve(ghelijck Cemnicius in zijn Exam. Concil. Trident. schrijft) heeft gheleert/ Datmen het Fundament van de teghenwoordichheyt des Lichaems Christi in het Avondtmael/ niet en sal stellen in de Disputatie van de Vbiquiteyt, maer in de waerheyt van de Woorden der Instellinghe. Met dit hare voorschreven Concordie-Boeck/(alleen van ses Theologen te samen ghesmeedt) zijn sy ommegeloopen (als Christus van de Schriftgeleerden ende Phariseen spreeckt Matth. 23.) Zee ende Landt/om Medeghenooten te maken/ ende hebben een ghetal vergadert/ van Neghen duysent/vier hondert/twee Mannen/(Mirabilia mundi:) bestaende van Bisschoppen/Prælaten, Abten/ Canonikē. S. Ians ordens Ridderen/ Professoren, Theologen, Hofpredicanten/Kerckē ende Schooldienaren/die het selvighe Boeck onderteeckent hebben/welckes Namen achter in het Boeck statelijck staen proncken/ behalven de Vorsten ende Heeren/ die sy tot hare devotie ende aen hare Coorde ghecreghen hebben/ welckers Namen voor aen ghestelt zijn. En moghen sy niet wel een fraey Argument hier van maken/ghelijck de Romanisten van de menichte een Argument maken/ om hare sichtbare Kercke daer door te bewijsen.

Van dit Concordie-Boeck heeft de vrome Vorst Iohannes Casimirus Paltz-grave aen Hertogh Augustum Keur-vorst van Sachsen geschreven/ ende te vooren geraden/ wat swaricheyt daer uyt ontstaen soude: ende driederley middelen voorgheslaghen/

ghen/tot eene vredelijcke vereeninghe der Euangelische Kercken / ghelijck in't vervolgh deses Boecx breeder blijcken sal. Voort salmen hier bemercken/ hoe onbehoorlijck ende schadelijck het is/ dat men in de Gereformeerde Kercken partijesche Namen inghevoert heeft/ eñ hoe qualijck het voeght/ dat men sich goet Luthers wil laten noemen / wat verdeelinghen ende scheuringhen daer upt ontstaen/ ende hoe Lutherus dit selvighe teghenspreeckt. Eyndelijck werdt dit Boeck besloten/ met eene vermaninghe tot ondersoeckinghe der Waerheyt/ ende Liefde tot Vrede ende Eenicheyt. Ende sullen uwe E.E. hier inne als in eenen claren Spieghel sien ende bemerckẽ/ aen welcker sijde het manghel gheweest is/ eñ noch is/ dat in de Gereformeerde Kerckẽ geen beter Vrede ende Eenicheyt heeft connẽ getroffen werden. Ende of het verschil (soo het anders een verschil ghenoemt magh werden) soo groot is / datmen daeromme Buyten-landtsche Vorsten ende Heeren sal bemoeyen / om aen de Moghende Heeren Staten te bevorderen/ dat in dese Landen noch eene andere openbare exercitie der Religie soude mogen toegelaten werden / als de ghene/ welcke hier Conform Gods Woordt gheexerceert werdt / die in haer selve alsmense wel insiet/ in de Hooft-Puncten ende Fundamenten/ oock in de Leere van't H. Avondtmael/ geen tweederleye/ maer eene ende de selvighe Religie is/ die men soeckt te moghen hebben.

Godt de Heere gheve/ dat die gene/ welcke door onverstandt haer van de rechtsinnighe Kercken afsonderen / ende vergaderinghen op hare eyghene handt maken / door't lesen van dit Boeck / tot beter verstandt moghen comen / Godt de Eere gheven / ende met de Kercken haer vereenigen ende vergaderen/ sonder andere bywegen te soecken/ scheuringhe te maken/ ende Altaer teghens Altaer op te rechten : t'welck ick hen van goeder herte ende met sincere Affectie toe wensche. Dat oock die ghene / welcke de suyvere Leere van des Heeren Avondtmael toestaen/ door dese volghende Onderwijsinge / soo langs soo meer daer inne moghen bevestight werden : niet alleen om eene bloote wetenschap daer van te hebben/ maer veel eer/ om tot eenen rechten yver/ tot Gods glorie / tot ware danckbaerheyt tegens Jesum Christum/ door zijn bittere lijden ende sterven om onser zonde willen/ waer van het H. Avondtmael eene gheheughenisse is / ende om tot rechte Liefde tegen zijne Nae-

 sten/

sten/ daer door verweckt te mogen werden: want sonder sulcx al te vergheefs is / wat men van de Religie disputeert.

Gade aen uwe E.E. mijn Heeren/ hier mede Oorlof nemende/ bidde den Almoghenden Godt / die uwe E.E. hier beneden/ nae het ghetuyghenisse des Propheten Davids, als Goden in zijne plaetse ghestelt heeft / dat hy uwe E.E. met soodanighe Wijsheyt / Discretie ende Voorsichtichheyt / rijckelijck alsoo wil begaven ende vercieren/ als tot soodanighen hooghen Ampte van noode sal wesen. Ende dat hy altijt die Affectie ende Ghesintheyt by uwe E. E. wil laten zijn ende blijven/ om zijnen Sone te kussen / ende de welstandt zijner Kercke te helpen vorderen. Dat hy oock uwe E.E. in langhe Voorspoedt ende Welvaren onderhouwe / ende uwe Regeringhe hoe langher hoe meerder ghenadelijck seghene. In Amstel-dam/ den 15. Octobris/ Anno 1605.

Uwe altijdt onderdanighe

Walich Syverts soon.

Aenwijsinghe der voornaemste Puncten / welcke in't volghende Gheschrift vertelt werden.

In den ingangh.

In't eerste Deel deses Schrifts.

In't tweede Deel deses Schrifts.

Philip-

In't vierde Deel deses Schrifts.

In't vijfde Deel deses Schrifts.

Wit-

Register.

In't seste ende laetste Deel deses Schrifts.

Eynde des Registers.

Door aenghedronghene Beschuldinghe ofte Lasteringhe/ en salmen sich niet afschricken laten/ te ondersoecken wat de Waerheyt is.

Dit en is niet nieuw in de Weerelt/dat oock onschuldige Luyden met quade na-spraken beswaert werdẽ/eñ de Waerheyt eene tijt langh door valsche beschuldinghe te rugghe ghehouden werdt. Ghelijck den Heere Christo selfs/ den Propheten/Apostelen/ ende vele getrouwe Leeraren/ Martelaren/eñ Bloettuyghen Christi wedervaren is: ende de Apostel Paulus van de Joden tot Roomẽ(die haer evenwel presenteerden te hooren wat hy hielde)hem heeft moeten laten voorwerpen/Actor. 28. Van dese Secte is ons bekent/dat die aen alle eynden teghenghesproken werdt. Ende de eerste Christenheyt vele verschrickelijcke ende vervaerlijcke dinghen/ die men voor kuyssche ooren niet en derf noemẽ/ opghelept is geworden: ghelijck de verantwoordinghen ofte Apologiæ Iustini Martyris, Tertulliani, ende andere oude Schribenten uptwijsen.

Wat de Waerheyt voor geluck op de Weerelt heeft.

Oock claeght by onse tijden D. Luther, in de Voorreden over de Schmalkaldische Artijckelen: Dat tot Wittenbergh een Doctor upt Vranckrijck is ghesonden/ die opentlijck ghesept heeft/Dat zijne Coningh (Franciscus, d'eerste dies Naems) seker ende overseker ware/ dat by de Evangelische in Duytschlandt gheene Kercke/ geene Overicheyt/geene Eestandt en is: maer t'ginck alles onder malcander/als het Vee/ende een yeghelijck dede wat hy wilde.

Waer van D. Luther aen de voorschreven plaetse verder schrijft: Raedt nu/ hoe sullen ons aen genen dage voor den Rechterstoel Christi aensien/ die sulcke groote leughenen den Coninghen ende andere Landen/door hare Schriften ingebeeldt hebben voor enckele Waerheyt? Christus/onser aller Heer ende Rechter/ weet doch wel/dat sy lieghen/ende ghelogen hebben/ dat Oordeel sullen sy wederom moeten hooren/dat weet ick voorwaer. Godt bekeere/die te bekeeren zijn/ tot boete: Den anderen salt heeten/Wee ende Ach eeuwelijck.

Ende op datmen hier van gheen meer Exempelen invoere/ is het vele eerlijcke luyden bekent/Dat onlangs/nae uptghegane Sachsensche Keur-vorstelijcke bevel/(Datmẽ het onbehoorlijck scheldẽ/lasteren ende overhalen van den Predickstoel soude naelaten) eener van de Hof-predicanten tot Dresden/een Doctor Theologiæ,die hem onder andere onwetende Yveraers gepresenteert heeft/ende sonder ophouden op den Predickstoel/ de ghenoemde Calvinisten grouwelijcke eñ Godslasterlijcke dwalinghen toeghemeten heeft.

Exempel vã onwetende lasteringhen teghens de ghenoemde Calvinisten/ aen eenen voornemen Doctor/ende ghewesene Hof-predicant.

Maer eyndelijck / als nae langhe patientie / dese Doctor tot verantwoordinghe ghestelt was / ende hem opgelept is geworden / Dat hy soude de selvighe Godslasteringhen upt der selver Luyden Boecken ende Schriften bewijsen / ofte hem des onbehoorlijck Swetsens matigen: Soo heeft hy wel gepresenteert / dat hy den grondt zijner beschuldinghe soude aenwijsen / maer heeft dat van d'eene tijdt tot d'ander uytghestelt / tot dat hy ten lesten / als men by hem dieshalven aenhielde / antwoorde: Hy en hadde de ghenoemde Calvinisten Boecken selfs niet gelesen / maer andere hadden hem dat ghesept: oock hadden etlijcke van hen alsoo gheschreven / dat sy sulcke en meer andere Godslasteringhen leeren souden.

Maer hier over heeft dese Doctor quaet afschept ghecreghen / ende is daer nae door Vorstelijck bevel ghestraft / dat hy upt zijn Landt moeste wijcken / dewijle hy soo onbeschaemt op de Predickstoel heeft derren brenghen / wat hy selve niet ghelesen / ende wat hy maer van hooren segghen vernomen hadde / sonder naerder ondersoeck te doen / om t'selvige voor de gheheele Ghemeynte te verdoemen: ende om dat hy t'Christelijck ende wel ghemeende Keurvorstelijck bevel / upt eenen pueren Wrevel / hem wederspannigh ghestelt hadde.

Soodanige Luyden zijn sonder twijfel in ander Keur ende Vorstlijcke Hoven / ende elders in Steden en Landen / noch veel meer. Welcke als Iudas Thadæus in zijn Sendtbrief claeght / dat sy lasteren daer sy niet van weten / welcke de Baren des Zees ghelijck zijn / die haer eyghene schanden opschuymen. Desen soudet veel beter passen / dat sy des wijsen Coningh Salomons spreucke volghden / Prover. 25. Vaert niet haest upt teghens dynen Naesten te twisten / dat het dy niet en gae / ghelijck ghy hem hebt willen doen / ende ghy tot schanden werdt.

Dat eerste Deel deses Schrifts.

Valsche aenclachten teghens de ghenoemde Calvinisten van't H. Avontmael.

Wat eerstelijck de Leere / Gheloove / ende Bekentenisse van't H. Avondtmael aengaet / der gener / die men met de verhaette Namen der Calvinisten ongevoeghlijc uytroept / zijn anders niet dan schandelijcke Lasteringen / valsche aenclagen / ende opentlijcke onwaerheyden / datmense oplept: Als of sy de Woorden des Avontmaels niet voor waere woorden Christi houden: des Heeren Christi zijne Almachtichept outkennen: Alle teghenwoordichept ende nietinghe des Lichaems Christi upt het Avontmael wech nemen: Niet meer als slechs bloote ende ledighe teeckenen laten: Ende wat dierghelijcke Calumnien ende valsche aenclachten meer zijn.

Op welcke men met goede vaste grondt antwoorden can / met het eenige Woordt / daer mede de Spartaners in voorige tijden eenen grooten Brief vulden: Non, Neen: ten is niet alsoo.

In-

Inhoudt der Bekentenisse van't H. Avondtmael/ der ghener/ die men ongevoeghlijck Calvinisten noemt.

MAer dewijle het behoorlijck is / datmen niet uyt der teghensprekeren/maer uyt eenes yegelijcken eyghen mondt behoort te oordeelen/wat hy ghelooft ende bekent/ ende daerenteghen wat hy voor zijne geloove ende bekentenisse niet en houdet/ noch ghehouden wil hebben: Soo wil men hier mede cortelijck den inhoudt der Bekentenisse van't heyligh Avontmael Christi/in de gereformeerde Kercken/ die onder den verhaette Name der Calvinisten uytgheroepen ende vervolght werden/cortelijck vertellen. Ende can men daer over Vriendt ende Vyandt/nae het Rechtsnoer van Godes Woordt/oordeelen laten.

Want naedemael twee voornemene Vraghen zijn van den handel des Heylighen Avontmaels/die tot recht verstandt deser Controversien, ende des gheheelen Strijdts behooren. Ten eersten / Wat in't H. Avontmael ons van den Heere Christo werdt voorghestelt ende ghepresenteert. Ten tweeden/ Hoe sulckes / wat in't Avontmael uytghereyckt ende mede ghedeelt werdt / van ons ontfanghen ende aenghenomen werdt.

Twee voornemen Vraghen van't H. Avontmael.

Soo ghelooft/ende bekent men/(voor so veel de eerste Vraghe aengaet/) Dat niet alleen Broodt ende Wijn/ welck de Ooghen sien/ de Handen vatten/de Mondt smaeckt/ maer oock de ghemeenschap des waere Lichaems/ende waere Bloedts Christi/mitsgaders alle zijne verdiensten ende cracht/ons in't Heyligh Avontmael voorghedragen ende aengeboden werden/ nae luydt der waere Woorden ende Beloften Christi: Dit is mijn Lichaem/dat voor u ghegheven werdt: Dit is mijn Bloedt des nieuwē Testaments/ofte dese Beker is het nieuwe Testament in mijnen Bloede/dat voor u vergoten werdt tot vergheving der zonden. Welcke woorden d'Apostel Paulus op't rechtste ende duydelijckste verclaert/ 1.Cor. 10. Het Broodt dat wy breken/ is de ghemeenschap des Lichaems Christi. De ghezeghende Beker die wy seghenen/is de ghemeenschap des Bloedts Christi/etc.

Van de eerste Vraghe.

Wt welckes onwedersprekelijck volght/dat de Heere Christus/ware Godt ende Mensch/met alle t'gene dat hy is/ heeft ende vermagh/ om onser Menschen willen/waerachtigh in't Avontmael also teghenwoordigh is: Dat hy in't rechte ende heylsame ghebruyck deses gheheylichden Broodts ende Wijns/als soodanighe middelen die hy selve gheordineert heeft/de ghemeynschap zijns Lichaems eñ Bloets/ ende zijne verdienstē ende cracht/ons waerachtich schenckt ende toeeyghent. Ende men seyt uytdruckelijck/ dat niet alleen de verdiensten ende cracht des Lichaems Christi/maer oock het Lichaem eñ Bloet Christi selve / ons gheapplicert / ende tot eyghen ghegheven werdt/

ende dat wy niet alleen met den Gheest / maer oock met de substantie des Lichaems Christi ghemeenschap hebben.

Van de tweede Vrage.

Maer wat de tweede Vraghe belangt: Hoe namelijck het ghene/ dat in't Avontmael uytghereyckt werdt/ van ons ontfanghen eñ aenghenomen werdt/ daer van gheloost/ ende bekentmen/ met de Schrifture/ ende de Oude rechtgheloovighe Leeraren: Dat ghelijck twee onderschepdene dinghen in't H. Avontmael zijn/ de uyterlijcke/ sichtbare Ghenade-teeckenen/ Broodt ende Wijn/ ende de onsichtbare Hemelsche Gaven ende gheschencken/ het Lijf ende Bloedt Christi/ mitsgaders des selvighen Verdienst ende Cracht: Also werdt op eene andere wijse dat sichtbare/ op eene andere wijse het onsichtbare/ ontfanghen ende ghenoten.

Het sichtbare Broodt ende Wijn/ werdt met de lijflijcke Handt eñ Mondt/ op sichtbare bevindelijcke wijse ontfanghen / lijflijcker wijse ghegheten/ ende met tanden in stucken ghebeten ende verdouwet.

Maer de onsichtbare Hemelsche Gave / het Lichaem ende Bloedt Christi/ of dat wel door het sichtbare eñ uyterlijcke middel betuyght/ versekert / ende in't rechte ghebruyck ons daer mede toegheeyghent werdt: Soo werdt het doch (nae Sacramentlijcker aerdt ende forme te spreken) alleen met/ ende door den gheloove/ van ons vercreghen ende aenghenomen: ghelijck oock de Verdienst ende de Cracht Christi alleen door den Gheloove erkent/ eñ van ons moet aengenomẽ werdẽ.

Wat door een Gheloof in't Avontmael ghevordert werdt.

Ende is soodanigh Gheloove/ waer door men des Lijfs eñ Bloets Christi / zijner Verdiensten eñ Cracht/ waerachtelijck hoe langer hoe meerder deelachtigh werdt/ eene heerlijcke toeversicht ende vertrouwen/ waer mede men sich aen Christi Persoon ende Officie houdt/ eñ zijner Menschwerdinge/ Lyden/ Stervẽ/ Opstandinge/ Hemelvaert/ eñ Sitten tot de Rechter handt Gods/ sich van herten vertroost/ eñ vastelijck besluyt/ Christus zy met alle t'ghene dat hy is/ heeft eñ vermagh/ zijn eyghen: ende maeckt hem rechtveerdigh/ Heyligh/ eñ Saligh/ ende behoudt hem ten eeuwighen leven.

Door dit Gheloove werden wy den Heere Christo/ in cracht ende werckinghe des Heylighen Gheests/ ingelijft ende vereenight/ dat hy onse Hooft/ ende wy zijne Ledematen zijn/ eñ hy in ons / ende wy in hem zijn ende leven.

Sacramentlijcke aerdt te spreken.

Maer dat somtijts etlijcke oude Leeraers van de verborgentheyt also schrijven: Dat het Lichaem ende Bloedt Christi in't Avontmael mondelijck / ende lijflijck ontfanghen werdt: Dat verclaertmen als Sacramentales locutiones, Dat is/ sulcke forme ende wijse te spreken/ die nae aerdt ende eyghenschap der Sacramenten gebruyckt werden: also datmen de Hemelsche Gave ende gheschenck toeschrijft / t'ghene eyghentlijck met de uyterlijcke waer-teyckenen gheschiedt.

Ghelijck dan die oude Leeraers op sulcke wijse dickwils schrijven: Dat het Lichaem Christi/ daghelijcx uyt de vruchten der Aerde ghe-

schapen/

schapen/in stucken ghebroken / in der Godloosen mondt verslonden/ met handen ghevaet/ende met ooghen ghesien werdt.

Welcke niet eyghentlijck van het Lichaem Christi/voor ende aen sich selve/maer Sacraments wijse/van weghen der uyterlijcke sichtbare ghenade-teycken/welcke als middelen van Godt geordineert/ het Lichaem Christi ghenoemt werden/te verstaen is.

Dit is op't cortste ende duydelijckste de somme ende inhoudt der Leere ende Bekentenisse van't Heyligh Avontmael/der gener/welcke men huydensdaeghs ongevoeghlijck Calvinisten noemt/ende die men teghens Godt/Eer/ ende Conscientie/ grouwelijcke dwalinghen hier over toemeten.

Nu presenteertmen sich uyt Godes Woordt / ende uyt de oude Rechtgheloovige Schribenten/ sulcke Leere/nuitsgaders t'gene/wat de selvighe contrarie is/tot alle tijden/ daer de noot vereyscht / wijder uyt te voeren. Alleen wilmen nu dit hier by indachtigh maken: Dat dese Leere in den beginne des Sacrament-strijdts/so geheel niet voor Sacramentarisch is ghehouden ghewordden: maer datmen de selvighe oock / diemen doemaels Sacramentarisen noemde / teghen geset heeft/ende hen wanneer sy soodanige leere aennamen/ende voor recht wilden houden/ Vrede/ende Eenicheyt daer over aenghebodden heeft. Waer van men uyt Ioanne Brentio de volgende plaetse wil aentreckē/ ende een yegelijck het oordeel daer van bevolen wil hebben: Of men met grondt ēn waerheyt can bewijsen/dat eenigh verschil zy/tusschen die te vooren gesette Bekentenisse der onbehoorlijcke genoemde Calvinisten/ende van die doemaels van Ioanne Brentio ghedane verclaringhe des gheheelen Sacrament-strijdts.

Huydensdaeghs noemtmen Sacramentarisch/ dat in't beginne tegens die doemaels Sacramentarisen ghenoemt werden/geschreven is.

Ioannis Brentij rechtighe verclaringhe/van de strijdt des Avontmaels/ doe men in't beginne teghens de ghenoemde Sacramentarisen ghescreven heeft.

Want also schrijft hy in Exegesi super Ioannem, welcke Anno 26. eerst in Latijn is uytghegaen: maer van Hiobo Gastio, Anno 32. verduytscht/ende is daer nae in Latijn ēn Duytsch dickmaels op nieu ghedruckt ghewordden/ ende van niemant in de Euangelische Kercken oyt aenghevochten/ noch in't minste wederlegt is ghewordden.

Hooftstrydt.

Eerstelijck(seyt hy)ist niet onbequaem/maer van noode/dat de Leser vermaent ende onderwesē werde: Wat doch de Hooft-strijdt over den handel des Avontmaels Christi is. Wy vragē niet/of het Broodt in't Lichaem Christi verandert werdt: Daer van disputerē de Overgheloovighe Papisten. So en vraghen wy oock niet/of het Lichaem Christi in't Broodt/also Lijflijck ofte Vleeschelijck teghenwoordigh zy? Ghelijck hem het Menschelijck vernuft eenen cleynen Lijf ofte Corpusculum onder het Broodt te imaginerē plachte. Met sulcke nie-

Veranderinghe des Broots/ēn insluytinghe des Lichaēs in't Broodt/ werdt verworpen.

Medededeylinghe ofte gemeēschap des Lichaēs Christi/ door het geloove/ werdt bevestight.

 tighe/

tighe ende narrische ghedachten willen wy het vleeschelijcke voorwetighe vernuft omgaen laten: Want wy handelen alhier niet des vernufts/maer des gheloovens saken.

Daeromme soo vraghen wy alleen dit: Of met Broodt ende Wijn in des Heeren Avontmael/dat ware Lichaem/ende het ware Bloedt Christi/Onsen Gheloove mede ghedeelt werdt?

Waeromme het Broodt dat Lichaem Christi zy.

Wanneer nu dit bewesen/ende verdedight is/soo sal hier uyt claer ende openbaer werden/Waeromme men seyt/Dat het Broodt ende de Wijn/waerlijck dat Lichaem/ende het Bloedt Christi zijn/maer niet alleen blootelijck beduyden.

Ende hier nae/dewijle dat Lichaem ende het Bloedt Christi onsere gheschenckte Gaven zijn/soo moet volghen/dat sy oock/nae aerdt eñ wijse der Godlijcker ghenaden gaven/onsen Gheloove mede ghedeelt werden.

Eenerley wyse der mededeelinghe Christi/door woort eñ Sacramenten.

Want ghelijck als Gods gaven den gheloovighen door het Woort/also werden sy door die aen des Woordts aenghehechte Sacramenten/ghegheven ende ontfanghen.

Daeromme ghelijck het Lichaem Christi/ons door het Godtlijck Woordt des Heyligen Euangelij/also werdt het ooc met het Broodt des Heeren Avontmaels/in het Woordt onsen Gheloove mede ghedeelt. Desghelijcx oock/ghelijck ons het heyligh Bloedt Christi door t'woordt Gods/also/ende dierghelijcke ghestaltenisse/werdt dat ons met de Wijn des Avontmaels Christi/door t'woordt ghegheven.

Ende hier nae:

Sacramenten/die een sichtbaer woordt zijn/en sullẽ niet door ledighe teyckenen ghehouden werden.

Dat is de rechte ende waere eygenschap der Sacramenten/datse gheene bloote/ledighe/ende ydele teeckenen zijn: maer veel meer/dat de Waerheyt/die sy beduyden/daer mede medeghedeelt ende overgegheven werdt. Want een Mensch is tweerley oft tweevoudigh: Hy is innerlijck/ende is uyterlijck/Gheestlijck/ende Vleeschlijck. Derweghen soo werdt in het Sacrament door het Woordt den innerlijcken ende gheestelijcken Mensche/zijne gheestlijcke Ghenaden-gave aenghebođen/ende mede ghedeelt: Den uyterlijcken Mensche oock het zijne/dat is/het uyterlijck teecken.

Maer nu en laet sich de innerlijcke ende Gheestelijcke Mensche/niet met de uyterlijcke teeckenen versadigen/maer met de gaven selfs: Werdt oock niet vervult met de schaduwen/maer met de Waerheyt: Also/ende volghende sulckes/werdt in het Sacrament niet alleen den uyterlijcken Mensch ghereyckt ende ghegheven zijn uyterlijck teecken: maer oock/ende veel meer/den innerlijcken ende Gheestlijcken Mensche/de Gave/ende Waerheyt selfs/met eene bequame dispensatie ende uytdeelinghe. Namelijck/op dat de uyterlijcke Mensche/zijne uyterlijcke ghemeensamer dinghen Gave/dat is/Broodt eñ Wijn: Ende de innerlijcke Gheestelijcke Mensch/de innerlijcke ende hem toebehoorende Ghenaden-gave/dat is/het Lichaem/ende het Bloedt

Christi/

Christi/welcke ons in verborghentheyt ghegheven werden.

Want ghelijck als de Heylighe Doope (door welckes Exempel oock het H. Sacrament des Avontmaels Christi verclaert wert) twee dinghen heeft/namelijck/ Water/ ende het Woordt. Des Menschen lichaem ontfangt het Water bevindelijck/ door welcke hy ghewasschen werdt: Maer het Gheloove ontfangt het Woordt / daer door de innerlijcke en Geestelijcke Mensche gewasschen/en gherepnight werdt.

Verghelijckinghe des handels vãt Avontmael met de H. Doop.

Also ende oock ghelijcker wijse/heeft het heylige Avontmael Christi twee dinghen/Broodt ende Wijn/ende het Woort. De Mondt des upterlijcke Lichaems ontfangt Broodt ende Wijn. Maer de Mondt des Gheloovens ontfangt het Lichaem ende Bloedt Christi / dier ghestaltenisse/dat het Menschen Lichaem hebbe in't Sacrament zijne upterlijcke ende lijflijcke teeckenen/ende het Gheloove de innerlijcke Gheestelijcke Gaven / dat is / de Waerheyt des Lichaems ende Bloedts Christi selfs.

Item: Het hebben oock de heylighe Vaders/ voor Christi gheboorte / in't Gheloove het Lichaem ende Bloedt Christi ghegheten ende ghedroncken / maer niet door dit Sacrament / maer door de haren: Want de upterlijcke teeckenen werden na gelegentheyt des tijts verandert. Maer de waerheyt/waer op de teeckenē wijse/is altijt van dē beginne des Weerelts den ghelooviгen medegedeelt/ nu door dit/ nu door een ander middel/ ghelijck het onse Heere Godt behaeght heeft.

De upterlijcke Sacramenten des Ouden ende Nieuwen Testaments zijn ongelijc: maer het Hooft-goet is eenerley.

Dewijle dan upt alle omstandicheden ghenoechsaem claer en openbaer is/dat het Lichaem ende het Bloedt Christi onsen Gheloove door t'Broodt ende Wijn des H. Avontmaels ghegheven / ende medegedeelt werden: Soo willen wy nu besien ende overweghen/ waeromme/ende in wat verstant datmen seyt/Dat het Broodt het Lichaem Christi/ende de Wijn het Bloedt Christi genaemt werdt? Ende sulcx niet alleen blootelijck bedupdt ende aenbeeldt.

Want/dat het Broodt niet daeromme het Lichaem Christi is/dat het in't Lichaem Christi verandert werdt/ ghelijck de Papisten daer van droomen: Ofte dat anders na vleeschelijcke imaginatie een cleyn Lijfken in't Broodt teghenwoordigh ende verborghen ware/ gelijck het Menschlijck vernuft daer op sich verwondert/sulcx is boven ghenoechsaem ghesept. Volghende sulckes/soo blijft alleen dit voor recht ende waer/want het Broodt des H. Avontmaels daeromme in sulcker oorsaecks weghe het Lichaem Christi is/ ende ghenoemt werdt/ dat door ende met het Broodt het Lichaem Christi/ onsen Gheloove ghegeven ende medegedeelt werdt: Also is oock de Wijn het Bloedt Christi / Daeromme dat daer door onsen Gheloove het Bloet Christi medeghedeelt werdt.

Het Broodt is het Lichaem Christi/ niet door veranderinghe des Broodts/ noch door inslupinghe des Lichaēs in het broot/ maer dat dit Broodt een getupgenisse en middel is. In desen rechten ghebrupc hebbē wy des Lichaems Christi gemeenschap.

Dit is doemaels Ioannis Brentij verclaringhe gheweest/die hy voor de rechte waere ontwijffelijcke Waerheyt der Christelijcker Leere van't H. Avontmael tegens Carlstadium, Zwinglium, ende Oecolampadium,

padium, geschreven heeft. Als hy meende (gelijck oock Heer Lutherus) als of sy de heylighe Sacramenten alleen tot bloote ende ledighe teeckenen maeckten.

So die tot noch toe verleide verclaringe Brentij voor recht gehouden werdt: Waerom werden die huydensdaeghs aen de genoemde Calvinisten onrecht gheheeten?

Maer men betuyght voor Godt/ dat oock noch huydensdaeghs die gene/ welcke men ongoedelijck Calvinisten noemt/ dese verclaringhe Brentij voor recht houden/ jae oock als een Middel van eene gheheele vergheleyckinghe aennemen connen.

Daeromme immers een yeghelijck dies te minder oorsaeck heeft hen te lasteren over hare Bekentenisse/ welcke in den grondt even die ghene is/ welcke Brentius doemaels de ghenoemde Sacramentarisen teghens gheset heeft.

Maer sal nu eerst dese Verclaringe Calvinisch ghenoemt werden: So moeste Brentius in ghelijcker voeghen een Calvinist gheweest zijn/ en sulcx doemaels/ wanneer Calvini Name noch nergens bekent was.

Verclaringhe des Syngrammatis Suevici, van de mondelijcke ghenietinghe des Lichaems Christi.

Ende dewijle de gedachte Exegesis Brentij gelijck als eene Sommarische begrijp is van des Syngrammatis Suevici, welcke de Theologen der Rijcx ende vrye steden/ in de Swavische en Rijnlandtsche Kercken/ onder gemeene Name hebben laten uytgaen: soo souden dese alle niet minder Sacramentarisen ende Calvinisten hebben moeten zijn/ wanneer dese der Brentij verclaringhe Sacramentarisch ende Calvinisch zijn soude.

Men wil noch swijghen / dat oock Heer Lutherus hem dat ghemelde Boecxken/ Syngramma ghenaemt/ soo wel heeft laten behagen/ dat hy dat selvighe van wille is gheweest te verduytschen / aleer dat van een ander is verduytscht ghewordden. Bidt oock in zijne Voorreden/ die hy over het selvighe ghescreven heeft/ datmen sulck Boecxken vlijtigh wilde lesen: Waer uyt men in ghelijcker voeghen maer een ofte twee plaetsen vertellen wil / waer over oock van de Mondelijcke ghenietinghe des Lichaems Christi noch huydensdaeghs eenichheyt conde getreft werden/ so men alleen over alle syden tot Vrede en Waerheyt lust hadde.

Wy eten (seyt Syngramma) het Lichaem Christi/ ende drincken zijn Bloedt / niet alsoo dat wy het Lichaem Christi in stucken breken/ ende met tanden morselen / als Berengario in zijne Wederroepinge te spreken afghedrongen is: maer het Broodt (naedemael het Broodt is/ en blijft) handelen wy met Handen / brekent aen stucken / Etent ende druckent met de tanden. Maer het Lichaem Christi/ nemen ende ontfanghen wy/ even daer mede/ waer mede wy dit Woordt aennemen: Dit is mijn Lichaem/ ghelijck eener van de Ouden op't alderschoonste daer van ghesproken heeft: Quod edimus intrat ventrem, quod credimus intrat mentem. Dat is/ wat wy met den Mondt eten/ dat gaet in

Ventrem quod terimus, Mentem quod credimus, intrat.

in den Buyck/ maer wat wy ghelooven/ dat gaet in't ghemoedt.

Item/ Het waere Lichaem ende het waere Bloedt Christi is in dese woorden des Heeren/ (Dat is mijn Lichaem/ dat voor u ghegheven werdt: Dat is mijn Bloedt/ dat voor u vergoten werdt) begrepen eñ vervaet/ ende werdt allen gheloovighen daer inne aenghebоden: Also dat alle de ghene/ welcke het Woordt in geloove aennemen/ ende met gheloovighe herten vaten ende behouden/ Die selvighe hebben ende ontfanghen oock het waere Lichaem ende het waere Bloedt Christi/ jae even het selvighe Bloedt/ t'welck voor ons vergoten is/ niet een Gheestelijck Bloedt/ maer een Vleeschlijck Bloedt.

Dit zy tot nu toe ghenoech/ nae de gheleghentheyt deses voorgenomene Schrifts/ van de inhoudt der Leere/ waer toe die gene/ welc men onbillijck voor Calvinisten uytroept/ met hert ende monde sich bekennen. Daer tegen/ wanneer men de onbevindelijcke Calumnien/ ende verdichte beschuldinghen van grouwelijcke dwalinghen houden wil/ sal men lichtelijck connen afnemen/ met wat Conscientie hen die selvighe van nijdighe ende hatighe Luyden werden toeghemeten.

Dat tweede deel deses Schrifts.

TEn tweedẽ/ werdt seker niet ontkent/ maer men beclaeght met smerten/ dat niet langhe nae de begonnene suyveringhe der Evangelische Leere in Duytschlandt/ tusschen D. Luther eñ de Switseren/ als oock de Overlandtsche Theologen, van't H. Avontmael heftige strijdt-schriftẽ/ van A°. 24. tot 28. door den Druck zijn uytghegaen/ welcke etlijcke onrustighe Luyden/ onaengesien alle de volghende Accorden ende handelinghen/ tot voortsettinge ende onderhoudinghe van eene eeuwighe onvrede/ noch huydensdaeghs gheheel onbillijck misbruycken.

Sacraments-strijt tusschẽ D. Luther, eñ zijn tegẽdeel.

Misbruyck der strijdtschriften, Luther by vele.

Maer men can oock daer vp/ tot Godes eere/ niet verswijgẽ: Dat/ of wel in den beginne/ het eene Deel teghen het ander/ met alderhande suspicie ende voor-oordeel inghenomen/ ende de Ghemoeden over beyde sijden op het heftichste verbittert zijn ghewеest: Evenwel soo heeft Godt noch daer nae zyne ghenade ghegheven/ dat men in nacomende tijden den anderen al soetgens beter heeft leeren verstaen/ ende de voorighe Schriften aen d'een sijde ghestelt.

Versoeninge al soetgẽs ghevordert by de strijdende partyen.

Van het Colloquio tot Marpurg ghehouden.

WAnt A°. 1529. soo is door bevorderinghe des Landtgraefs Philippi van Hessen/ het Colloquium tot Marburg ghehouden/ ontrent t'laetste van September: Daer is in alle strijdighe Artijckelen (van welcke D. Luther zijne teghenpartije verdacht hielde) eene gheheele eenicheyt ghetreft.

Maer in dẽ Artijckel van't Sacrament des Lichaems eñ Bloedts

Wechneminge des strydts in alle Artijckelen/ beghalven van de Lichamelijcke teghenwoordicheyt Christi in't Broodt.

Christi/is het alleen(van de aerdt ende forme te sprekē) van de Lichamelijcke teghenwoordichept blijven steken : dewijle men om de ingevallene cranckhept/die men de Enghelsche sweetsucht noemde/gehaest heeft om te vertrecken.

Afschept tot Marpurg/ soo veel het Artijckel vant heyligh Avontmael aengaet.

Doch soo is oock hier van dese afschept ghemaeckt : Wy ghelooven ende houden alle van t'Avontmael onses liefs Heeren Jesu Christi/ datmen beyde ghestaltenissen/nae de insettinge gebruycken sal / Dat oock de Misse geen werck is / waer mede d'eene d'anderen/ doot ende levendigh/ genade verwerve: Dat ooc het Sacrament des Autaers/ zy een Sacrament des waerē Lichaems ende Bloedts Jesu Christi/ ende de Geestlijcke genietinge desselven Lichaems / eenen yeghelijcken Christen voornemelijck van nooden: Desgelijcken het ghebruyck des Sacraments / ghelijck het Woordt van Godt Almachtigh ghegheven ende verordineert is/ waer mede de swacke Conscientien tot gheloove ende liefde beweeght werden/ door den Heyligen Geest. Eñ alhoewel wy ons(of het waere Lichaem ende Bloedt Christi Lijfachtigh in't Broodt ende Wijn zy)op dese tijdt niet vergheleken hebben/ so sal doch het eene deel teghen het ander Christelijcke liefde bewijsen/ soo verre een yeghelijcx Conscientie eenichsins lijden mach/ eñ beyde deel Godt Almachtigh vlijtigh bidden/dat hy ons door zijnen H. Gheest in't rechte verstandt bevestighen wil.

Van twee onderscheydelijcke Confessien/die tot Augspurg der Rom. Keys. Majestept zijn overghelevert.

Der Vorstē Confessie.

IN't volgende Jaer 1530. is de Augspurgsche Confessie van etlijcke/doemaels noch weynighe/ Keur/ Vorsten/ende Steden/ Keyser Carolo de vijfde overghelevert. Maer nu droegen in het groot perijckel der selvigher tijt/ de Keur-vorst van Sachsen/ ende andere zijne medeghenooten / bedencken / om de Overlandtsche Steden doorgaens aen te nemen/dewijle men in de Leere van't Sacrament noch niet gheheel eenigh ghewordden ware / ende de selfde Kercken in uyterlijcke Ceremonien meer veranderinghe ghemaeckt haddē/Ende daeromme by den Keyser ende andere Papistische Steden des Rijcx meer verhaet waren. Daeromme werdē de Overlantsche Steden ghedronghen / hare bysondere Confessie Keyser Carolo over te gheven / in welcke van't Heyligh Avontmael dese woorden ghesét zijn.

Oorsake waerom de Overlandtsche Euangelische Steden/hare bysondere Cōfessie overgheven.

Der Overlandtsche Steden Confessie Artijckel van't Heyligh Avontmael.

VAn't Heylighe Sacrament des Lichaems ende Bloedts des Heeren Jesu Christi / werdt by ons gheleert ende gepredickt/ ghelijck van de Euangelisten ende Paulo voorgeschreven/ eñ van de H. Vaders de oude Christelijcke Kercke ghehouden is/ oock

oock der Ghemeente Godes nuttelijckst en heylsaemst is. Namelijck/ dat de Heer/ als in zijnen laetsten Avontmael/ als oock noch huydensdaeghs/ zijne Jongheren ende Gheloovighen/ wanneer sy suicken zijne Avontmael houden/nae luyt van zijn Woordt: Neemt/eet/ Dat is mijn Lichaem/etc. Ende drinckt alle daer uyt: Dese Beker is mijn Bloedt des nieuwen Testaments/ In dit Sacrament zijn ware Lichaem ende ware Bloedt waerlijck te eten ende te drincken gheeft/tot spyse haerder Zielen/ende des eeuwighen levens/dat sy in hem/ ende hy in haer blijve: Waer van sy dan oock ten jongsten daghe/tot de onsterflijckheyt ende eeuwighe salicheyt opghewerckt werden.

Men wijst oock het Volck met sonderlinghe neerstichept/van alle twist ende onnoodigh disputeren in desen handel / tot het ghene / dat alleen nutlijcker / ende oock van Christo onsen Heere in sulcken sake alleen ghemeent ende bedacht is. Namelijck/ dat wy gelijck door hem selfs ghespijst zijnde: Alsoo oock door hem/ende in hem leven / in een Godtsaligh/heyligh/ende eeuwigh leven/ ende zijn daeromme onder ons een Broodt ende een Lijf/ die wy alle eens Broodts in't heyligh Avontmael deelachtigh werden. Daeromme oock de Heylige Sacramenten/ende het Avontmael Christi/met alle aendachtichept/soo veel immer moghelijck is/by ons ontfanghen ende ghehandelt werden.

Wt deses/welck sich alsoo/ende anders niet toedraeght/ alder ghenadighste Keyser/ heeft uwe Keyserlijcke Majesteyt te verstaen/ dat by ons gheheel niet (als sommighe onser misgunstighen uytgieten) de Heylighe Woorden Christi verkeert ende gescheurt werden: niet dan ghemeen Backers Broodt ende slechte Wijn in't Avondtmael uytghereyckt/ende het H. Sacrament veracht ende afghedaen werdt.

Van dese Overlandtsche Kercken Confessie bekent D. Marbach Contra Tossan. Dat de selvighe van den Heere Bucero ghestelt is/ En ghelijck als in alle andere Artijckelen/also oock van't heyligh Avontmael/doorgaens Christelijck/ende gheheel niet Sacramentarisch zy. Want daerinne de ware tegenwoordichept des Lichaems en Bloets Christi in't heyligh Avontmael bekent werdt. D. Marbachs getuygenisse/van de Overlandtsche Euangelische Kercken Confessie.

So betuyght oock Bucerus selfs in Articulis Augustan. Welcke Tomo Anglicanorum Scriptorum te vinden zijn/Propos.77. Dat sulcke Confessie, ende daer op de volghende Apologia, tot de Euangelische Keur ende Vorsten niet gheheel mishaeght en heeft.

De eerste vergheliјckinghe van de tweederley ghemelde Confessien, op de dagh tot Schweinfurt.

Waer van dan niet alleen Bucerus van Augsburg/hem tot den Heere Luthero tot Coburg doemaels begheven heeft / en van het beginsel tot de toecomende Concordie ende eenichept met hem besproken: maer daer de Protesterende ofte Euangelische Steden hier nae A°. 1532, der Religions Vrede handelinghe we- De Overlandtsche Steden nemende Augsburgsche Cōfessie aen/

met behoor-denisse ende onderleitinghe haerder voorighe Confessie.

ghen/daer mede het ghemaeckte Keyserlijck Decreet (van weder oprechtinghe des Pausdoms) versacht mochte werden / tot Schweinfurt vergadert zijn gheweest: Soo hebben de Overlandtsche Rijcxsteden/in haer Schriftlyck bedencken aen de selvige Evangelische Stenden/ sich eyndelijck ende besluytelyck daer heen verclaert/dat sy haer presenteerden / de Augsburgsche Confessie , nevens ende met hunne bysondere overgegevene Confessie,als die in den grondt der Hooftsaken den ander niet enteghen waren/ te bekennen ende aen te nemen.

De Overlandtsche Steden werden voor Augsburgsche Confessions Verwanten/ Namaels oock tot Bontgenooten aenghenomen.

Met welcke verclaringhe sich doemaels de andere Evangelische Stenden haer hebben laten vergenoegen : Ende heeft men de selvighe Rijcxsteden verder niet gedronghen / maer sy zijn daerinne/door twee Keur-vorsten/Mentz ende Paltz/in plaetse des Keysers Caroli,tot op eens toecomenden Concilium aenghebodene Vrede / mede ingesloten en begrepen/ ende oock hier nae tot Bontgenooten aengenomen gheworden.

Voorbereydinghe tot de Wittenberghsche Concordie, tusschen de Theologen.

Daer op heeft hem Bucerus, met bevorderinghe der Heerschappen in de Overlandtsche Steden/ende des Landtgraefs Philippi van Hessen/hoe langer hoe meer met alle neerstichept bearbeydt/tusschen de Theologen der Overlandtsche Steden/en de Wittenberghsche Theologen,de gewenschste Concordiam in't werck te stellen/ende heeft nae vele ghedaene voorbereydinghen/die door allerhande in Druck uytgeghevene Schriften/van weghen der Overlandtsche Kercken/gheschiet zijn/oock Heer Philippus Melanthon,ongheacht hy te vooren teghens haer/ alsoo wel als Heer Lutherus ghestreden heeft / evenwel zijns deels niet in ghebreke gheweest is/ Nademael hy/sonderlingh uyt de t'samensprekinge met Bucero tot Cassel/A°.25.ghehouden/wat zyne meeninghe ware/ grondelyck vernomen hadde.

Philippi Melanthonis neerstichept/ de Concordie met Bucero te vorderen.

Schrijven Philippi aen Bucerum, waer inne hy van weghen Doct. Lutheri, tot de Concordia hem presenteert.

Want also schrijft hy aen Bucerum, nae sulcke t'samensprekinghe uyt Wittenbergh : Ick hebbe die van u gestelde Notulen der Concordie, den onsen overghelevert/en den Heere Luthero uwen Brief/ ende andere Schriften/gegeven/Daer van versekere ick u/Eerstlijck voor gewis/Dat nu ter tijt Lutherus van u/en uwe mede verwanten/ gheheel vriendelijck spreeckt ende ghesint is. Voor't tweede/so en verwerpt hy oock voor hem de selvige forme en meeninghe niet/maer hy en wil noch ter tijt niet geheel sluyten/maer hy meent/men sal oock met Brentio,Osiandro,ende anderen handelen/ dat die den selvighen oock behaghe : ende datmen der Predicanten in

Lutheri Affectie en Ghemoedt versacht.

uwe Steden/ghemoedt ende wille/oock te kennen ghebe.

Is daeromme nu wat sachter/maer hy wil datmen de handelinge noch wat uytstellen sal / t'welck my oock uyt vele oorsaken lief ende ghewenscht is. Want het oock nuttelijck sal zijn/ de tijt tot Raedt te nemen/so wel tot deliberatie, als oock de saken te versachten. So sullen eenighe ghemeene versamelings daghen gehouden werden: Daer by men ghelegentheyt sal hebben/ om de gheheele sake des te vlijtigher te beraedtslaghen.

Nu salt my toestaen/aen Lutheri toegedanen te schrijven/etc. Van mijn gemoedt/sult ghy dese sekere toeversicht hebbẽ/dat ick u/eñ andere uwe Medehulperẽ van hertẽ lief hebbe. Waer heen mijne raedtslagen in't beginne gestaen hebben/ is lichtelijck om sien: Namelijck/ datmen van de saken met neerstichheyt delibereren, ende handelen soude/waer mede de Waerheyt aen't licht quame / ende eene Concordie hier inne gemaeckt werde.

Want ick en houde het niet daer voor / dat het de Kercken goet eñ nuttelijck zy: Dat een yegelijck voor hem/met verachtinge eñ te rugsettinghe van andere zijner Medebroederen oordeel ende bedencken nieuwicheyt invoere. Eñ wensche noch van herten/dat doch eenmael gheleerde Godtsalighe Luyden/vry ende vriendelijck/ van dese saken met den ander spreken mochten.

Ick wilde ongeern mijnes deels wetentlijck de Waerheyt Duysternisse toevoeghen / noch de verstroyde Kercken verder onrustigh maken/ende bedroeven. Maer daer ick de Kercken te samen vereenighen conde/ende de twijffelachtighe Conscientien raedt vinden mochte/dat wilde ick geerne wenschen. Mijne Schriften gheven my Ghetuyghenisse/hoe veel stucken der Leere ick in rechte verclaringe ghebracht hebbe / waer van voor heen altemet wat onrechtigher eñ verwerder van den onsen ghedisputeert is gheweest. Wilde Godt/dat ick oock in dese saken/de Kercke Christi conde helpen: Ick hebbe alle de ghetuygenissen te samen ghelesen/als van beyden deelen gevoert werden/daer van soudemen met den anderen connen Confereren, &c. Het is eene groote ongheliijckheyt daer onder. In Epiphanio vinde ick alleen dese spreucke van den Doop ende van't Avondtmael/etc.

Philippi altijt ghedurende voornemen in alle strijdtsaken.

Philippi Schrijven op Lutheri bevel / aen de voornaemste Leeraers / van de aenneminghe der Overlandtsche Theologen tot de Concordie.

AEn Vrbanum Regium , Ioannem Agricolam Islebiensem , Ioannem Brentium,ende veel anderen/heeft de Heer Philippus,nevens zijne Brieven/die in opene Druck zijn / dese inghelevde Copie overghesonden.

Of Bucerus ende andere te verdraghen/ende niet te verdoemen zijn: Daer sy doch in de gheheele Christelijcke Leere der Augsburghsche

Confessie, ende Apologiæ ghelijckformich leeren?

Desghelijcx oock van't Sacrament als volght: Dat sy bekennen/ dat het Lichaem Christi / Wesentlijck ende waerachtigh ontfanghen werdt/ als wy het Sacrament ontfanghen/ende het Broodt ende de Wijn/zijn Signa exhibitiva, dat is/Sulcke Teeckenen/welcke als mē die uytreyckt ende ontfangt / werden te samen uytghereyckt eñ ontfanghen het Lichaem ende Bloedt Christi. Ende houden / dat het Broodt ende het Lichaem alsoo by den ander zijn / niet met vermenginghe hares Wesens/maer als Sacramenten/ende het selvighe/dat met het Sacrament ghegheven werdt/quo posito, aliud ponitur. Want dewijle men op beyde syden houdt/ dat Broodt ende Wijn blijve/ soo houden sy sulcken Sacramentalem Coniunctionem.

Dit is noch huyden-sdaeghs de meeninghe der ghener/ die men met Calvinische namen beswaert.

Wat Sacramentlijcke vereeninghe zy.

Schrijven Philippi aen Brentium, van de aenneminghe der Overlandtsche Theologen halven.

Al eer ende oock te vooren/als Heer Philippus dese Copie oversende/heeft hy aen Brentium de volgende Brief geschreven: Ghy hebt my etlijcke wijsen van de Sacramentarisen ghescreven/ ende ontraedt de Concordie met hen / wanneer sy haer schoon tot Lutheri meeninghe buyghen souden. Maer lieve Brenti, Soo eenighe waren / die met ons in den Artijckel van de heylighe Drievuldicheyt/ ofte in andere Artijckelen niet eenigh en waren/daer mede en wilde ick gheheel geen ghemeenschap hebben / maer achte die te verdoemen te zijn: Maer ick en hope niet / dat dierghelijcken onder den selvighen zijn/ welcke die Kercken van onsere Verwanten Voorstanders zijn. Soo ghy hier van yet wat wiste/wilt my sulcx aenwijsen.

Maer soo veel de Concordie betreft/ is noch niet ghehandelt: Ick heb alleen Buceri meeninge hier her ghebracht / ende mochte wel met u van de geheele strijdt tegenwoordigh spreken. Ick en make my niet tot een Rechter van dese saken/eñ gunne u den voortogh / die ghy der Kercke Voorstander zijt: Maer ick bekenne de waere teghenwoordichęyt/eñ wilde ongeern een Aenvangher ofte Verdedigher van eene nieuwe Leere in de Kercke zijn. Evenwel sie ende verstae ick soo veel: Dat vele der Ouden Schrijventen ghetuyghenissen voorhanden zijn/ welcke sonder eenighe twijfel de verborghentheyt des Sacraments/ door eene Figuere / ende bysondere aerdt van spreken/ uytlegghen. Maer de wederweerdige getuygenissen zijn/ofte nieuwe/ofte niet recht/ maer ondergheschoven. Daeromme staet u toe te bedencken / of ghy der Oude Kercke meeninghe behoudt. Mijnes deels mochte ick hertelijck geerne sien/dat eene Christelijcke Vergaderinge desen Strijdt/ sonder Sophisterije ende Tyrannije/ ontdede.

Philippi meeninghe van de Sacrament-strijdt.

Der oude Leeraren uytlegginge over de woordē des Avondtmaels.

Daer werden vele in Vranckrijck ende andere plaetsen om deser Leere wille jammerlijck vermoort / ende zijn harer vele / die hen dit welbehaghen laten/sonder eenighe billijcker oorsake/ ende bevestigen

alsoo

alsoo de Onsinnichevt der Tyrannen / welckes my (om de waerheyt te bekennen) niet weynigh becommert ende smert. Dieshalvé wil ick alleene ghebeden hebben / dat ghy van dese sake niet onbedachtsaem yet wat besluyt / maer wilt oock de Oude Kercken hier inne te rade nemen.

In strijdighe saken salmen sich niet verhaesten.

Sonderlingh wilde ick geerne/dat eene Concordie mochte gemaect werden /sonder Sophisterye: Wilde oock wenschen/dat vrome Godsalighe Mannen vriendelijck van dese wichtige sake hen met den ander bespreken mochten: Alsoo/ende op die wijse/mochte eene Concordie sonder Sophisterije ghemaeckt werden.

Want ick en twijfele daer niet aen/dat het ander deel zijne meeninghe lichtelijck soude laten varen / soo de selvighe yet wat nieus soude zijn/ende de eerste Kercken onbekent. Ghy weet wel/ dat gheheel veel redelijcke Luyden onder hen zijn/ende buyghen haer nu ter tijdt tot Luthero, ende werden door sommighe spreucken der Oude Kercken Godes daer toe bewerght.

Wat wilt ghy alhier raden dat men doé souden? Wilt ghy oock verbieden/dat wy ons met hen niet en souden bespreken? Maer ick wilde geerne/dat wy dickwils van dese ende van andere dingen met den ander spreken mochten. Ghy siet / dat sy ende wy in andere Artijckelen vele dinghen rechtiger verclaert hebben / nae dat het tusschen ons is overghewoghen/ ende met meerder neerstichevt is ghedreven ghewo rden.

D. Luthers schrijven aen die van Straetsburgh/van weghen de Concordie.

HEt heeft oock in't selfde Jaer van 35. D. Luth. den Predicanten tot Straetsburgh seer vriendelijck toegeschreven/op volghende wijse: Het heeft my uwe Brief/lieve Vrienden eñ Broeders/ hertelijck verheught / om dies wille dat ick goede hope daer uyt gheschept hebbe/ dat uwe gemoedt oprechtigh/ tot oprechtinghe van eene Concordie,gheneyght eñ bereydt is. Daeromme is hier tegens mijne Bede/ dat ghy voor seker die toeversicht wilt hebben/dat ick sulcke Concordie alsoo begeerigh ben/als ic geerne wilde/dat my de Heere Christus ghenadigh zijn soude. Ende en maeckt u geenen twijfel/soo veel als aen my is/en sal niet aen my begheert/noch my opgeleyt connen werden / welckes ick van weghen deser sake niet geerne ende willigh doen ende ghedulden wil. Laet ons alleen voortvaré: eñ wat met Godt begonnen is/dat sal hy/ door ons ghebedtende suchtelijck soecken beweeght ende verbeden zijnde/volbrenghen/ op dat dese Concordie, sonder alle verdere Scrupel ende offensie/ volcomen ende bestendigh zijn mochte. Hier van is nu lieve Broeders van nooden/ dewijle dese saecke vele ende groote Heeren ende oock Volckeren aengaet/datmen sich van eene t'samencomste verghelijcke/ daer inne wy ons

Hooghe protestatie Lutheri van de Concordie.

ons in teghenwoordicheyt/van dese ende andere saken/door Mondelijck bespreck/van alle dinghen vergelycken mochten/ ende sulcx op't aller eersten. Want het eene sulcke sake is/ daer op wy soo veel Oncosten ende Arbeydt wagen sullen/gelijck ghy selven lichtelijck verstaet. Ende hier nae. Maer ick en soude niet geerne willen / dat eene groote menichte van Persoonen vergaderen souden.

Doct. Luthers schrijven aen D. Gerbelium, van weghen de Concordie.

Item: in een ander schrijven aen D. Nicolaum Gerbelium tot Straesburgh/ schrijft hy alsoo: Lieve Heer Doct. Gerbeli, Jck segge u/ om uwe lieflijcke eñ aengename Brief/groot en danck/ ende wil dat ghy ghelooven sult/dat ghy my met uwen oprechten yver/van weghen onsere Concordie, hertelijck verheught hebt: eñ wanneer ick de selvighe oock niet met ernstighe wille begheerde/ soo wilde ick my wijdt daer buyten gelaten hebben. Want wat conde my in dit Menschelijck leven ende Ouderdom/ lievers eñ vrolijckers wedervaren: Dan dat ick vast ontrent de tijt mijnes afscheydens van dese Weerelt (welcke ick wensche ende begheere) nae my Concordie ende Vrede sien/ende nae laten mochte.

Lutheri wenschen nae de Concordie.

Daeromme en ist niet van noode/dat ghy my soo ernstlijck biddet/ maer ick wil u hier mede veel meer bevolen hebbẽ/dat ghy den uwen in die contreye van mijnent weghen beloven sult/ ende hen alles vertroosten/wat ghy u selfs tot my ghetroost ende toeversien wilde hebben. Jck wil eygentlijck mijne trouwe ende gheloove(soo my Godt het leven gunt) redelijck / ende meer als my de uwen moghelijck toe vertrouwen/lossen ende ledighen/etc.

Hooghe belofte Doct. Lutheri.

Maer soo daer yet wat ware / waer van men sich besorghde / dat het de Concordie mochte verhinderen/ soo ben ick overbodigh sulcx wech te doen/ende te verdraghen/wat ghy selfs voor goet aensien/ende my sult opleggen.

Schrijven Doct. Luth. aen de Raedt tot Augsburgh.

Alsoo heeft de Heer Lutherus oock in't selfde Jaer aen den Raedt tot Augsburgh onder andere geschrevẽ: Uwe F. sullẽ sich eerstlijck die toeversicht tot ons hebben in Christo: Dat wy van nu voortaen in gheene ghebreke en willen zijn: Maer met alle willen ende vermoghen soodanighe lieve Eenicheyt te stercken/ ende te houden gesint zijn/dewijle wy(Godt lof)merckẽ/dat het by den uwen rechte ernst is/eñ ons eene swaere Steen van't Herte / Namelijck/der quade Suspicie ende Misvertrouwen/ ghenomen is/ die ooc niet en sal(of Godt wil) wederom daer op comen: Verder sal uwe F. Doctor Gereon wel aenwijsen / als den welcken wy onse gheheele Hert gheopenbaert hebben.

Vertroostinghe tot de Concordie.

Sommarische vertellinghe der opgherechte Wittenberghsche Concordie.

Maer hoe eñ op wat wijse de Concordie handelinge in't werck ghestelt is/wil men even met die Woorden/als het Ludovicus Rabus, een Overlandtsche welverdiende Leeraer / in zijnen vierden Deel van de Martelarē beschrevē heeft/vertellen/die daer betuyght / dat hy dese Historien uyt sekere Acten te samen ghetoghen heeft.

Op den 20. Mey/A°. 1536. (seyt hy) zijn de Heeren Predicanten van de Overlandtsche Steden tot Wittenbergh ghelucklijck aenghecomen/ende in de Herberghe/die hen van Keur-vorstlijck bevel verordineert was/inghetoghen/ende hebben sommighe van hen noch den selvighen avondt/den Heere D.Luth. ende andere voorneme Theologen tot Wittembergh/aenghesproken ende ghegroet.

D.Ludovici Rabi Vertellinghe van de Handelinghe der Concordie.

Volgens den 22. Mey/hebben D.Capito, ende D.Bucerus, den Heere D.Luth. alle de Brieven ende Schriften/die sy van allerley plaetsen hadden mede ghebraght/overgelevert/ ende hebben hen met hem ondersproken/welcker ghestaltenisse ende in wat Ordeninghe/ de gheheele handelinghe tot de ghemeene Concordie, in sulcken by een comste statelijck mochte voorghenomen werden. Oock onder anderen vermeldt/alhoewel sy uyt etlijcke ommestandichedē wel conden bemercken/dat D.Luther ende de zijne nu meer wel wisten/ wat sy van't H. Avondtmael / nae luydt van hare etlijcke uytghegane Confessien eñ Artijckelen hielden / ende dieshalven oock geene sonderlinghe eñ verder claghen souden hebben. Evenwel soo sy verdere verclaringhe souden begheeren/soo wilden sy dat selvighe met wille/ende gheheel ghetrouwelijck/geerne doen.

De Overlandtsche Theologen beroepē hen op hare voorheene uytgegane Confessie eñ Augsburghsche Sluyt-redē/ die A°. 35. teghens Ambsdorp uytghegaen zijn.

Op sulckes heeft D. Luther de Brieven/die hem van alle plaetsen toegheschreven waren/ ghelesen / t'welck sich tot op de middagh hier mede vertoghe. Alsoo dat eerst nae middagh de ghenoemde Heeren D.Capito,ende Doct.Bucerus, te drie uren wederom tot hem gecomen zijn. Daer Doct.Luther met grooten ernst haer in't langhe voorghehouden heeft. Hy en wiste niet van andere Puncten der Christelijcke Leere te handelen: De Concordie ende Eenicheyt bestonde dan te voorē in't Artijckel des H. Sacraments. Want of men wel uytgave/ men is met hem eenigh/soo liet hy hem doch voor ende nae dat tegenspel bedincken: Soo en conde hy oock/ ende en wilde het oock niet lijden/ datmen alleen uyt sulcken Strijdt/eenen Woorden-strijdt maecte. Want het hem niet om slechte Woorden / maer om de Waerheyt der Woorden des Heeren Christi in't Avondtmael te doen is.

Buceri vlijticheyt/om D.Luth. reden/recht by anderen te verclaren.

Hier op gaven Antwoort Doct.Capito ende Bucerus: Dat sy by een yeder met hooghste ernst daer heen gehandelt hadden / waer mede D. Luthers meeninghe recht verstaen werde.

Waer aen sich vele ghestooten hebben/over D. Luthers maniere te spreken van't Avontmael.

Ende of sy wel uyt sommighe van D. Luthers eñ der zijnen Schriften ende Woorden/eene grovere vereeninghe Christi met het Broodt ende Wijn in't H. Avondtmael/als de Schrifture vermochte/verstöden / ende diesshalven voor ende nae besorghden / als of door sulcx de Papistische dwalinghen wederomme inghevoert werden/door welcke de Luyden de salicheyt by het uyterlijck doen aen de Sacramenten/ sonder waere Gheloove/sochten. Soo hadden sy doch uyt hare volghende Schriften ghenoechsaem vernomen/dat D. Luther ende de zijnen / het Lichaem des Heeren met geene Natuerlijcke Eenicheyt in't Broodt plaetselijck insluyten.

Daeromme sy dan oock sulckes vry in Gheschrift en ende andersins bekent hebben/ende haer daerenboven vele Jaren/anderen oock tot sulcken verstandt te brenghen / met alle neersticheyt ghearbeydt hebben/ ende daer by Godt bevolen/ dat hen hare Schriften eñ Leeren/yet wat gheheel wijdt anders/als hare meeninghe gheweest is/ geduydt zijn geworden. Maer wilden oock dat alles retracteren, haddent schoon alreede ghedaen/ wat sy immers conden weten/beyde in hare Leer ende eyghene Persoonen ghefeylt te zijn/ghelijck dan sulcx eenen yeghelijcken waeren Christen toestonde/ ende hem de H. Augustinus, ende alle andere rechte heylige Vaders/te doen bevlijtight hebben. Maer sy en hadden haer niet indachtigh te maken/ dat sy ergens gheschreven ende gheleert hebben/dat in't Heyligh Avontmael alleen slecht Broodt ende Wijn zijn soude.

Dat sy noyt bloote Teyckenen gestelt hebben.

In de verclaringhe sulcker meeninghe / vielen allerleye Redenen ende Teghen-redenen voor/ tot openinghe des Handels / om welcke D. Luther van weghen zijns lijfs bloodtheyt soo swack werde/dat hy moeste ophouden: Mochte oock des anderen daeghs/den 23. Mey/ niet handelen: Alsoo werdt eerst Dingsdaeghs nae middagh te drie uren verders ghehandelt.

Buceri verclaringhe in Namen eñ tegenwoordicheyt van alle afgesondene Theologen.

Daer heeft Doct. Martinus Bucerus, in Namen ende in bywesen aller andere Predicanten / de vertelde meeninghe met verder verclaringhe wederom verhaelt / met ernstige bygevoeghde betuyginghe/ dat het sich in der waerheyt by hen alsoo toedroeghe: ende dat sy de waere tegenwoordicheyt Christi noyt verloochent hebbē. Alleen hadde dat in hare kercken te grof willen luyden / dat sy souden gheleert hebben/dat oock de Godloosen het Lichaem Christi ontfingen. Maer dat sy somtijts gheschreven ende gheleert hebben/het Lichaem Christi werdt alleen Gheestelijck gegeten/ ende den Mondt des Geloofs ghegheven/en is daeromme niet gheschiedt / dat sy maer eene imaginatie, dat is/eene ghedichte teghenwoordicheyt ende genietinghe stelden/ maer dat hier mede de grove eñ Papistische Transubstantiatie eñ teghenwoordicheyt uytghesloten werde. Wilden oock daer gheheel niet teghens zijn / dat nae de spreucke Pauli, 1. Cor. 11. de Onweerdighen oock het Lichaem ende Bloedt Christi ontfanghen.

Nae

Nae soodanige ende andere wijdtluchtige vertellinghe Buceri, heeft D. Luther de andere Heeren Predicanten/ die daer tegenwoordigh waren / alle nae de ordeninghe hares Gheloofs halven bevraeght: Ende nademael sy alle op ghelycker wijse als Bucerus te vooren haer verclaerden/ soo is D. Lutherus met den zijnen/ Namelijck/ Heer Philippo, Doct. Iona, Doct. Pomerano, Doct. Crucigero, ende noch twee Doctoren/ die Pastoren tot Eisenach ende Gotha waren/ ende andere Wittenberghsche Predicanten/ upt ghetreden / ende hebben sich met malcander onderspoken.

Daer nae als sy wederomme te samen waren ghesesten/ soo hebben sy gheheel vriendelijck de Ghesanten der Overlandtsche Steden aenghesproken/ ende ghesept: Weerdige Heeren ende Broeders/ Wy hebbe̅ nu uwer allen Antwoort ende Bekenteniſſe gehoort: Dat ghy gelooft ende leert / dat in't H. Avondtmael het waere Lichaem / e̅n het waere Bloedt des Heeren ghegheven ende ontfangen werdt / e̅n niet alleen Broodt e̅n Wijn / oock dat dit overgheven e̅n ontfangen waerlijck gheschiet/ ende niet imaginarie, ofte verdichte wijse: Stootet u alleen der Godloosen halven/ Maer bekent doch/ als de heylige Paulus sept/ dat de Onweerdighen het Lichaem des Heeren ontfanghen/ als de Insettinge ende de Woorde̅ des Heeren niet verkeert werden/ daer over willen wy niet twisten.

Dewijle het dan alsoo by u staet/ soo zijn wy eens: Bekennen e̅n nemen u aen/ als onse lieve Broeders in den Heere/ soo veel desen Artijckel aengaet. Philippus sal desen Artijckel in Gheschrift vervaten. Ende als het laet werde/ liet hy haer dese reyse wederom in de Herberghe gaen: Doch des morghens wederomme by hem comen/ om van de andere Puncten/ als de Doope/ Absolutie, ende diergelijcke/ te handelen: want aengaende het Latijnsche Psalmsinghens/ ende andere Ceremonien halven/ dewijle het Kinderwerc ware/ haddet geen noot. Tot hier toe Rabi woorden.

Op ende aenneminge tot Broederen in Christo.

Inhoudt der Concordie Artijckelen.

MAer nademael de Artijckelen van de Concordie eenen yeghelijcken bekent zijn / achtmen onnoodigh de selvighe alhier te vertellen/ welckers Sommarische inhoudt upt de volghende woorden Buceri oock ghenoechsaem can verstaen werden/ waer mede hy zijne Medeghesanten tot onderschrijvinghe der Artijckelen vermaende.

Dewijle de Eenicheyt daer inne staet/ dat een yeghelijck onder ons ghetrouwelijck den inhoudt van dese Artijckelen leere/ so moeten wy/ soo veel het Artijckel van't Avondtmael aengaet/ die Leere/ daer gheleert werdt/ dat ons in't H. Avondtmael / daer het selvige nae Godes Woordt ghehouden ende bedient werdt/ niet anders als Broodt ende Wijn ghegheven ende ontfanghen werdt / als eene opentlijcke dwa-

Buceri vermaninghe aen zijne mede Collegas, tot deonderschrijvinghe der Concordi Artijckelen.

 linghe

linghe verdoemen/ende daer teghens bestendigh leeren: Dat dit de Waerheyt Christi sy/dat ons in't Avondtmael/ het waere Lichaem ende het waere Bloedt des Heeren/waerlijck ghegheven ende ontfanghen werdt/doch niet op die ghestaltenisse/dat hy Natuerlijcker wijse in't Broodt verandere/ofte oock Localiter (dat is/ Plaetselijck) daer aen ghebonden zy/ende tot eene spijse des Buycks ghegheven werde.

Dat oock de Waerheyt deses Sacraments/niet op de verdiensten der Menschen/welcke het ontfangẽ/ofte uytdeelen/maer op de Woorden ende Insettinghe des Heeren ghegrondt is. Ende daeronnme/alle de gene/welcke dat Sacrament onweerdigh ontfangen/hen het Oordeel ontfanghen.

Wie nu bekent/dat dit alsoo waer zy/ende daer nae getrouwelijck denckt te leeren/ die mach hem onderschrijven/ ende wat hy belooft/ houden. Maer soo eenighe hen over dese onderschrijvinghe beswaert vonden/zijn wy overbodigh/hen vriendlijck op alles te antwoorden/ wat haer van dese onderschrijvinge afhouden ofte verhinderẽ mochte.

Antwoort der afgesondene Theologen, ende bewillinghe tot de onderschrijvinghe.

Daer op hebben de andere ghesondene Theologen gheantwoordt: Sy en hebben geen bedencken/maer dat is hare meeninghe eñ Ernst/ eñ hebbẽ daer op een yegelijck met zijne eygene handt onderschreven.

Verdere ende Wijtloopigher verclaringhe der Concordie Artijckelen/zijn in de gheheele Actis begrepen/ ende in de retractationibus Buceri, waer op men sich hier mede refereret.

Van den handelinghen tusschen de Euangelische Steden in Zwitserlandt/ ende D. Luth. van weghen de Concordie.

MAer het hebben oock de Euangelische Steden in Zwitserlandt/ die men de Eedtgenooten noemt/ als Zurich/ Bern/ Basel/ Schaffhuysen/ Sint Gallen/ Mulhuysen/ Buhln/ etc. nae de oprechte Concordie met de Overlandtsche Steden/ noch in het selfde 36. Jaer/ in de Maent van November/ boven hare te vooren aen den Heere Lutherum ghesondene Baselsche Confessie, noch verder eene volcomener verclaringhe harer meeninghe D. Luthero overghesonden/ nevens het verstandt der Concordie Artijckelen/ uyt de Mondelijcke ende Schriftelijcke relatie Buceri.

De verclaringhe der Concordie Artijckelen werd D. Luther overgesonden vã de Zwitserẽ.

Van de Concordie Artijckelen zijn dit hare woorden: Het hebben ons D. Capito ende Bucerus sulcke Artijckelen eerstlijck overghesonden/ daer nae in onse Vergaderinghe tot Basel Mondelijck voorghedraghen. Maer dewijle de selvighe cort zijn/ ende niet van een yeghelijck in ghelijcke verstandt wil opghenomen werden/ so hebben sy die ons van Woordt tot Woordt Schriftelijck verclaert/ ghelijck dan de Copie hier by ghelept uytwijst.

De Zwitsersche

Ende als wy merckelijck vernomen hebben/ Namelijck: Dat door de ghemelde Artijckelen/ onse Confessie ende Leere/ hier tot Basel ghe-

ghesielt/ niet ghe'warkt noch ommeghekeert en is: Desghelijcx de Menschept onses Heerẽ Jesu Christi/mitsgaders de lijflijcke Hemelvaert Christi/ die niet in dese Weerelt Vleeslijck is / maer in zijn Hemelsch wesen blyft/ niet ontkent en werdt: Eñ dat onse Heere Jesus Christus/als in de Gemeynte het H. Avontmael/nae de rechte Ordeninghe Christi/gehouden eñ uytgedeelt werdt/aen hem selven/ alleen door't gheloovighe Ghemoed t waerlijck begrepen/ghenoten eñ ontfanghen werdt. Hebben wy/soo het E. W. meeninghe alsoo is (gelijck wy daer aen gheheel niet en twijfelen) de voorghemelde Artijckelen/ nae hare boven verhaelde uytlegginghe/ niet anders verstaẽ connen/ dan dat die onsen Gheloove ende Confessie ghelijckformigh ende niet en teghen zijn/ende wy in de Summa des verstandts van de Artijckelen ghelijcke meeninghe hebben / dies wy oock tot vorderinghe der Christelijcke eenichept te vreden zijn.

Steden bekennen haer tot het verstandt ende verclaringhe der Concordie Artijckelen.

Namaels als sy in hare aengheroerde schrijven van de te vooren strijdige Puncten/als namelijck/van't Predick-ampt/eñ Sacramenten in'tghemeen/ende de H. Doope/in't langhe hare bekentenisse vertelt hadden/soo setten sy van't H. Avondtmael onder andere.

Wy en sluyten den Heere Jesum Christum/den Bruydegom der Kercke/niet uyt onse Avondtmael. Soo ontkennen wy oock niet/dat het Lichaem ende Bloedt Christi in't Avondtmael niet tot eene spijse der Zielen/ende tot den eeuwighen leven gegeten eñ genoten werdt.

Dat de waere tegenwoordichept eñ Christi Lichaem eene spijse der Zielen zy/en werdt niet ontkent/ maer alleen de Lichamelijcke tegenwoordichept ende alomhept des Lichaems Christi/eñ dat hy lichamelijcker wijse gegeten werdt.

Maer dat hebben wy mitsgaders onse Voor-vaderen / in de Leere Christi ontkent/ontkennent oock noch op den huydighen dagh / dat het Lichaem Christi/lichamelijck ofte vleeschlijck aen hem selve ghegheten werdt/ofte dat hy met zijn lichaem/lichamelijck ende Natuerlijck over al teghenwoordigh is.

Want wy met de H. Schriftuere/ende alle oude Heylighe Vaderen bekennen ende bejaen / dat onse Heere Christus de Weerelt verlaten heeft / ende tot de Rechter handt Godes des Vaders in't Hemelsche wesen sit/ ende nemmermeer in dit verganckelijck Aerdtsch wesen ghebracht oft ghetogen werdt/ daeromme de waere teghenwoordichept Christi in't H. Avondtmael/Hemelsch/ende niet Aerdtsch ofte vleeschlijck/is.

Wy ontkennen oock/dat het Broodt in't Lichaẽ verandert werdt/ dat is/dat het Broodt natuerlijck eñ wesentlijck het Lichaem Christi zy/maer over natuerlijcker ende Wonderbaerlijcker gestaltenisse. Alsoo ontkennen wy oock/dat het Lichaem in eenerley ghestaltenisse met Broodt ende Wijn vereenight werdt/uytghenomen Sacramentlijcker wijse.

De Transsubstãtiatie werdt verworpen.

Bekentenisse der Zwitsersche Euangelische Steden van't H. Avontmael.

Eyndelijck besluyten sy met dese Woorden.

Alsoo hebben wy onse antwoort verbaet/aen welcke V. E. als wy verhopen / geene schortinghe hebben sult. Want wy immer de sake

 wel/

wel/ende van herten meynen/ Soecken Godt/de Waerheyt / ende de Vrede der Kercken met trouwe.

Vryheyt/in verstandelijcke maniere van spreken/werdt onverhindert gelaten.

Soo hebben wy oock wel moghen bespeuren / dat ghy teghen ons in desen handel oock goethertigh zijt / dewyle ons onse gheliefde Heeren ende Broeders van Straesburgh / gheheel eyghentlijck aenghewesen hebben/als dat deser Concordie halven/niet dies te minder alle Kercken hare Vrijheyt/van desen heylighen Handel op het alder verstandighste te spreken/onverseert blijve. Ghy oock ghenoech te zijn vermeent/soo de Ghemoeden te samen setten/eñ soo men in de Somma des verstandts der Artijckelen eens is/eñ peghelijck deel dat mijde/dat in desen handel te veel ofte te weynigh mochte voorghenomen werden: Dat is / datmen het uyterlijck in't Sacrament dat niet toelegghe/t'welck alleen Christi is:Ende daerenteghen wederomme/dat men die oock niet en vernietighe / oft voor ledighe Teeckenen houde.

Want ghelijck het Avontmael des Heeren te weynigh toeghegheven ware/wanneer Broodt ende Wijn niet anders en souden geacht werden/als alleen een bloot Teecken des Christelijcken gheselschaps/ ende afwesens Christi: Soo soudet oock te veel wesen/wanneer men leerde : Dat het Broodt aen hem selve / ware het Lichaem Christi Vleeschlijck/ghelijck hy aen't Cruyce ghehanghen is gheweest / ende dat het Sacrament/alhoewel sonder gheloove genoten/Ghenade met hem brenghe.

De Zwitsers nemen de Concordie aen/ op bescheydene verclaringhe harer eyghentlijcke meeninghe.

Maer wy achten dat V.E.sien/dat wy ons beblijtighen/ daer mede wy noch ter Rechten noch te Lincken afslaen/maer ons tot de H. Schrifture ende Woorden Christi houden. Dies halven wy van nu altijt onghetwijfelt hopen/ dat de begonnene Concordie tusschen ons ghemaeckt zy: Naedemael V.E.nae hare verclaringe/oock onse verstandt deses handels/ voornemelijck in onse ghestelde Confessie, ende nu oock in dit teghenwoordigh Gheschrift verstaen hebt.

Des Heeren Lutheri vriendelijck Schrijven / aen de Zwitsersche Steden / waer inne hy de Concordie, op hare ghedaene Verclaringhe/met haer aenneemt.

Op dese der Euangelische Steden in Zwitserlandt ghedaene Schrijven ende Verclaringhe/heeft de Heer Lutherus eerst in't laetste des 1537. Jaers/op't vriendelijckst gheantwoort: Gelijck de selvighe gheheele Brief/Tom.12.Germ.Wittemb. ghedruckt is/daer inne hy/na ontschuldinghe des langhen vertrecks/ alsoo schrijft.

Voorighe Scherpicheyt eñ verdachtheyt/ aen d'een sijde gheset.

Ick hebbe nu wel wederomme V.E. Schriften ghelesen/ende ben daeromme eerstlijck hoogh verheught / dat ick vernomen hebbe / dat aen d'een sijde ghesetzijnde alle voorgaende Scherpicheyt ende Verdachtheyt/ als wy met uwe Predicanten ghehadt hebben / uwe gheheele groote Ernst te zijn /ende besloten zijt/Eenicheyt aen te nemen/

ende

ende te vorderen: De Godt ende Vader aller Eenichept ende Liefde/ wil sulcken begonnen Werck ghenadelijck volvoeren/ als geschreven staet: Wanneer Godt eenes Mans wegh behaeght / soo bekeert hy oock zijne Vyanden tot Vrede.

Nu ist wel waer/ende can oock niet anders zijn: Dat sulcke groote tweedracht/ soo licht ende haest wederomme/gheheel sonder Litteyc-ken ende Schram/niet en can gheheelt werden. Want daer sullen beyde by uwere ende onsere syde zijn / welcke sulcke Concordie niet wel behaghen/ maer verdacht sal zijn. Maer soo wy ten beyden deele/ die wy het met Ernst meenen/vast eñ met neerstichept aenhouden/sal de lieve Godt ende Vader wel zijne ghenade gheven/ dat het by de andere / metter tijdt oock doot bloede / ende het droevighe Water wederom sincke. *Teghen de Concordie Vyanden.*

Is daeromme mijne vriendtlijcke Bede/V.E. willen daerinne arbeyden/eñ met Ernst uytvoeré/dat by V/ende den uwẽ/ de Krijters/ welcke tegens ons eñ de Concordie rasen / sich hares Krijtens inhouden/ende het Volck eenvoudigh leeren / daer benevens dese saecke der Concordie den ghenen laten bevolen zijn / welcke daer toe beroepen ende duchtigh zijn/die selvighe niet hinderen / ghelijck wy oock alhier beyde in Schriften ende Prediken/ons gheheel stille houden/ende matighen teghens den uwen te roepen/ daer mede wy geen oorsaeck gheven de Concordie te hinderen. *Præsentatie Lutheri, teghens de Confessie der Zwitsersche Steden niet te schrijven noch te Prediken.*

T'welcke wy immers van Herten oock geerne sien/dat weet God/ ende Godt lof/het Vechten ende Krijten is tot noch toe ghenoech geweest/soo het yet wat soude uytgherecht hebben.

Ende voort wil ick gheheel demoedigh ghebeden hebben / dat ghy tot my die toeversicht wilt hebben/als tot eenen/ die het oock jae van herten meynt / ende wat tot bevorderinghe der Concordie dient/soo vele my immer moghelijck is/aen my niet gebreken en sal. Dat weet Godt/die ick tot een Ghetuyghe op mijn Ziele neme. *Hooghe betuyginghe D. Luth. van de Concordie.*

Want de tweedracht teghens my/ noch niemandt geholpen / maer vele schade ghedaen heeft/dat vrylijck niet nuttelijcx noch goets daer inne te hopen gheweest en is/ende noch is. *De Sacrament-strijde heeft niemãt gheholpen/ maer veel schade ghedaen.*

Ende op dat ick tot uwe Artijckelen come: Soo en weet ick geen ghebreck aen het eerste/van het Mondelijcke Woordt/etc.

Desghelijcken de Doope aengaende/ in't tweede Artijckel / verneme ick oock niet ongelijcx/etc. Ende wat in Gheschriften van V/ ofte van my/teghens anderen niet gheheel duydelijck soude moghen verstaen werden (want wy en connen niet eenerley wijse noch eenerley sprake ghebruycken) / soo salt Doct. Capito, ende Martinus Bucerus wel duydelijck ende claerlijck te middelen/ ende alles op t'beste te verclaren weten. Ghelijck ick my dan gheheel in desen tot haer voorsie/ dat sy sulcx met gheheele vlijt ende trouwe doen sullen / ghelijck ick oock tot noch toe niet anders vernomen hebbe. *Approbatie D. Lutheri, van weghen de Verclaringhe der Zwitsersche Steden.*

Het

Christus verlaet den Hemel niet noch sichtbaerlijck noch onsichtbaerlijc/ maeckt ons dan noch zijnes Lijfs eñ Bloedts deelachtigh door zijne Godlijcke Almachticheyt.

Het derde Artijckel van't Sacrament des Lichaems ende Bloets Christi / hebben wy oock noyt gheleert / leeren oock noch niet: Dat Christus van den Hemel ofte van de Rechte handt Godes hier beneden ende opvare / noch sichtbaerlijck noch onsichtbaerlijck: Blijven vast by des Gheloovens Artijckel: Opghevaren ten Hemel / Sit ter Rechter handt Gods/ Van waer hy wedercomen sal/etc. Laten t Godes Almachticheyt bevolen zijn / hoe zijn Lichaem ende Bloedt ons in't Avontmael ghegheven werdt/ wanneer men op zijn bevel te samen comt/ende zyne Insettinghe ghehouden werdt. Wy en ghedencken daer gheene Opvaert noch Nedervaert / die daer soude gheschieden/maer blijven slecht ende eenvoudigh by zijn Woort: Dat is mijn Lichaem/dat is mijn Bloedt.

De waere mededeelinghe des Lichaems ende Bloedts Christi/ wert niet op de Vbiquiteyt der Menscheyt Christi/ maer op de belofte van zijn Woordt ghegrondt.

Doch als boven gheseyt is/soo wy malcander hier inne niet so gheel en verstonden: Soo is nu dit het beste/dat wy teghens den ander vriendelijck zijn / ende wy alles goets teghens den anderen voorsien/ ter tijt toe/ dat sich het modderich ende droevigh water sette. So can D. Capito, eñ Martinus Bucerus, hier eñ in alles wel toe raden/als wy maer de Herten te samen schicken/eñ alle Onwille varen laten/ waer mede den H. Gheest plaetse ghegheven werde.

Wijder/om de lieve ende vriendlijcke Concordie volcomen te maken/willen wy onses deels/sonderling ick / mijnes Persoons halven/ alle Onwille van Herten varen laten/ ende U met liefde ende trouwe meenen: Want wanneer wy/ die het met Ernst drijven/ schoon het hooghste doen/so zijn wy dan noch wel groote hulpe Godes van doen/ ende zijne Raedt/dewijle de Sathan ons ende der Concordie Vyandt/ de zijne wel sal weten te vinden / die Boomen ende Steenrotsen in de wegh sullen werpen. Dat niet noot doet/ dat oock wy onwilligh ende verdachtigh op den ander zijn sonder noot/dat wy Herten ende Handen den anderen bieden/gheven/ende vast houden/ daer mede het hier naemaels niet argher werde als vooren.

Lutheri Wensch ende Ghebedt voor de voortsettinghe der Concordie.

Aen't eynde besluyt hy met het Gebedt/ ende Wenscht: Dat Godt de Vader aller Barmhertichheyt ende troostes/ tot beyde deelen zijnen H. Gheest verleenen wil / die hare Herten te samen smelte in Christelijcke Liefde / ende uytveghe alle Schuym ende Roest des Menschelijckē Verdachtheyt/ende Duyvelsche Boosheyt/ende quade Achterdocht/tot Lof ende eere zijns Heylighen Naems / tot salicheyt veler Zielen. In teghenheyt des Duyvels ende Paus/met alle zijne aenhangheren.

Antwoordt der Zwitsersche Steden / op D. Luthers Schrijven/daer inne sy hares deels de Concordie besluyten ende bevestighen.

HIer op hebben de Evangelische Steden in Zwitserlandt in't Jaer 1538. op volghende wijse gheantwoordt: Wy hebben uwe vriend-

vriendlijcke ende goethertighe Antwoordt/ die ghy ons op het schrij-
ven/dat wy V tot Schmalkald verledene daghen toesonden / met
hooghste vreuchde ende verheuginge tot Godt onsen Hemelschen Va-
der/ontfanghen: Draghen op het langhe vertreck des selvighen geen
verdriet noch onwille/etc.

Ende dewijle wy dan niet alleen upt uwe Schrijven/maer ooc upt
der Hooghgheleerden/ onse bysondere ghelicfde Heeren/ Vrienden eñ
Broeders/D.Capitonis,ende Martini Buceri,die op desen dagh by ons
gheweest zijn/ghetrouwe Hopeninghe ende Relatie niet anders ver-
staen connen/dan dat ghy den Handel deser Heyligher Eenicheyt/ wel
ende goet meent: Ende met Weghlegginghe aller voorgaende Scher-
picheyt ende Verdachtheyt/met trouwe begheert te bevorderen.

Het vertrouwen dat sy tot D.Luther draghen.

Desghelijcken oock onse tot Basel ghestelde Confessie , mitsga-
ders daer op de gevolghde Declaratie,die wy V schriftelijck toegeson-
den hebben/met goet behaghen aenneemt.

Soo seggen wy dieshalven Godt den Vader alles Vredes eñ Ee-
nicheyts / zijne Godlijcke genade ende goetheyt/ hooghsten Danck/
dat hy onser soo ghenadichlijck ontfermt heeft / oock zyne Ghenade
tot dit Godsaligh heyligh Werck/soo rijckelijck mede deelt/ ende ons
in dit eenmoedigh Verstandt/ghenadelijck te samen voert eñ brengt.
Want wy in aller manieren met Herte ende gheheele trouwe/ de Ee-
nicheyt der Kercke Christi/nae onses hooghsten vermoghens/te soec-
ken ende te bevorderen ghesint zijn/ oock met V. E. ende alle Godlie-
vende Christenen/Vrede te hebben gheneyght gheweest zyn/ eñ noch
zyn. Dies V.E.sich sekerlijck tot ons ghetroost sult zijn.

Dewijle wy ooc/aengaende de Artijckelē/van't uyterlijcke Woort
ende de Doope sien/dat V.E. geen misverstandt vindt / ghelijck wy
dan oock geen speuren moghen / ende daer benevens by het Artijckel
des H. Sacraments des Lichaems ende Bloedts Christi verstaen
hebben/dat ghy noch noyt gheleert en hebt/oock noch niet en leert/dat
Christus van den Hemel/van de Rechte handt Godes zijnes Vaders
nederwaerts ende opwaerts vare / noch sichtbaerlijck noch onsicht-
baerlijck/eñ also(gelijck oock wy)vast by het Artijckel des Gheloofs/
Opgevaren ten Hemel/Sittet tot de Rechter handt Gods/Van waer
hy wedercomen sal/etc. blijft / ende geene Opvaert/noch Nedervaert
(die daer gheschien soude)ghedenckt / ende alsoo geene Teghenwoor-
dicheyt ofte Nietinge des Lichaems ende Bloedts Christi in't heyligh
Avondtmael en settet/ uyt welckes yet wat volghde / dat de waere
Menschwerdinghe/eñ Hemelvaert Christi zijner Hemelsche Glorie/
den Artijckelen onses Christlijcken Gheloofs / noch andere plaetsen
der Schriftuere/enteghen/ofte in eeniger wege contrarie zijn mochte.

Welcker mate de Zwitsers D.Luthers verclaringhe vant Avontmael verstaē hebben: Welcken verstandt D. Luther oock niet teghengheſproken heeft/gelijck zijn volgende schrijven uytwijst.

Wy oock daerenteghen niet en willen / dat in't Avondtmael alleen
bloote ofte ledighe Teeckenen / maer oock het Lichaem ende Bloedt
des Heeren ontfanghen ende ghenoten werdt / alsoo dat dit aen hem
selve

Weder verhaelde verclaringe der Leere/welc-

ke de Zwitsers voor de hare bekennen.

selve alleen door het gheloovigh Ghemoedt waerlijck begrepen ende bevonden werde/alles nae luydt ende segghen/ oock nae inhoudt/uytwijsinghe ende vermoghen onsere ghedachte Confessie ende Declaratie, U op den Schmalkaldischen Dagh toegheschickt/ by welcke wy onses deels nochmaels stijf ende onverruckt blijven. So en conné wy nu meer niet anders sien noch bevinden : Dan dat wy (Godt sy lof) in't Verstandt ende in de rechte Substantie met den anderen Eenigh/ ende tot goede vrede zijn. Oock geen strijdt meer tusschen ons en is: Ende dat ons Godt in waere Eenichheyt te samen gheholpen heeft/ die wy Lof ende Danck segghen in eeuwichheyt.

Toeschrijvinghe der Concordie.

Daeromme wy / dewijle geene andere meeninghe by U en is/om de boven aengeroerde uwe Antwoordt/hoogh eñ wel verheught zijn/ achten oock gantschlijc/ ghy en sult die mate der Tegenwoordicheyt/ nae aerdt onser Spraeck/ende hoe het den Volcke aen't alder verstandelijckst is/voor te draghen/niet beswaren.

Desghelijcken wy oock teghens U varen / ende ons alles deses in der waerheyt ende rechte trouwe bevlijtighen willen / dat tot onderhoudinghe ende vermeerderinghe der waere Eenichheyt dienstelijck zy/daerenteghen alle t'ghene dat sich teghen die selvighe soude mogen beweghen/ met neerstichheyt voorcomen ende afwenden. Oock alle begane Onwillen/als die tot noch toe met Spreken/Schrijven/ ofte in andere wijse sich begheven ende toeghedraghen hebben / Godt ter eeren / ende alle Christgheloovighe Herten tot beteringhe/gantschelijck af ende vallen laten/ende den anderen van nu voort met waere trouwe ende liefde / van Herten meenen / ghelijck haer dan onse Gheleerden/die wy op dese bestemde Dagh by ons ghehadt hebben / ghelijcker maten van Herten haer presenteren.

Desgelijcké ende alles goets / wy wederomme ons tot U.E.sekerlijck troosten/die wy oock hier by vriendlijck willen gebeden hebben/ Onse kercken alle tijt in Vaderlijcke Sorghe/ Liefde ende Trouwe/ bevolen te hebben.

Bidden van nu voort / niet teghenstrijdichs te willen aennemen/sonder verconding he uyt hare eygene antwoordt.

Ende of U yet wat voor quame / dat de Christelijcke Concordie, ende dese onse vertroostinghe enteghen oft ongheliijck zijn soude / het selvighe niet lichtelijck ghelooVe wilt gheven/maer alle tijt onse meeninghe daer teghen wilt vernemen.

Dat zijn wy wederomme te doen/eñ ons aller Christelijcker Liefde ende Trouwe te bevlijtighen bereydt/ de sake ten besten/ op dat de aenghevangene Concordia, met des Heeren ghenade bestaende/aengerecht werde/ende wat erghent noch dwalen mochte/ vriendelijck aen d'een sijde te legghen/ ende tot volcomene Eenichheyt te brenghen zijn wy overbodigh. Godt onse Hemelsche Vader/die daer is de Heere der Heyrscharen/ de Vader aller Barmhertichheyt ende troosts/ ontsteke in ons aen beyde sijden door zijnen Heylighen Gheest / het Vier zijnder Godlijcker Liefde / waer mede wy het Christelijck Werck deser

Con-

Concordie, tot Heylighmakinghe ende Eere zijnes Naems / oock tot salichheyt veler Zielen/den Sathan ende de Weerelt / mitsgaders alle haren aenhangh enteghen/ door Gods genade aengheleyt / salichlijck vercrijghen moghen.

Het laetste Schrijven D. Lutheri, aen de Zwitseren/ waerinne hy oock zijnes deels de Concordiam bevestight ende besluyt.

DAer mede nu de ghetrefte Concordia mochte gesloten werden/ heeft de Heer Lutherus dese laetste Tegen-antwoort den Euangelischen Steden in Zwitserlandt ghegheven. Ick hebbe uwe Schrijven / den vierden dagh Mey ghedateert / ontfanghen: Waer inne ick vast geerne vernomen hebbe/dat uwe aller Herten tot de Concordie bereydt zijn/eñ U mijne Schrijven wel behaeght heeft/ Namelijck : dat wy alhier niet leeren / dat in't heylighe Sacrament/ soude ghehouden werden eene Opvaert ende Nedervaert onses Heeren/doch evenwel het waere Lichaem eñ Bloedt onses Heeren / daer selfs ontfangen werdt met Broodt ende Wijn: Maer wat niet schriftelijck can gegeven werdẽ/Versie ick my/dat Doct. Martinus Bucerus ende D. Capito, sullent alles mondelijck beter verclaren. Welcken ick alles vertrouwt hebbe: Ende oock daeromme ghebeden: Dewijle by my geen twijfel is / dat by U sulck vroom Volcxken is / welck met Ernst geerne wel doet / ende recht handelen wil / waer van ick geene cleyne vreughde ende hope hebbe tot Godt / of metter tijdt noch een Stock in't Wiel quame / soo wy soetgens handelen met het swacke Hoopken / Godt sal tot vrolijcke wechneminghe aller dwalinghen helpen/Amen.

D Luther heeft alle de handelinghe der Concordie, Bucero opgedragen eñ bevolen.

Besluyt des tweeden Deels.

Mitsgaders aengheheghte Verhalinghe van de Veranderinghe des 10. Artijckels van de Augsburghsche Confessie.

DEse soo veelvoudighe over ende weder over Schriften / tusschen den Heere Luthero, ende de Zwitsersche Euangelische Steden: Desgheljjcx alle de voorgaende handelingen der Concordie met de Overlandtsche Kercken/heeftmen deser oorsake weghen/des te wijdtloopiger aenwijsen willen / waer mede een yegelijck claer ende Ooghenschijnelijck sien magh: Hoe onbillijck het is/ dat etlijcke (met te rughsettinghe der soodanighe hooghe ende duere verplichtinge van eenicheyt voortaen te houden) evenwel noch altijt op de te vooren voorgheloopene harde ende heftighe Strijdt-schriften dringhen/ende niet hooren willen van de Leere/ die in de Concordie handelingen van D. Luther selve toeghelaten/ ende Broederschap

daer over/onder de Euangelische Kercken is aengherecht ghewozden.

Een bekent ende goet Spreeckwoort isset: Favores ampliandi, Odia restringenda sunt. Men sal altijt wat tot Vrede dient behouden / ende nae ende verre uytbreyden : Maer Oneenicheyt/ Haet / Hader ende Twist/salmen intrecken ende varen laten. Waeromme en soude dan oock niet in de Onsalighe Sacrament-strijdt/die door Godes ghenade ghestichte Concordia niet voorghetoghen werden / voor den bittere ende toornighe Strijdt-schriften/ welcke te vooren / (eer dan het eene deel des anderen meeningh ghevaet heeft) voorgheloopen zijn.

Waer inne de veranderinghe des thienden Artijckels van de Augsbur. Confessie geschiet is.

Maer dit zy oock ghenoech van het tweede Deel deses Schrifts: Hoe dat namelijck de eerste heftige Sacrament-strijdt eyndelijck aen d'een sijde ende bygheleyt is ghewozden. Waer by oock dit indachtigh te maken is / dat nae het opgherechte Verdragh der Concordie, het thiende Artijckel van de Augsburghsche Confessie, noch voor het Jaer 1540. Ende alsoo voor t'eerste Colloquio tot Worms verbetert is/ende in plaetse der voorighe Woorden / van de teghenwoordicheyt des Lichaems ende Bloedts Christi/onder de gedaenten van Broodt ende Wijn / dese Woorden ghesett zijn : Dat niet Broodt ende Wijn waerachtelijck den Nietenden ghegheven werdt / het Lichaem ende Bloedt Jesu Christi. Soo is oock de Clausula, welcke te vooren daer aen ghehanghen was/ Datmen die/ welcke daer tegen leeren/ improberen oft verwerpen/ hen wech gedaen/ overmits de verdachtheyt ende beschuldinghe der ghener (die men te vooren daer onder meynde) wech ghenomen was/ende de Papisten voor haer de voorighe Woorden/ van de Teghenwoordicheyt onder de ghedaenten des Broodts ende Wijns/tot haren voordeel misbruyckten.

De voorige Woorden des 10. Artijckels/ zijn de Papisten aenghenaem geweest/ den welcken ooc op de Rijcxdagh tot Augsbur. etlijcke andere stucken zijn nagegheven ghewozden. Welcke me daer ghetracteert heeft/ende wijder heeft willen naegheven.

Te meer/dewijle van de Gedeputeerden der Protesterende Stenden/ op den Rijcxdagh tot Augsburgh/ den Papisten is naegegheven ghewozden. 1. Dat eene veranderinghe des Broodts in het Lichaem Christi ghesciede. 2. Ende datmen het Sacrament/als onse Voorouders/vereeren souden. 3. Ende dat de gheheele Christus/onder eene gedaente zy / ende onder de eene ghedaente soo veel als onder de ander outfanghen werdt. 4. Ende dat het vry staen soude/onder eene oft onder beyde gedaenten te Communiceren. Welckes men doch in de daer nae aenghestelde Rijcxdaghen ende t'samenspzekinghen niet wijder heeft willen naegheven/dewijle dat den Woorde Gods entegen is.

Voor Flacio Illyrico en is noyt eenighe strijdt gheweest in de Euangelische Kercke/ van de eerste en volghende tweede Druck der Augsburghsche Cōfessie.

Men heeft oock op de volghende t'samenspzekingen ende Rijcxdaghen altijt voortaen het verbeterde Exemplaer der Augsburghsche Confessie van ghemeene Stende weghen publica authoritate overgegheven/ende in opene Druck staende ghehouden. Ende is noch voor noch na D. Luthers afsterven/noyt in de Euangelische Kercken eenige strijdt noch clachte geweest/van de eerste ofte andere Augsburghsche Confessie, ter tijt toe dat Flacius Illyricus ten alder eerstē/uyt geschepte Haet tegens Philippum Melanthonē, sulcx op de Bane gebracht heeft.

Daertegen oock de Keur ende Vorsten op de Naumburgische Vorsten-dagh/A°.61. Schriftelijck aen den Keyser Ferdinandum dese verclaringhe ghedaen hebben: Dat haer Gemoedt ende meeninge gantsch niet en is/ dat sy (door de doemaels/ in afwendinghe etlijcker Calumnien, die by Keys. Majest. tegens haer aengebracht waren / de wederhaelde Subscriptie, der eerste uptghegheven Confessie) van de anderwerf A°.40. overgegevene ende verclaerde Confessie (die sy van eene ghelijckstemmende meeninghe met de eerste hielden ende verstonden) in het minste niet souden willen afwijcken/noch verdoeren laten. Want nademael de selvighe op dickwils ghehoudene Ondersprekinghen/ ende met Teghendeel ghehoudene Disputatien in sommighe Artijckelen / dieshalven die te meer Wijdtloopigher ghestelt hebben/ waer mede de Godlijcke Waerheyt teghen allerleye Afgoderije/dies te meer aen den dagh mochte comen / ende het Gheloove ende t'Vertrouwen op de Voldoeninghe ende Verdiensten onses eenighen Middelaers ende Verlossers Jesu Christi/met te rughsettinghe aller Menschelijcke Traditien ende instellingen/reyn/ suyver/ ende onvervalscht blijven/ende op de Nacomelinghen ghebracht mochte werden.

Der Keur ende Vorsten approbatie op den dagh te Naumburgh/ van wegen het verbeterde Exemplaer der Augs. Confessie.

Dat tot afweeringhe veler Afgoderye/ende andere Pausselijcke dwalinghen/de verbeteringe der Augsbur. Confessie geschiedt is.

Soo en conden sy even soo weynigh van de selvige/als van de Eerste haerder Voor-vaderen/ende ten deele harer selfs overghegheven Confessie, afwijcken / waer toe sy dan des te meer beweeght waren/ dewijle sulcke Verclaerde Confessie, die A°.40. ende 42. in Druck ghegheven ware/ nu ter tijdt meest by de Kercken ende Scholen in't ghebruyck waren.

T'welcke men alhier in't breede hebben willen aenwijsen / dewijle die ghene/welcke Flacio Illyrico aenhanghen / noch sonder ophouden een groot gheschrey drijven / van de ongheliјckheyt der Exemplaren van de Augsburghsche Confessie, ende Philippum Melanthonem op't uyterste versmaden / van weghen der verbeteringhe/ die doch etlijcke veel Jaren voor des Heeren Lutheri overlijden / in de Euangelische Kercken gheschiet is/ende in't thiende Artijckel/van weghen de ghetrefte Concordie, ende dat daer mede den Papisten haren voordeel genomen werde/ nootwendigh gheschieden moeste. Ende vele eerlijcke luyden weten/dat de loflijcke Vorst/Landt-graef Philips van Hessen/ nae de opgherechte Concordie, de Clause/welcke in de eerste Exemplaren aengehanghen was/ van de Improbatie oft Verwerpinge/ der ghener/die daer teghen leerden/met zijne eyghene handt doorghestreken ende uptghedaen heeft.

Het derde Deel deses Schrifts.

Vernieuwinghe des Sacrament-strijdts / door de Corte Bekentenisse van D. Luther.

TEn derden/ ist wel niet sonder droefheyt/ dat de Strijdt van't Avontmael etlijcker maten wederom vernieut is/ A°.1544. Als D.Luther zijne ghenoemde Corte Bekentenisse heeft laten uytgaen / waer inne hy de Handelinge van de Concordie niet met een Woordt en ghedenckt / ende teghens Schwenckfeldt ende de Zurichers seer heftigh is.

Waer door D.Luther op nieuw vertoornt.

Tot sulcken heftighen Schrijven / heeft hem ten deele Schwenckfelds Brief/ende Boecken/beweeght: dese sake/alhoewel ongoedelijc/ heeft hy de Zurichers toeghemeten / welcke doch Schwenckfelds dwalinghen met grooten Ernst ende vlijt wedergelept hebben. Oock ten deele/dat door misgunstighen/ D.Luthero allerhande dinghen zijn aenghebracht / waer uyt hy Ergewaen ende suspicie teghen de Zurichers gheschept heeft/als of sy hem niet groot en achteden: daer toe dewijle oock Lutherus met Bullingero, om de Sacramentlijcke maniere van spreken wille/yet wat in misverstandt ghetoghen ware: En dat de Zurichers eenen nieuwen Duytschen Bybel hadden laten uytgaen/t'welck Luthero seer mishaeghde.

De Elevatie tot Wittenbergh afgestelt/gheeft ongheliicke reden in't Landt te Meyssen.

Daer toe hielp oock veel/dat corts te vooren/op neerstigh aenhouden van Landt-graef Philips tot Hessen/A°.43. de Heer Lutherus eyndelijck de Elevatie, ofte opheffinghe des gheheylighden Broodts/in de Verhalinghe ofte Sprekinghe der woorden des Avondtmaels / hadde laten vallen/die voor heen tot op de selfde tijt tot Wittenbergh was in't ghebruyck gheweest/t'welck den Meissichschen Adel (die na Hertoghs Georgij tot Sachsen doot / nieuwelijck tot erkentenisse des Euangeliums gecomen/ende de uyterlijcke Ceremonien seer aenhanghende waren) niet weynigh verdroten heeft.

Doct. Stephã Wildt/een Medicus tot Zwickaw/ brengt Luthero tijdinghe/ waer door een nieu vyer ontsteken werdt.

By desen Meissichschẽ Adel/hadde Doctor Stephan Wildt/een Medecijn-meester van Swickaw/groote kennisse. Desẽ quam ontrent de selfde tijt by D.Luther tot Wittenbergh/was zijn Gast / ende doe hy over Tafel wat beschoncken was / soo voer hy onbedaghtsaem uyt/ segghende: Dat in't Landt te Meyssen over al het Gheschrey gingh/ dat D.Luther Zwinghlisch ware ghewordden : Daer by hadde hy woorden van Schwenckfeldt/ende zijn Brief. Waer over Lutherus so heftigh vertoornde / dat hy hem terstont liet hooren / dat hy teghens Schwenckfeldt ende de Zurichers op nieuw schrijven wilde: Ende saten daer by over tafel/die hem tot sulcken voornemen meer eñ meer ritsten. Philippus bemoeyde hem om Lutherum te versoenen. Want hy wel merckte / waer dese op nieuwe ghevattede Toorn heen wilde: Maer D.Luthers ghevattede quaet ghenoeghen drongh voort.

Wat publica cum approbacione voor heen bevestight is/ dat en can noch en sal een privaets onrustighe handelinghe niet præjudiceren.

Maer daer van willen dan noch verstandighe onpartijdighe Luyden bedenckẽ/Oft daer voor te houdẽ zy/ dat een sulc heftigh Schrift/ welck uyt gheschepte Suspicie teghens sekere Persoonen hergherommen/ende uyt sommigher aenhetsingen/welcke de Grootmoedicheyt Lutheri misbruyckten(teghens alle de voorgaende van so vele Jaren/

sulcke

sulcke statelijcke ghepleeghde ende hoogh ghesochte Handelinghen) die over beyde syden/van alle Euangelische Kercken weghen/aenghe-rechte ende becrachtighde Concordia, soo gheheel wech ghenomen eñ in de grondt uptghedelght soude moeten werden: Ende of niet veel meer/alle de ghene by de ghemaeckte Concordie billijck te laten zijn/ welcke haer op de selvighe noch ter tijdt bekennen.

Want waeromme en soudemen die geen Vrede gunnen/die haer op sulcke Concordiam beroepen? Welcke Lutherus selfs te vooren met ghemeene bewillinghe zijner Medehulperen toeghelaten heeft/ende hem doch niet verborghen geweest is/hoe die Bucerus verclaert heeft/ welcke verclaringhe hy noyt wedersproken heeft.

Is die Leere (waer op de Concordia is ghemaeckt ghewozden) soo niet in alles met Lutheri meeninge ende maniere van spreken eender-ley/doch van Luthero ende andere Euangelische Leeraren ghedult ghewozden/ende daer over Vrede in de Kercke Gods opgerecht: Hoe can even de selvighe Leere/nae dat wederomme eenighe Persoonen op nieuw Strijdt beweeght hebben/valsch ende onrecht/ofte soo ge-heel onlijdelijck ghewozden zijn?

Daeromme niet onbillijck Landt-graef Philips van Hessen in zijn Testament gheordineert heeft: Dat onder de Professoren ende Pastoren, in Scholen ende Kercken in't Landt te Hessen/niemandt in de strijdt van't H. Avondtmael soude beswaert werden/welcke haer tot de Concordie formule Buceri bekennen. Des Landt-graefs Philippi laetste wille eñ bevel van de opgerechte Concordie.

Buceri wederverhaelde Confessie, nae uptghegane corte Bekentenisse Lutheri: Item/zijn Schrijven aen Doct. Lutherum.

HEt heeft oock Bucerus, nae dat van Heer Luthero de corte Bekentenisse in Druck is uptghelaten/tot Straesburgh noch in t'selfde Jaer/zijne Confesie opentlijck in de Scholen Ghedicteert, waer inne hy de verclaringhe der Concordie Artijckel weder verhaelt/oock des Heerē Lutheri bysondere Phrases ende aerdt van spreken/waer over haer de Predicanten tot Zurich ergherden/ altijt/als oock te vooren/op Sacraments wijse verclaert ende uptgelept heeft/ende hem met dese zijne Confesie erboden heeft/voor t'Gerecht Gods te comen/ghelijck dan sulcke zijne Theses Tomo Anglicano te vinden zijn.

Ende op dat de private offensie tusschen den Zurichers der ghemeene Concordie saken niet prejudiceren noch schaden mochte/heeft hy ten overvloet aen den Heere Luthero self geschreven: Hoe ongeern niet alleen die/welcke in de Steden des H. Rijcx dienen/maer oock de Broeders tot Bern ende Basel vernomen hebben/dat Luthero van de Zurichers oorsaeck tot toorn ende onwille gegeven werde. Want wy (spreeckt hy) die wy de Notulen der Eenicheyt van V gestelt aen-gheno- Buceri. schrijven aen D.Luth.

De Overlandtsche Theologen blyven by de Concordia.

ghenomen hebben: Blyven by de aenghenomene waerheyt/alle/ vast staen: als die wy sulcke Artyckelen / nae ghenoechsame Christelycke overweginge/ende vertrouwen op het Godlycke Woort/bewilligt ende opghenomen hebben.

Die van Bern eñ Basel houden hare Confessie eñ Bekentenisse/ welcke sy V overgeschickt hebben/dier maten suyver ende reyn/dat sy gheheel ghelijck met ons stemmen/etc.

Clachte over de schaden des Sacrament stryds.

Hier nae beclaeght hy : Dat sommighe weynighe haer aen etlycke formen der Redenen stooten/ daer men doch gheene oorsaeck heeft te twisten. Ende wanneer wy aensien(spreeckt hy)ende gedencken / wat onsaligh ongheluck ende schade/ dese Sacrament-strijdt in de Kercken inghevoert heeft / soo hebben wy niet lievers ghewenscht : Wenschen oock noch op dese ure/ dat sulcke twist mochte ophouden / ende aen d'een syde ghelept werden/te meer / dewyle door te vooren uytghegane Schriften ende Boecken/alle vrome Conscientien/die Godt zyne Wille ende Woordt te begrypen / Ghenade verleent heeft/ ghenoech gheschiedt is.

Verÿckel der Euangelische Kercken.

Aen't eynde beclaeght hy wederomme den bedroefden toecomenden standt der Kercke Christi : Wy sien/ dat het wildt Onchristelyck leven hoe langher hoe meer de overhandt neemt. Soo sien wy oock/ op welcker maten de Colenaers/ende andere Vyanden Christi de Papisten / nu hoe langher hoe stouter / ende moedigher werden/teghens den ghenen/welcke de Rechtschapene leere Christi / ende alle Christelycken wandel/in de Kercke planten ende behouden willen.

Ende wenscht eyndelyc/Dat de Heere Jesus wille de Ongestuym ende Storm-windt ghenadelyck stillen ende keeren. Ende staen seker (seyt hy)onse saken teghenwoordich dier maten alomme / dat het sich aensien laet / als haestedemen tamelyck seere / tot ondergangh der Duytsche Natie. Bidt oock met alle neersticheyt/ Doct. Luther wil hen/haer Ampt ende Kercke/den Heere Christo in zyn gebedt bevelẽ.

T'is oock hier namaels soo wel als te vooren/dat Bucerus altydt voor een voornemen Leeraer/in de Euangelische Kercken der Augsburghs Confessie,van een yeghelyck ghehouden ghewordden is. Ghelyck hy dan op den Ryckdagh tot Reghenspurgh A°.46.in afwesen des Heeren Philippi, teghens Malvendam , de Leere der Augsburghsche Confessie verantwoordt ende verdedighet heeft.

Philippus Melanthon en is van de eenmael opgherechte Concordie noyt afghetreden.

Philippi Testament Anno 1540.

Soo ist onloochelyck/dat Heer Philippus Melanthon by de opgherechte Concordie ghebleven is / ende tot aen zyn eynde bestendighe Vriendtschap gehouden heeft/soo wel met het eene Deel der Evangelische Kercken/ als met het andere.

Doe hy A°.40.tot Weymar doodlyck cranck lagh/ heeft hy in zyn Testament/

Testament/dat hy met eygheher Handt gheschreven heeft/ uytdruckelijck gheset/ Dat hy van't Avondtmael des Heeren / hem tot de Concordie tot Wittembergh opgherecht/bekent. Heeft oock in alle zijne Schriften nae de opgherechte Concordie, alsoo ende niet anders gheleert van't Avondtmael/want hy de waere Teghenwoordicheyt des Lichaems Christi/van de levendichmakende ghemeenschap der Geloovigen met Christo waere Godt ende Mensch/ verclaert ende uytgelept heeft / als men sien mach in zijne Locis Theologicis, die hy den Coningh van Enghelandt toegheschreven heeft / in't Jaer 36. doe de Concordie ghemaeckt is / ende zijn de selvighe Loci daer nae A°. 38. wederom ghedruckt/waer inne hy dese woorden ghebruyckt: Paulus seyt / Het Broodt is de Ghemeenschap des Lichaems Christi: De Beker is de ghemeenschap des Bloedts Christi/nae sulckes wanneer dese uyterlijcke dinghen/ Broodt ende Wijn/ in't Avondtmael uytgereyckt werden/soo werdt ons het Lichaem ende Bloedt Christi ghegeven: ende is Christus waerlijck by het ghebruyck des Sacraments/ ende is crachtigh in ons: Gelijck Hilarius seyt/Wanneer mē dese dinghen eet ende drinckt /soo is Christus in ons/ende wy in Christo/etc.

Philippi Testament A°. 1540.

Philippi verclaringhe van't H. Avontmael/ altyt gelyckformigh de opgherechte Concordie, voor eñ nae de doot Lutheri.

Loci Theologici Philippi. Anno 36. 38. &c.

Philippi grondtlijcke verclaringhe / van zijne meeninghe in't Artyckel van't heylighe Avondtmael.

IN het selfde 38. Jaer/ heeft hy van dē handel des Avontmaels etlijcke Schrijven ghedaen aen Veit Dieterich, Predicant tot Nurmbergh/in't selvige werdt veelmaels dit verhaelt: Op dat ick niet van de reyne oude Kercke aftrede/soo sette ick in't ghebruyck des Avondtmaels eene Sacramentlijcke Tegenwoordicheyt: Ende segghe / Wanneer dese dingen/ Broodt ende Wijn/ ghegheven werden/ Soo is Christus waerlijck tegenwoordigh: Eñ dit is voorwaer ghenoech geseyt. Ick en sette geene insluytinghe des Lichaems Christi in't Broodt/ oock niet eene soodanige vereeninghe/ waer mede het Lichaem Christi aen't Broodt aengehecht werdt / gelijck wanneer Yyer ende Yser vermengt zijn.

Geene insluytinghe des Lichaems Christi in't Broodt.

De Sacramenten zijn Pacta, dat is/sulcke Ordeninghen/ in welcker ghebruyck de beloofde Genade ofte Gave tegenwoordigh is / den ghenen/welcke de uyterlijcke dingen ghenieten. Als men slechs de genade-teeckenen recht ghebruyckt / soo is Christus waerlijck teghenwoordigh ende crachtigh in den Nietenden. Wat wil men hier meer vorderen / ende daer heen moetmen doch eyndelijck comen / ende het daerby bewenden laten. Men wilde dan voorgheven/gelijck sommighe onbedachtelijck daer van spreken / dat het Lichaem ende Bloedt Christi wesentlijck getrent / ende der plaetse ende stede halven van den ander ghescheyden zijn / ghelijck als het Broodt aen eene andere plaetse/de Wijn oock aen eene andere plaetse gehouden werdt / welckes alles nieuw is / ende oock van den Papisten verworpen werdt.

Wt de Lijflijcke tegenwoordicheyt nae plaetse eñ stede/soude eene verdeelinge volghen des Lichaems eñ Bloedts Christi.

Onnutte eñ vergheefſche vragen ontſtaen uyt de meeninge vã de Lichamelijcke tegenwoordicheyt.

Met alle dwalinghen iſt alſoo gheſchapen/ dat uyt eene dwalinge vele andere volghen. Alſoo gheeft het veel vraghens ende diſputerens/ wanneer men het Lichaem ende Bloedt Chriſti aen de uyterlijcke Ghenade-teeckenen / der ſtede ende plaetſe halven / aenhechten wil. Want dan bevraeghtmen/ Oft Lichaem ende Bloedt van den ander afgheſondert/ende alſo verdeelt werden/dat een deel in deſen/ dat ander in het ander Genade-teecken ghelyckſaem ingheſloten zy. Item: Wanneer ſulcke teghenwoordicheyt in de Genade-teeckenen begint/ hoe langhe die blijve. Of die buyten de genietinge te verſtaen zy. Van deſe fantaſien en weten de oude reyne Leeraren niet/ende ick en wil ſulcke diſputationes in de Kercke Gods in geener maniere in voeren/ noch de jeughet daer mede dwalende maken. Dit is in een Summa mijne uytdruckelijcke ende beſtendighe meeninghe.

Chriſti Woorden en werden niet benomẽ door de Sacramentlijcke uytlegginghe.

In eene andere Brief des ſelvigẽ Jaers: Ick hebbe V eenvoudich gheſchreven / wat mijne meeninghe zy. Daermede ontneme ick de Woorden Chriſti gheheel met den ander niet/ want ick weet wel/dat de Heere Chriſtus waerachtigh ende weſentlijck by ons tegenwoordigh ende crachtigh is/wanneer wy de heylighe Symbola ofte uyterlijcke Ghenade-teeckenen ghebruycken : Ende aen't eynde des ſelvighen Briefs. Dat ſalmen van my weten / dat ick langher als in de thien Jaren/geenen dagh/geenen nacht hebbe laten voorby gaen/ dat ick van deſe ſake niet ghedacht hadde.

Verclaringhe der Leere van't Avondtmael in het Colloquio tot Regenſburgh.

Dit comt over een met de Concordie formele.

IN't Jaer 1541. heeft Heer Philippus op den Rijcx-dagh tot Regenſburgh / midtſgaders de andere proteſterende Theologen, het Artijckel van't heyligh Avondtmael met de naevolghende Woorden overgegeven/ die uyt de Concordie Buceri ghenomen zijn. Ghelijck als Ireneus ſeyt: Het Avondtmael beſtaet uyt twee dinghen: Een Aerdtſche/ende Hemelſche. Eñ Paulus ſpreeckt/ Het Broodt dat wy breken/is de gemeenſchap des Lichaems Chriſti. Alſo leeren wy/dat met het gheheylighde Broodt het Lichaem Chriſti gegheven werdt den Nuttighenden.

Ende in het ſchrijven aen de Præſidenten des ſelvigẽ Colloquij: Wy verwonderen ons/ dat de Gedeputeerden tot het Colloquio haer niet ghenoeghen laten/aen onſe recht oppe ende duydelijcke Bekenteniſſe/ die ſonder twijfel tot Concordie dienen ſoude : Want dat ghene van ons gheſet is/ t'welckmen nootwendich leeren moet. Wy ſpreken met Pauli Woorden/ende der Oude Rechtgheloovige Vaderen/etc. Item/ Wy en comen niet ſoo gheheel onwetent tot deſen handel / maer wy hebben de gheheele Oudtheyt doorſocht/ende ghelyckſamelijck de oude Rechtgheloovighe Kercke te Raedt ghenomen/ende de meeninghe der Oude Schrijventen ons ghenoechſaem condt gemaeckt/ waer mede

De eerſte eñ de reyne meeninge te onderſoeckẽ.

de

de wy onse Kercken eene bestendighe / heylsame / ende ghebouwede Leere voorstellen mochten / ende berusten als noch op den Artyckel die wy overgheghevev hebben / ende houden dat die Christelijck / ende stillinghe van verder twist / dienstelijck ende nuttelijck zy. Maer soo Eckius grooter strijdt wil beweghen: Soo moesten dan noch de Heeren / die in't Regiment zijn / Voorsichtigher wesen / dat sy sulcke wijdtloopichevt niet toe en staen. Voorsichtichept den Regenten van noode.

Gheduerende dit Colloquium, heeft Heer Philippus den Eckio, ende andere Papisten dese guldene Reghel enteghen gheset: Dat geen Sacrament en zy / buyten het van Godt ingestelde gebruyck. Met welcke Reghel niet alleen het uyterlijck Werck der genietinge / maer oock het Gheloove te verstaen is: ende werdt dit aengetoghen / dat alleen in de rechte genietinge / die van God geordineert is (welcke sonder Gheloove niet zijn can) het Broodt des Avondtmaels eene Getuygenisse ende middel is / der gemeenschap des Lichaems Christi met den ghenietenden. Philippi Reghel / waer mede alle Afgoderije des Paus omgestoott werdt.

Waer over Eckius, dewijle hy niet grondelijcks daer teghen voortbrengen conde / dier maten alsoo vertoornt is / dat hy den selfden avont in toorne hem cranck ghesopen heeft / ende daer nae tot onderspreckinge niet meer gecomen is. De Heer van Granvel heeft oock doemaels ghesept: Dit is eene groote sake / ende is wel weerdt datmen in een Concilio daer van handelde.

Reghelen Philippi, waer upt van de gheheele Strijdt can gheoordeelt werden.

Op bevorderinghe des Landt-graefs Philips van Hessen / heeft oock Heer Philippus sommighe Sluyt-redenen doemaels gestelt / daer mede bewesen werdt / dat de Natuer ende Insettinge der Sacramenten vereyscht de genietinge / so die van Godt gheordineert is / ende dat het een Sacrament is / wanneer alle causæ, ofte oorsaken te samen comen / ende datment tot sulcken eynde recht / waeromme het ingheset is: Namelijck / tot versterckinghe des Gheloofs: Dat de teghenwoordichept Christi / eene vrywillighe teghenwoordichept zy / ende is gheene veranderinghe noch insluytinghe aen stede ende plaetse des Broodts / ende Christus is om der Menschen willen / maer niet van weghen des Broodts teghenwoordich / ghelijck oock de Woorden des Avontmaels niet om des Broodts willẽ / maer van weghen der Menschen ghesproken werden. Genietinge van Godt geordineert / geschiet niet sonder gheloove.

Waer upt onwedersprekelijck volght / Dat Christus zijnen Lichaem niet het Broodt / maer den Menschen mede deelt / eñ te vergeefs van stede ende plaetse des Broodts ghedisputeert werdt.

Verclaringhe Philippi van't Avondtmael / Anno 42. ende 43.

IN't volghende 42. Jaer/heeft Philippus in zijne Antwoort aen het Capittel tot Collen/(voor welcke Antwoordt D. Luther eene Voorreden geset heeft) even de selvighe Fundamenten oock gebruyckt / niet alleen om de Misse ende de aenbiddinghe des Broodts daer mede te straffen/maer oock de Grondt en Oorsprongh der selvighe dwalinghe te wederlegghen / ghelijck hy selfs A°. 43. in eenen Brief aen Veit Dieterich schrijft/ die men hier gheheel vertellen wil: Ghy weet dat in Walschlandt ende Vranckrijc de Strijdt van't Avondtmael oock aengesteken is/ende dat het selfde verschil/als oock in Duytschlandt gheschiet/den Loop des Evangelij ophoudt: Oock trecken de groote Heeren in Vranckrijck/ tot verschooninghe harer grouwelijcke vervolginge/ Lutheri authoriteyt voor haer aen. Sulcx/ wilde ick van niet geerne/dat ghy dat soudet helpen bevestige. Want in der waerheyt/soo heeft de rechte oude Kercke veel anders van dese sake ghesproken / als de nieuwe Schribenten doen. Nazianzenus naemt het heylige Broodt ende Wijn op't alder eenvoudichste Antytipa, ofte Waer-teyckenen des Lichaems ende Bloedts Christi / ende ick conde vele dergheliycke ghetuygenissen vertellen. Meynt ghy dat ick sonder groote smerten hooren can / dat de onse somtijts niet veel sachter van de Rijn-landtsche Kercken spreken / als of sy Turcken waren / ende het becommert my / dat ghy somtijts mede herder van dese sake spreeckt/alst betaemt.

De oude Kercke en weet niet van de gedichte/ die onder het Pausdom zijn inghevoert.

Wilde daeromme/dat ghy/als een gheleert Man/ de ghehecle sake vlijtich nae dachte. Ick hebbe dese sake aengeroert in mijn Boecxken teghen die van Collen / ende bidde U/ om onse vriendtschaps willen/ dat ghy het selvighe wilt lesen; Want ick heb willen wijsen op het gebruyck des Sacraments / ende de inbeeldinghe der ghemeene onverstandighe luyden straffen / welcke dichten / dat het Lichaem Christi door uytspreken der Woorde/gelijck als door een Tooversche cracht/ in't Broodt werde ingheslotén. Maer in geender manieren make ick het Avondtmael des Heeren tot een gemeen slecht avondt-eten: Maer ick segge/dat in't gebruyck des uyterlijcken Genade-teyckens/de Heere Christus ons tot zijne Ledematen maeckt/ en in ons crachtigh is.

Gedicht van de lijflijcke insluytinge. Dit en salme niet segghen van't Broodt.

Verclaringhe Philippi in zijne laetste Locis.

ALs hy oock ten laetsten voor des Heeren Lutheri doot/zijne Locos communes Theologicos, ofte Hooft-artijckelen der Christelijcke Leere heeft laten Drucken / t'welck in't Jaer 1543. gheschiet is / die daer nae A°. 45. Heer Lutherus in de Voorreden over den eersten Tomum latinorum operum, seer heerlijck gheroemt heeft: Als sulck eenen Boeck / waer uyt een Bisschop oft Predicant overvloedich genoech can toebereydt werden/ dat hy machtigh werde de waere Leere voor te staen: so en heeft hy wederomme met geene Sillabe aengheroert/ dat ergent eene insluytinghe des Lichaems Christi

Niet het Broodt/ maer den Nietenden gheeft ofte mededeelt Christus zijn Lichaem.

Christi aen stede oft plaetse des Broodts moeste geloost werden: maer de Heere Christus (sept hy) is waerlijck by desen zijnen Avondtmael/ ende gheeft door dese zijne Ordeninghe zijn Lichaem ende Bloedt den Nietenden/ ghelijck oock de Oude Schrijbenten also daer van spreken. Cyrillus sept / Dat Christus in ons is door de ghemeenschap zijnder Naturere/ dat is/ niet alleen zijner cracht/ maer oock zijnes wesens. Eñ Hilarius: Na dat hy de woorden Christi gheset hadde/ Mijn Vleesch is waerlijck eene Spijse/ ende mijn Bloedt is waerlijck eene Dranck/ so spreeckt hy verder/ Wanneer wy dit ghenieten/ so zijn wy in Christo/ ende Christus is in ons.

Men sal niet ghedencken/ dat sulcke Nietinghe een Heydens Ghedenck-teycken is van een verstorven Mensche/ gelijck men een Spectakel houdt van Hercule, ofte diergheljjcken/ die doot zijn / ende met ons niet te doen hebben: Sulcke Onchristelijcke ghedachten sullen wy varen laten/ ende ons door de Ghetuyghenisse verwecken tot het Gheloove/ dat Christus niet alleen voor ons een Offer ghewozden eñ ghestorven is: Maer oock waerachtigh van de doot opghewerckt is/ Regiert crachtelijck/ ende is by zijne Kercke teghenwoordigh/ eñ vereenight ons in dese zijne Ordeninghe met hem waerachtelijck / ende maeckt ons tot zijne Ledematen. Het Avontmael is geen Heydens gedenc-teycken.

Philippi Verclaringhe en is by Doct. Luthers leven noyt verdoemt noch verworpen.

DIt en heeft noch D. Luther, noch yemandt anders in de Euangelische Kercken ter selvighe tijdt aenghevochten. Maer is by een yeghelijck in ende buyten Duytschlandt/ het Boeck Locorum Philippi by D. Luthers leven voor een van de beste ende edelste Boecken ghehouden ghewozden/ waer uyt men de studerende Jeught/ ende andere/ gewesen heeft/ welcke geerne hadden willen weten/ wat de Euangelische Leere zy/ waer inne men sich van het Pausdom hadde afgesondert/ van welcke Boeck Flacius Illyricus oock/ nae aenghevanghene Strijdt teghen Philippum ghescheven heeft: Ick wilde soo ongeerne dat uwe Loci t'onder gaen souden/ als ick ongeerne soude willen/ dat ick selfs qualijck om het leven soude comen. Loci communes Philippi.

Schrijven Philippi aen Veit Dieterich, Anno 43.

IN het selfde Jaer/ doe de laetste Loci Theologici gedruckt werden/ schrijft Heer Philippus wederõ op volghende wijse aen Veit Dieterich: Even wat sich met de Brieven in Italien begheven heeft / dat heb ick besorght: Want ick wiste wel/ dat Lutherus herder schrijven soude als wel zijne meeninghe is: Wat is het doch van noode gheweest/ oock de Transsubstantiatie nae te gheven / welcke een Fonteyne is aller grouwelijcker Afgoderije? Men can doch wel Verwerpinghe der insluytinghe des Lichaems in't Broodt. Agens voluntarium differt ab agente naturaliter.

T'is wat anders/te spreken van de teghenwoordichept Christi/in de nietinge dat de Menschē aengaet: Wat anders is het dichten/ van eene Lichamelijcke tegenwoordichept int Broodt.

in het inghesette ghebruyck/de waere Tegenwoordichept/ welcke de Aerdt der Sacramenten ghemeen is/behouden/of schoon de fantasien van vernietinghe des Broodts/ende van de Lichamelijcke insluytinghe des Lichaems onder de Accidenten des Broodts(gelijck als men Hout in eenen Oven leyt) gheheelijck hen wech ghedaen werden. Jck verschricke soo dickwils als ick aen dese dinghen ghedencke / ē roere die niet geerne aen. Maer my verwondert / dat soo langhe tijt gheduerende/vele gheleerde Luyden/op dien onderschept niet gedacht en hebben: Welcke is tusschen t'ghene dat vrywilligh werckt/ende een dingh dat geen leven heeft.

T'is Christus/ als die welcke vrywilligh werckt/by zijne ingesettene Actie, ende Ordeninghe teghenwoordigh.

Buyten sulcke Actie, en wil hy in't Broodt noch ingesloten /noch aen de selfde stede ende plaetse ghehecht ofte gebonden zyn. Maer wat voor onghehoorde dingen hier van bedacht zyn, weet men wel. Maer dewijle D.Lutheri Bedencken ende Raedtslach wijdt uytgebreydt is/ soo sal het Oordeel / welck hy teghens de Zwitsers daer inne velt/ nieuwe strijdt verwecken / dat ick niet geerne wilde. Laet ons liever in onse Kercken tamelijcke Concordie behouden / ende de selvighe vaster/ soo veel wy immer connen te samen houden / ende en laet ons niet voorwende Const ofte Dapperheyt / in Oneenicheyt te planten bewijsen/ghelijck harer vele dat selvighe doen.

Heeft yemandt const ē geschicktheyt/die bewyse dat in aenrechtinge ē behoudinghe der eenichept.

Hoe hem Philippus verthoont / nae dat de corte Bekentenisse Lutheri in Druck is uytghegaen.

Philippus wil liever Wittēbergh verlaten/als hem in de Sacramēt-strijdt begeven.

Maer doe Heer Lutherus, in't Jaer 44.zijne voornoemde corte Bekentenisse hadde uytgelaten/ ende op de Predickstoelen de oude Strijdt wederomme opgheroert/ende heftich gedreven ghewonden/ is Heer Philippus met den ouden Doctor Creutsiger gheheel besloten gheweest / dat aleer hy hem teghens de voorige Concordie handelinghe / in sulcke nieuwe Strijdt soude immenghen latē/dat hy liever hem van Wittembergh ergent elders wilde begevē.

Maer Heer Lutherus wiste wel / wat voor eenen ghetrouwen helper hy tot allen tijden aen Philippo ghehadt hadde. Ende hoe de hooghe Schole tot Wittembergh hem niet derven en conde: Ghelijck hy in de voornoemde Præfatie onlangs voor zijne Doot van hem geschreven hadde: Wat voor goets Godt de Heere door desen zijnen instrument Philippum gewracht hadde/niet alleen in goeden Consten/maer oock in de Theologia, dat bewijsen zijne Schriften / wanneer oock de Sathan ende alle zijne Rotten daer over bersten souden.

Doctor Luthers getuygenisse van den Heere Philippo.

D.Luther verclaert hem teghen Philippo, dat hy hem tegen zijnen

Daeromme doen hy wijs werde / hoe Heer Philippus deser sake halven qualijck te vrede soude zijn / heeft hy hem eyndelijck met dese woorden te vrede ghestelt. Jck wil dese sake mijne sake blijven laten/ ende U niet dringen / de selvighe op U te nemen/ofte te verdedighen.

Ende of wel van het Keur-vorstelijcken Sachsenschen Hof / by de regieringhe des Hertoghen Ioan Frederichs (die men den ghevangenen Keur-vorst naemde) etlijck hardt schrijvē deser sake halven tegen Philippum geschiet is / so heeft doch Heer Lutherus selve hē verantwoort. Wille niet beswaren wilde met de Sacrament-strijdt.

Oock doen Ambsdorf (die een heftigh Man was / ende de Concordie altijt enteghen gheweest is / maer eyndelijck Bisschop tot Zeitz / ende Naumburgh gheworden is) gheheel ongestuymigh aenhielt / dat Lutherus soude den Professoribus in de Universiteyt tot Wittembergh eene sekere Formule voor stellen ende onderschrijvē laten / heeft D. Luther geantwoort. Dese strijdt hadde hy aengevangē / daer inne en wilde hy niemandt trecken teghens zijnē wille: oock moeste hy besorgen / dat soo wanneer hy soodanighen dingh hem soude willen onderstaen / soude niet weynighe haer daer teghen setten / ende mochte het laetste ergher werden als het eerste.

Maer Heer Philippusen heeft gheene schreumte ghehadt / oock aen vreemde plaetsen te kennen te gheven / dat hy in de vernieuwinge des Sacrament-strijdts niet bewillight heeft / maer hertelijck daer over becommert ware. Want aen Bullingerum schrijft hy alsoo: Moghelijck sal het heftighe geschrift Lutheri, noch voor dese mijne Brief tot U comen / waer inne hy den krijgh van't Avondtmael wederomme vernieut. Hy heeft hem noyt soo heftigh in dese Strijdt vertoont: Diers halven hope ick niet meer vertrouwelijcke eenicheyt in de Kercken. Onse Vyanden sullen den Kamp oprechten / ende moedigh werden / welcke der Monicken Afgoderije verdedighen: ende onse Kercken sullen wijder van den anderen getrent werden / t'welck my groote smerten ende becommernisse aenbrengt. Philippus betuyght tegen vele / dat hy met de verniewinge des strijdts niet te vrede is. De Vyandē des Euangelij werden ghesterckt / door de Strijdt der Euangelischen.

Want alhoewel my selfs geen cleyn perijckel voor de handt staet: So en gaet my doch mijn eygen perijckel niet so seer aen mijn gemoet / als dat geleerde Luyden / eñ onse Kercken so geheel ghereten werden.

Op ghelijcke wijse heeft hy doemaels aen Veit Diterich geschreven: Ick wilde dat alle man mijn Hert aenschouwen mochten / hoe my so qual ijck te ghemoet is. Wanneer ick soo vele Tranen uytstorten conde / olsser veel Water in de Elve vloeyt / soo en conde ick doch mijne becommernisse niet ghenoechsaem beweenen / die ick draghe van wegen deser Strijdt. Philippi becommernisse over de scheuringe der Kercke Christi.

Dit beclaeght oock de oude Doctor Creutsiger in vele zijner Brieven aen Veit Dieterich, die in opene Druck zijn: Waer uyt men evenwel oock dit alhier verhalen wil / dat hy onder anderen schrijft: Ick houde het gheheel daer voor / dat de meeningh onses Heeren Doctors bequamer zy / als hy somtijts daer van spreeckt / wanneer hy vertoornt is. Maer hoe groot is evenwel dan noch dese onbequamicheyt! Doctor Luthers woorden zijn somtijts herder / als zijne eyghentlijcke meeninge is.

Des Heeren Lutheri Bekentenisse / dat in de Sacrament-strijdt de sake te veel ghedaen is.

Lutheri gestadich ghebruyck in't ghemeen op de Sacramentarisen/ maer insonderheyt op Zwinglium ende de Zurichsche Predicanten te schelden.

MAer alhoewel Heer Lutherus, ongheacht de Concordie Handelinghen/ oock voor de voorschrevene zijne laetste Bekentenisse/ voor tijt de Namen der Sacramentarisen in Lectionibus ende in de Predicatien aenghetogen heeft/ ende sulcx na t'uytgheven van zijne laetste Bekentenisse / om des onmoets wille die hy teghens de Zurichers ghevaet hadde / noch meer sulcx pleeghde/ eñ wanneer hy slechs gelegentheyt van den Woorde ende Sacramenten te spreken hadde/ heeft hy voor ende nae de Sacramentarisen in't gemeen ghenoemt/ ende dese dwalinghe aen hen gestraft / als of sy maer ledighe ende bloote Teecken en stelden.

Alexandri Alesij getuyghenisse.

Soo en can men ghelijckewel oock dit te vertellen niet voorby / dat voor veel Jaren Doctor Alesius Scotus, welcke des Heeren Lutheri ende Philippi goede ende vertroude Vriendt / ende in de Vniversiteyt tot Leiptsig/ een voornemẽ Professor Theologiæ, tot aen zijn eynde geweest is/ in zijnen Antwoordt op Ruardi Tapperi defensie der Lovensche Artijckelen geschreven/ oock mede vele treflijcke Luyden wel bekent is/ van welcke sommighe noch in't leven zijn/ dien meer gheloofs hier inne billijck toegheschreven werdt / als andere die door Affecten verblindt zijn (sonder betrachtinghe/ dat by groote Luyden/ als Heer Lutherus gheweest is/ oock wel Menschelijcke swackheden voor vallen connen) haer beduncken laten / als of sulcx den Heere Luthero tot smaetheyt naeghesept werde / om dieswille sy het selvige in eenen openen Druck/ den Heere Philippum daer mede te verclepnen/ volghende haer gebruyck / een Landt leughen ghenoemt hebben.

Valsche betichtinghe van eene onwaerheyt.

T'welck doch de Waerheyt daeromme niet wech nemen can/ noch den ghenen tot leughenaren maken/ die hier van goede ende genoechsame kennisse hebben. Want Micha en werde daeromme tot geenen leughenaer / of hem wel onverdient Zedechias op zijn Kinnebacken sloegh. 1. Reg. ult.

Maer men wil Doctor Alesij woordẽ vertellen/ uyt het Latijn verduytscht/ als het oock voor dese tijt in opene Druck uytgegaẽ is. Vele dringẽ op de Woordẽ Lutheri (sept hy) welcke de Hitte der Disputatie/ der gener/ die niet en willen overwonnẽ zijn/ pleeghde uyt te druckẽ/ als die nu ter tijt te samẽ strijckẽ uyt Lutheri schriftẽ tegens Carlstad. ende Oecolampad. vreemde/ ofte jae overghesette Reden/ hyperbolas, & paradoxa, daer mede sy bewijsen willen de Alomme teghenwoordicheyt des Lichaems Christi/ van wegẽ de onverdeelde vereeninge der Natueren in Christo / ende ghemeenschap der eyghenschappen: Maer dese doen / als wisten sy niet/ ofte weten oock villicht niet/ hoe het betaemt van sulcke groote Luyden te gelooven / dat gene/ t'welck Lutherus, doen hy de Theologische Faculteyt wilde gesegenen / aleer hy in zijn Vaderlandt toghe/ waer inne hy ghestorven is/ tot den Heere Philippo Melanthone ghesept heeft/ t'welcke Philippus velen vertelt heeft/ ende datmen bewijsen can met soodanighe Getuygen/ die sonder

Tegen dien/ welcke uyt des Heeren Lutheri Schriften alleen dat ghene voort soeckẽ (t'welc tot twist eñ hader dient.

alle

alle suspicie eñ tegenspreken geloofweerdigh zijn/ Nämelijck/ dat hy van sich selven ongheb raeght dese woorden heeft laten hooren: Lieve Philippe, Jck bekenne dat de sake van't Sacrament te veel ghedaen is. Ende als Philippus geantwoort hadde: Ergo mi Domine Doctor, ut consulatur Ecclesijs, edamus lene aliquod scriptum, in quo sententiam nostram clarè explicemus. Dat is/ lieve Heer Doctor, soo willen wy/ op dat de Kercken gheholpen werden/ een sacht Gheschrift laten uytgaen/ waer inne wy onse meeninge claerlijck te kennen gheven. Heeft Lutherus daer op ghesept: Mi Philippe, ego de hac re quoque solicitè cogitavi. Dat is/ Mijn Philippe, Jck heb oock dit sorghvuldichlijck nae ghedacht: Maer alsoo soude ick de geheele Leere verdacht maken. Soo wil ick dat den lieven Godt bevolen hebben. Doet ghy oock yet wat nae mijnen doot. Dese woorden zijn upt Philippi mondt opgheschreven gheworden.

Als dese dinghen die van Bremen vertelt werden / door eenen van Adel/ Herbert van Langhen/ soo is tot den Heere Philippo ghesonden geworden Magister Ioan Schlongrave/ dat hy soude vernemen of dese dinghen waerachtigh waren. Heer Philippus heeft gheantwoordt/ hy soude sulcx nemmermeer loochenen / ende heeft daer by ghesept: Jae ick wilde dat nu opentlijck segghen ende schrijven / wanneer ick niet en sorghde de onrust in de Kercken. Maer ick en wil soo het Godt believt niet eerder sterven/ oft hier van zy te vooren berecht ghheschiedt in mijn Testament/ ende is oock geen twijfel / dat hy dit soude ghedaen hebbē/ wanneer niet de Doot eer hy dan zijn Testament conde schrijven/ hem de Penne upt de handt ghenomen hadde.

Heer Herbert van Langhen.

M. Iohan Schlongrave is noch huydighes daeghs in't leven.

Lutherus ontkent / dat het Sacrament alleen een Teecken is des Lichaems ende Bloedts Christi/ ende leert dat de Persoon aldaer wil bekent zijn/ niet alleē als tegenwoordigh/ maer oock crachtigh werckende door de Kercken-dienst/ ende datmen voor seker houden sal/ dat met het Broodt ende de Wijn het Lichaem eñ Bloedt Christi/ waerlijck aengheboden/ ende ontfanghen/ ghegeten ende gedroncken werdt van den Gheloovighen/ welcke de Jnsettinge houden nae zijn bevel/ ende soo Lutherus tegenwoordigh leefde/ soo soude hy niet anders leeren. Tot hier toe Alesij woorden.

Waer van D. Luther eyghentlijck gestredē heeft/ soo men op zijne meeninghe meer als op etlijcke zijnder herder redenen achtinge wil geuē.

Maer nae datmen oock in de Keur-vorstelijcke Paltz aen dē Rijn/ in ervaringhe van dese dinghen ghecomen ware: Soo is om de sake eyghentlijcker en sekerder te vernemen/ upt bevel des Heeren Frederick Paltz-grave by dē Rijn/ Keur-vorst/ etc. gheschreven gheworden aen Daniel van Bueren/ Borghermeester tot Bremen/ ende begheert/ dat zijne Keur-vorstelijcke Ghenade van hem/ ende van boven ghenoemde Herbert van Langhen / ende Ioan Schlongrave / schriftelijck berecht werde / of dese dinghen alsoo toeghegaen / ende seker waren. Daer op sy gheantwoort hebben/ ende met hare eyghene Handen ende Boodtschappen betuyght/ dat dese dingen niet anders en zijn/ dan als verhaelt

Borghermeester Daniel vā Bueren is noch in't leven.

verhaelt is / ende sy haer niet en ontsaghen voor de gheheele Kercke/ ende de gheheele Weerelt / in desen als ghetuyghen ghenaemt te werden/als die/welcke geene ghenoechlijcke oorsake en hadden/wat met ghemeene kuntschap gheschiedt ware/te loochenen ofte te helen.

Doctoris Alberti Hardenbergij handtschrift.

Het is ooc Doctor Alberti Hardenbergs Handtschrift by M. Schlögrave voor handen/ t'welck velen verthoont is / die noch in't leven/ ende des Capittels tot Anschari in Bremen Senior is/ waer uyt men de volgende Woorden tot meerder geloofweerdicheyt aenwijsen wil: Wat Erasti schrijven aengaet/ daer van betuyge ick ten hooghsten/ dat Philippus my oock sulcx ghesept heeft / ghelijcker wijse als D. Erastus schrijft/ende zijn nae mijn onthouden/oock de Woorden selve in Erasti schrijven vertelt. Soo sult ghy U oock weten indachtigh te maken/ wat de Heer Philippus U gheantwoort heeft/doen ghy hem daer van gevraeght hebt. Ick heb noch uwē Brief by my/ welcke hy doemaels uyt Wittembergh aen my gheschreven heeft/waer inne ick noch dese Woorden vinde: Wat Doctor Albertus U ghesept heeft/ dat is waer/ Ick sal dat(soo Godt wil) nemmermeer ontkennen/ende eer niet langhe/ghedencke ick doch in mijn Testament eenmael Ghetuyghenisse daer van te gheven. Daer op hy tot Philippo ghesproken heeft: Het hadde Lutherus by zijn leven de natomende Kercken hier mede vele dienen connen. Maer Philippus U gheantwoort: jae hy haddet wel connen doen/maer hy heeft zijne oorsaken gehadt/waeromme hy dat niet heeft willen doen. Dit staet in uwe voorsepde Brief/ende ick bidde U/dat ghy wilt aen D. Erastum selfs schrijven / ende de Waerheyt nae uwe vermoghen ghetuygenisse gheven. Dewijle mijn name verhaet is / soo wil ick niet schrijven: maer ghy weet / ghelijck ick U dit altijt ten hooghsten betuyght hebbe/dat het also/ eñ niet anders en is.

Om Menschelijcker swackheyts willen/welcke by groote Luyden voorghevallen is/en moetmen niet dat goet is/ verwerpen/noch in verdraghene Hooft-saken/ de Kercke altijt wederomme met alle Twist ende hader plaghen.

Uyt desen sullen verstandighe Luyden/hen vele verloopene saken/die sich by D. Luther saligher levens tijt toegedragen hebben/haer indachtigh connen maken/ende gelijck in alle andere Strijdt-saken gheschten moet/ meer op de Leere ende Hooftsake / als op der Persoonen omnestandicheyden ende Menschelijcke Affectiē/oft Suspicien/als by d'eene ende d'ander deel mede onderloopen/achtinghe gheven/ende om soo veel dies te meer te beclagen/ den jammerlijcken staet der Kercken Godes/datmen huydensdaeghs ooc by de doemaels opgherechten Concordien, ende der selvighe Leere/de Euangelische Kercken geen vrede gunnen en wil. Soo doch Heer Lutherus selfs de selvige Concordie in't beginne hem heeft laten believē/

ende hoogh betuyght/de selvige styf ende vast te houden: ende doe hy oock op de Zurichers op nieuw vertoornt was / evenwel den Heere Philippum, die by de Concordie altydt gheblewen is / noyt van hem verstooten noch ghedronghen heeft / zyne meeninghe ofte ghewoonlycke maniere van spreken te verlaten/ende andere herde reden aen te nemen / die niet nae de Letter / maer Sacraments wyse te verstaen zyn. Boven dien oock self/ dat in de Sacrament-strydt de sake te veel ghedaen is/bekent heeft.

T'welcke doch den Heere Luthero so weynigh tot oneere ofte smaetheyt ghedyet/ als weynigh den anderen Heylighen Godes/ die voor dese tyt gheleeft hebben/ eene smaetheyt is/ t'ghene dat D.Luther van hen schryft in zyne Kercken Postil/in Festo trium Regum: Dat moet een yegelyck bekennen / dat de lieve Heylighen ghedwaelt ende ghesondight hebben/daeromme wil Godt/datmen alleen op zyn Woordt sien sal/ende volghen der lieven Heylighen Exempel niet wyder dan waer sy den Woorde Gods volghen: maer waer sy als Menschen daer benevens haer eyghen goetduncken volghen/ofte Menschen leere: Soo sullen wy den vromen Sem ende Iaphet naevolghen,/ die hare Vaders schande toedeckten/ende niet met den boosen Cham,daer van prediken ende swetsen. Alsoo sullen wy oock der selvighen Heylighen ghebreken swyghen/ende die niet verbreyden.

Geen Heylighe is oyt/ uytgenomē Christum/ op Aerde gheweest/ die zyne gebreken niet ghehadt en heeft.

Item/ Godt en heeft vast geenen grooten Heylighen sonder dwalinghe laten leven/ Mosen, Aaron, ende Mariam, David, Salomon, Ezechias, ende vele meer heeft hy laten struyckelen / op dat nemmermeer yemandt op de blote Exempelen der Heylighen / ende Werck sonder Schrift hem verlaten soude/maer wy plompē daer in /als wy maer sien ende hooren van de Heylighen/daer vallen wy op/ende treffen ghemeenlyck dat/daer sy als Menschen ghebreckelyck ghedwaelt hebben/daer moet dan de dwalinghe/ons eene grondelycke waerheyt zyn / ende bouwen alsoo op de cromme Wandt. Daer van Psal. 62. staet.

Tot hier toe D.Luther, welckes immers niet meer hem selven/als andere groote Heylighen wil toegheemeten hebben. Daeromme wat voor Menschelycke swackheden sich in de Sacrament-strydt / voor ende nae moghen toeghedraghen hebben / dat soudemen oock aen desen treffelycken Instrument ende Man Gods/veel liever met Sem eñ Iaphet toedecken / als met den betwetenden Cham ontblooten/ende qualyck overdraghen.

Wat nae des Heeren Lutheri doot / sich met den Sacrament-strydt toegheddraghen heeft.

Maer onlanghs nae D.Luthers doot/is de Krygh in Duytschlandt / ende daer op de handelinghe van het Interim aenghegaen. In sulcke bedroefde tyt/is van wegen des Sacrament-

Vele Theologen uyt Duytschlāt/ soecken ter

Rust van der volginghe verblijf eñ Herberge by die van Zwitserlandt.

strijdts/etlijcke Jaren goede ruste eñ vrede geweest. Ende hebbē haer vele voornaemste Overlandtsche Theologen, als sy van weghen des Interims verdreven waren / in Zwitserlandt begheven / daer hen van de Gheleerden alle liefde ende vriendtschap wedervaren is / ghelijck sulcx van Iohanne Brentio bekent is / die doemaels niet in't minste teghens de Zwitseren eenighe twist ofte strijdt beweeght heeft. Wolffgangus Musculus, Blaurerus, Gervasius Scholasticus, ende andere/ die te voren met Bucero de Concordie hebben helpen besluyten / ende de selvighe onderschreven/ende van een yeghelijck voor ongheschooldene/ oprechte Leeraers ghehouden zijn/hebben in Zwitserlandt haer oock tot de dienst bestellen laten.

Soo gheheel heeftmen doemaels van gheene Sacrament-strijdt meer gheweten/maer sich nae de opgherechte Concordie ghelijckformigh ghehouden/ende zijn Wolffgangi Musculi ghedruckte Schriften voor handen/sonderlingh zijn Commentarius super Matthæum, die hy A°.44. doen hy noch tot Augsburgh Predicant geweest is/ten eersten heeft uytghegheven/ende daer nae tot Basel etlijcke reysen wederom heeft drucken laten. Waer uyt ghenoechsaem te sien is/dat hy in zijne Leere niet verandert heeft / waeromme oock niemandt in de Euangelische Kercken opt teghens hem gheschreven heeft.

Strijdt van de Adiaphoris, ofte Middelmatige dingen/ van Flacio verweckt.

Maer Flacius Illyricus, ende zijnē aenhangh/hebben eenen anderen nieuwen Strijdt verweckt/van den Choor-rock/ende andere middelmatighe dinghen/ ofte Adiaphoris, waer door de Euangelische Kercken in Duytschlandt / in eene nieuwe scheuringhe ghestelt/ende des Heeren Philippi authoriteyt/de rechten der Kercken/ende der voornaemste Vniversiteyten hoocheyt ende aensien in verkleeninghe ghebracht zijn.

Nieuwe scheuringhe der Euangelische Kerckē door de strijdt vā Flacio beweeght.

Evenwel doch heeft Heer Philippus A°.1551. als men op het Concilium tot Trenten/de Bekentenisse van wegē der Sachsensche Kercken senden soude/de Repetitie ofte wederhalinge der Augsburghsche Confessie geschreven/welcke oock/ghelijck als uyt de onderschrijvinghe te sien is/van alle Geleerden in Kercken ende Scholen der Keurvorstendoms Sachsē/in de Brandeburghschen/ Franckenlandtschē/ Mansfeldischen/Straesburghschen Kercken geapprobeert/ ende ten hooghsten gheroemt is gheworden: Als sulcken Schrift/ t'welck de Augsburghsche Confessie ghelijckmatigh zy/ eñ grondelijck eñ claer vervate/de Leere van de hooghste Artijckelen des Christelijcken Gheloofs/ende der Sacramenten van Christo ingheſtelt/ die tot noch toe eendrachtigh gheleert/ende bekent gheworden / ende voor de eeuwige onveranderlijcke Waerheyt Gods te houden is/ etc. Jae welcke Schrift over al / aen Woorden ende Sententien/ niet alleen Christelijck/

Repetitie eñ verclaringhe der Augsburghsche Confessie A°.51.

lijck/reyn/ende recht: Ende de Augsburghsche Confessie ende Locis communibus ghelijckformigh/ maer oock yet wat claerder en machtigher bevonden is.

Wederhaelde Leere van't Heyligh Avondtmael/ in de Repeteerde Augsburghsche Confessie.

IN dese soo hooghgeroemde Repetitie der Augsburghsche Confessie staen dese woorden: Men leert de Luyden by ons/dat de Sacramenten/handelingen zijn/van Godt ingheset/ende dat/ de Elementen buyten het ordentelijck ghebruyck/geen Sacramenten zijn. Maer in de ingheesette ghebruyck/ in de Communie ende ghenietinghe/ is waerachtigh ende wesentlijck de Heere Christus tegenwoordigh/ ende gheve den Nietenden waerachtigh zijn Lichaem ende zijn Bloedt: Ende betuyght dat hy in hen is / ende maeckt haer tot zijne Ledematen/ende heeft haer ghereynight met zijn Bloedt/gelijck oock Hilarius spreeckt: Wanneer men dese dingen gheniet/soo is Christus in ons/ende wy in hem. Op welckes wijse de teghenwoordicheyt ende gemeenschap Christi in't Avondtmael te verstaen is.

Dit en heeft oock doemaels niemandt tegenghesproken / ende als voor etlijcke Jaren in Polen de Evangelische Kercken/die eenichsins in de Sacraments handel strijdigh waren/voor der Papisten gewelt haer moesten besorghen / hebben sy desen Artijckel in een gemeen Synodo voor een middel aen alle sijden aenghenomen / waer door sy tot Christelijcke Eenicheyt ghebracht zijn / ende is de schadelijcke scheuringhe onder hen verhoedt ghewórden. Verghelijkinghe in Polen/over de Sacrament-strydt.

Vernieuwinghe des Sacrament-strijdts/nae Lutheri doot/door Ioachimum Westphalum.

MAer daer na/A°. 1549. hebben buyten Duytschlandt/ de Naegebuerde Kercken in Zwitserlandt ende Savoyen/eene verghelijckinghe met den ander ghemaeckt / over de Leere ende Handel van de H. Sacramenten/in't ghemeen ende bysonder/ welcke verghelijckinge onder de Tytel: Consensio mutua in re Sacramentaria ministrorum Ecclesiæ Tigurinæ, & Ioannis Calvini Ministri Ecclesiæ Genevensis, in Druck uytghegaen is: soo heeft Ioachimus Westphalus, Predicant tot Hamborgh/daer heen ghelegentheyt ghenomen/dat hy A°. 1552. dat is/ in't vierde Jaer/nae voorghenoemde verghelijckinge des Sacrament-strijdts in Sachsen/ op nieuw aenghevangen/ende om Calvini Name verdacht/ ende verhaet te maken/ hem bemoeyt. Vergelijckinghe der Zurische en Calvini over de Sacrament-strijdt. Ioachimus Westphalus is de eerste/ welcke de Sacraments-strijdt wederom vernieut heeft nae Lutheri doot.

Want Westphalus heeft een Boeck laten uytgaen/met de Tijtel: Farrago confusanearum, & inter se dissidentium opinionum de Cœna Domini, ex Sacramentariorum libris congesta. Welcke Tijtel voor haer selfs aenwijsinghe gheeft/datmen uyt de ghelesche Assche/een nieuw Vyer heeft willen opblasen / ende uyt alle hoecken het stof ende vuylic-

lichept heeft willen t'samen veghen/ waer mede de Kercke Gods op nieuw in onrust ghestelt/ende den onwetenden een Nevel voor de ooghen ghemaeckt werde / dat het ghene t'welck voor heen in de Concordie tot Vrede ende Eenichept aengherecht ware / nu voort niet meer te sien soude wesen.

Vbiquiteyt oft alomme tegenwoordichept des Lichaems Christi/ werdt van Westphalo wederom op de baen ghebracht.

Farrago Timannis Amsteldami.

En wilmen/ om verder verbitteringe te vermijden/ aen zijn plaetse laten blijven/ wat voor Schriften Westphali, Calvini, ende andere/ etlijcke Jaren daer nae op sulcken beginne van Westphalo wederomme vernieude strijdt ghevolght zijn. Behalven datmen dit alhier gedencken moet/ dat doe ter tijt de Vbiquiteyt ofte Leere van de Alomme teghenwoordichept des Lichaems Christi / in ende buyten alle Creatueren/ in Sachsen op't heftichste beschermt is ghewozden/ ghelijck de Schriften Westphali, ende Ioannis Timanni Amsteldami, op die tijt Predicant tot Bremen/ Farrago uyt wijst/ waer inne op't meerder deel der bladē de Tytel staet: Quod Corpus Christi sit vbique, Dat Christi Vleesch ende Been alomme teghenwoordigh is.

Strijdt teghen D. Albertum Hardenbergium, welcke de Vbiquiteyt ontkent.

Daer over hem de Strijdt teghen D. Albertum Hardenbergium, Dom-predicant tot Bremen / die sulcke Vbiquiteyt teghengesproken heeft/ eerstlijck ende aenvanckelijck opgheheven is.

Hoe hem Heer Philippus ghehouden heeft in de Strijdt van Westphalo, teghens Calvinum verweckt.

Sulcke nieuwe strijdt heeft Heer Philippus Melanthon met groote weemoedichept ende smerten moeten aensien/ die hem dier oorsaken halven des te meer seer dede/ dewijle in Enghelandt/ Vranckrijck/ ende de Nederlandē/ de grouwelijcke vervolginghen teghen de Leere des Evangelij op die tijdt doorgaens fel waren: Ende de selvighe door Westphali ende zijns ghelijcke bittere ende heftige Schriften (in welcke men de duere Martelaren Christi/ Martyres Diaboli, dat is/ Duyvels Martelaers/ noemt/ ghesterckt ē gheschcherpt werden.

Duyvels Martelaren werden ghenoemt/ die om Christi willen haer Bloedt vergieten.

Onbarmhertichept teghen de Vreemdelinghen.

Oock op't aendrijven der Predicanten / is de verdrevene Kercke der Vreemdelinghen uyt Enghelandt in vele Sachsensche Steden/ seer onvriendelijck ende onbarmhertigh afghewesen/ ende alle Herberghen/ oock in des harde Winters tijdt/ onweerdigh gheacht/ ghelijck sulcke Historien van den ghenen beschreven zijn / welcke sulcx wedervaren is.

Philippus en heeft hem in de Sacrament-strijdt niet willen in laten/ maer een Synodum oft Colloquium begeert.

Maer de Heer Philippus heeft hem in dit nieuwe ghechrep in gheener weghen met Schriften willen inlaten/ want hy het daer voor gehouden heeft/ dat met privaet Schrijven de strijdige saken niet te helpen waren/ maer door een Synodum ofte mondelijcke ondersprekinge der Gheleerde ende Godtsalighe Luyden/ oock op dese reyse de strijdt enwegh ende bygelept moste werden / gelijckmen voor heen wel vernomen heeft/ dat de eerste Strijdt tusschen Luthero ende zijn Tegendeel/

deel/door Strijdt-schriften te meer verbittert is ghewordén. Maer soo haest als men die nae gelaten heeft/ ende tot Mondelijck bespreck ghecomen is/ soo is al gemackelijck de voorighe Strijdt versacht/ eñ een begin der Concordie ghemaeckt.

Maer in desen heeft Philippus, wat zijne meeninghe van de strijdighe sake ware / by den ghenen / die hem in goede meeninghe daerom ghevraeght hebben / noch mondelijck noch Schriftelijck niet verborghen/ ghelijck vele zijne Brieven betuyghen / die eensdeels in opene Druck zijn uytghegaen / uyt welcken men hier de Epistel, die hy aen Timannum Amsterodamum gheschreven/ die D. Alberti Hardenbergij teghenpartije was/ gheheel aenwijsen wil / ghelijck hy dan eene Copie der selvighe/ oock aen D. Hardenbergh ghesonden heeft.

Philippus en heeft zijne meeninghe niet achter ghehouden.

Schrijven des Heeren Philippi aen Amsterodamum, ende beweeghlijcke clachten over de vernieude Sacrament-strijdt.

SOo dicwils (seyt hy) ick de Elve/ die voor Wittembergh voorby loopt/ aenschouwe/ soo ghedencke ick by my selve/ wanneer ick soo veel tranen conde uytstorten / alsser veel water in de Elve is / soo en conde ick doch mijne smerten niet ghenoechsaem beweenen/ die ick soo veel Jaren by my draghe / van weghen de Strijdt in't heyligh Avondtmael / daer van soo veel dings ghedisputeert werdt/ dat tot de sake eygentlijck niet en behoort: In de Nietinghe is waerachtigh ende wesentlijck de Heer Christus teghenwoordigh ende crachtigh/ door waerachtige ende levendichmakende troost. Wat disputeertmen doch van de insluytinghe des Lichaems in't Broodt/ ende bedencktmen niet veel meer de Nietinghe? Mijne Leere en is hier van gheene andere/ als die ick in mijne Schriften altijdt ghevoert hebbe / ende op sulcke meeninghe is de formula Concordiæ voor sesthien Jaren ghemaeckt tusschen Luthero ende vele/ die uyt de Overlandtsche Kercken alhier tot Wittembergh gesondẽ waren/ etc.

Een ander is de Nietinghe des Broodts/ een ander het Broodt selve.

Daer leven noch vele eerlijcke Luyden / die ghesien ende ghehoort hebben / hoe dickwils Heer Philippus beweent ende smertelijck beclaeght heeft/ Dat dese op nieuwe beweeghde strijdt/ Causa Sanguinis & exitij, ac ruinæ Ecclesijs Euangelicis, Dat is / Eene Oorsaeck tot Bloedtvergieten / ende tot groot verderf der Euangelische Kercken/ zijn soude. Item / Dat dese sake sal gheheel voor het Vat de bodem uytstooten. Heeft oock menichmael gewenscht/ dat doch Godt de Heere gheleghentheyt wilde gheven/ datmen in een vriendelijck Bespreck eenes Synodi ofte T'samencomste/ van de gheheele sake sich met den anderen bespreken mochte/ ofte dat het hem gebeuren mochte/ aen eene andere plaetse te vertrecken/ daer hy onverhindert ende met meerder vrijheyt zijne Bekentenisse doẽ conde/ waer over hy geerne lijden wilde wat hem Godt toeschickte.

Philippi sorghvuldicheyt over de vernieude Sacrament-strijdt.

Con-

Concept des Heeren Philippi, van weghen des Sacrament-strijdts tot Wormis.

Ende als op den Colloquio tot Wormis / de Weymarische Ghesanten/ oock Morlinus, ende andere herdt dronghen op de Verdoeminghe der ghenoemde Sacramentarisen / heeft Heer Philippus dese verteeckeninge met zijn handt ghemaeckt (waer upt verstandighe Luyden den grondt van dese sake lichtelijck vernemen connen): Als men immers Verdoeminghen maken wilde/ soo moestmen te vooren eerst Eenigh zijn/ van eene sekere meeninghe der Leere in onse Kercken. Also datmen eenen claren onderschept wijsen conde/ tusschen den Papisten ende den onsen: Men moeste sich verclaren/ of men dese redenen verdedighen wilde: Ick roepe u aen lieve Heere Godt / die ghy in dit Broodt Lichamelijck teghenwoordigh zijt. Of men op sulcke wijse de Papistische aenbiddinghe ende ommedraghen des Hostie grondelijck wederlegghen conde.

Verdoeminghen connen niet gemaect werden/ son der eene grondlijcke en bestendighe Affirmatie.

Of men oock segghen wilde/ dat het Lichaem Christi in de Buyck ingaet (ghelijck op die tijt dese vrage upt Francken-landt na Wormis was ghesonden ghewoorden): Of men segghen wilde/ dat het Lichaem Christi in't Broodt Wesentlijck zy/ ofte of niet veel rechtigher geleert werde/ dat met het Broodt/ t'welck upterlijck gereyckt werdt/ de Heere Christus ons Menschen zijnes Lichaems ghemeenschap aenbiedt ende mede deelt. Of men wil ofte can verdedighen de alo[illegible]me tegenwoordichept des Vleeschs Christi? Of niet het Broodt/ als Paulus spreeckt / zy de Ghemeenschap met Christi Lichaem in't rechte ghebruyck ofte genietinge. Of men hem wilde laten wel behagen/ de heftighe Reden van etlijcke nieuwe Schribenten/ dat die Leere/ die men nae Pauli verclaringhe in Wtlandtsche Kercken van dese sake voert/ ergher zy als alle Heydensche ende Joodtsche Godslasteringhen/ Of men nae de doemaels Predicanten tot Bremen aerdt ende maniere van spreken nae den Letter/ ende sonder Sacramentlijcke verclaringhe/ eenen yeghelijcken opdringhen wilde / Het Broodt is het Wesentlijcke Lichaem Christi. Of men de grouwelijcke vervolginghen in Enghelandt (die ten tijden des Coninginne Mariæ in swanghe ginghen) ende elders/ in dese sake vermenghen wilden. Ende als men immers de insluytinghe des Lichaems Christi in't Broodt/ ofte aen de stede ende plaetse des Broodts meende staende te houden/ hoe men dan de Opofferinghe des Lichaems Christi in de Misse tegenstandt conde doen?

De insluytinghe des Lichaems aen stede en plaetse des Broodts/ is eene Oorsprongh van alle Papistige Afgoderije.

Buyten eene ernstighe Camp/ ist niet swaer te disputeren: Maer men versoect sulcx tegens scherpe tegensprekeren.

Dese Verteeckeninge begrijpt ende houdt meer in sich / als billicht onberechte Luyden/ die maer alleen upt voorghenomen Meeninge oordeelen / haer mogen beduncken laten: ende men soude sulcx wel ondervinden/ wanneer men in sulcker voege als Heer Philippus voor aen de Spitse teghens der Papisten in ernstighe camp / staen moeste.

Artijc.

Artijckelen tot de Concordie voorgheslaghen tot Worms van Philippo.

OP die tijt heeft oock Heer Philippus, den teghenwoordighen Theologen eene sekere Forme van eenicheyt voorgheslaghen/ welcke oock den Papisten conde entegen gheset werden/ waer inne dese Woorden zijn: Van't Avontmael des Heeren blijven wy by de Augsburghsche Confessie ende Apologie, ende en is geene twijfel/ of de Sone Gods is by dese Handelingh/ die hy heeft inghe-set/ende is daer door crachtigh. Maer alsoo is hy in dese handelinghe wesentlijck/ dat hy ons door de ghemeenschap zijns Lichaems ende Bloedts/ tot Ledematen zijnes Lichaems maeckt/ ende betuyght/ dat hy hem ende zijne weldaden ons applicere, ende tot eygen schencke/ende wil in ons crachtigh zijn/ ende wil onse arme elendighe Natuere hem griffien/onderhouden/ende levendigh maken/ als Hilarius seyt: Wanneer wy dit gheten/soo is hy in ons/ ende wy in hem. Eñ alsso spreken Irenæus ende Nicena Synodus, die te gelijck te samen vaten de ghemeenschap met het Lichaem Christi/ende de applicatie zijnder weldaden/ende de altijt geduerende cracht Christi: Maer dewijle de Woorden Christi ende Pauli uytdruckelijck spreken van de Nietinghe: Neemt ende etet. Item: Het Broodt dat wy breken/ is de gemeenschap des Lichaems/ende geen Sacrament en is buyte de handelinghe die verordineert is/ soo verwerpen wy de Papistige aenbiddinghe/in het ommedraghen/opheffen/ende Pauslijcke Missen/welckes niet over een comt met de Insettinge Christi/welcke van de Nietinghe spreeckt/ende niet van Schouspelen/ buyten het inghesette gebruyck. Daeromme en nemen wy oock niet aen/noch de veranderinghe des Broodts/noch de insluytinghe des Lichaems Christi/aen de stede ende plaetse des Broodts/ die gheheel ende al de Oude Kercke onbekent is. Maer segghen evenwel oock niet/dat in de Nietinghe alleen bloote Teeckenen zijn/ofte sulcke Teeckenen alleen/waer by men een Christen kennen moghe. Maer segghen/dat Christus waerachtelijck ende wesentlijck tegenwoordigh is/ende make ons tot Ledematen zijns Lichaems: Ende applicere ons zijne weldadē/eñ wil in ons crachtigh zijn. Eñ can uyt den Apostel Paulo, ende uyt de oude Leeraren/bequame forme om hier van te spreken/genomen werden. Ghelijck wy dan insonderheyt wenschen/ dat vele Godtvruchtighe ende Ghelcerde Mannen/ van eene ghelijcke forme hen met den anderen beraedtslaghen.

Christus is in de ghemeetinghe des Avōtmaels/ om der Mēschen wille/ niet om t'Broodts wille.

Op de overghesondene Vraghe uyt Franckenlandt: Of Christi Lichaem in de Buyck gaet? Heeft Philippus op die tijt onder anderen oock dit gherntwoort: Men sal hem onthouden van sulcke grove Redenen/ ende sullen de Luyden onderrecht werden/ van de aerdt ende Natuere der Sacramenten/ Namelijck: dat dese Nietinghe betuyght/

Antwoorde Philippi op de vraghe/of Christi Lichaem in de Buyck gaet.

dat wy Christi Ledematen zijn/ en diene tot ware troost/ in de Geestelijcke Nieting he.

Victorini Strigelij Bekentenisse/ van de Sacrament-strydt.

Op desen Colloquio tot Worms/ bekende Victorinus Strigelius daer nae dickwils / dat hy eerst hadde leeren kennen: Wat de rechte ende eyghentlijcke strijdt ware van't Heyligh Avondtmael. Want hy de Strijdt-schriften des Heerē Lutheri te vooren met sulcken vlijt ghelesen hadde / dat hy hem beduncken liet / hy conde met eenen Asem wegh blasen/ alles wat van het tegendeel conde voort ghebracht werden.

Vno halitu difflare.

Maer als hy met eenighe weynighen daer over in t'samensprekinghe is gecomen/ hadde hy vermerckt/ dat de Strijdt huydiges daeghs niet en ware / als hy ghemeent hadde: Of in't Avondtmael alleen slecht Broodt ende Wijn zy / ende of het Avondtmael slechs eene andere ghemeene Gasterye ghelijck zy / daer inne Godtsalighe ende gheloovighe Christenen / oock etlijcker maten van Christo sich indachtigh conden maken. Maer dat daer van ghestreden werdt: Of Christus Lichamelijc in't Broodt is? Die hem niet het Broodt/ maer de gheloovighe Menschen / tot de Ghemeenschap zijnes Lichaems verplicht heeft: Ende of men de Boeckstaven / ghelijck het luydet/ sonder Sacramentlijcke verclaringhe / het Lichaem Christi / in den vleeschlijcken mondt/ Lichaem ende Buyck ingaet: Die met Gheloove in't Woordt der beloste moet ghevaet werden?

Waer van de Strijdt is.

Wanneer het nu tot eenen rechtē ernst der Disputatie soude hebbē ghecomen / so soude hy in een half ur ken ontwapent ende Weerloos ghemaeckt ghewo rden zijn. Daeromme hy voortaen / nae voorghemerckte Statu controversiæ, Waer van de Strijdt eyghentlijck ware/ begonnen heeft de geheele sake vlijtigh nae te dencken / ter tijt toe dat hy door Gods ghenade eyndelijck soo vele leerde verstaen/ dat in den beginne des Sacrament-strijdts / ten deele allerley suspicien by de Partijen voorgheloopen zijn/ ten deele dat het ongelijck verstandt van de Sacramentlijcke wijse van spreken/ den selvighen opghehouden heeft. Is oock hier nae/ de overige tijt zijnes levens (want hy ontrent 10. Jaren daer nae gheleeft heeft) by des Heeren Philippi meeninghe tot aen zijn eyndt ghebleven.

Philippi meeninghe in't Duytschen Examine, ende in de Antwoordt op de Beyersche Artijckelen uytghedruckt.

In't Avontmael en werdt niet alleē Broodt ende Wijn/ maer oor het Lichaem en Bloedt Christi mede gedeelt.

Nae den Colloquio tot Worms/ heeft Heer Philippus het Examen der Ordinanden tot Wittembergh ghedicteert, in desen Duytschen Exemplaer staen dese woorden: Wat werdt in't Avondtmael des Heeren Christi uytgedeelt ende ontfangen?

Antwoort: Het waere Lichaem eñ Bloedt des Heeren Jesu Christi: Want de Heere Jesus Christus heeft dese Nietinghe ingheset/ dat hy betuyghe/ dat hy waerachtigh ende wesentlijck / by ende in ons zijn wil/ende wil in den bekeerden woonen / hen zijne goederen mede deelen/ ende in hen crachtich zijn/als hy spreeckt Joan. 15. Blyft in my/ ende ick in u.

Diergelijcken heeft hy oock in de Antwoort op de Papistische ofte Beyersche Inquisitie Artijckelen / waer op hy hem in de Præfatie over het Corpus Doctrinæ onlangs voor zijne doot beroepen heeft / uytdruckelyck gheschreven: Wy sullen in sulcke Nietinghe ware bekeeringhe brenghen/ende gedencken/wat dit voor eene wonderbare hooghe verbintenisse zy/dat even die Persoon/ welcke geene gheschapene Enghel en is/maer de Sone Godes/eens wesens met den eeuwigen Vader/ende Almachtigh/ onse Natuere aenghenomen heeft/ ende de toorne des eeuwighen Vaders versoent / ende ons hem selven / als Twijghskens ofte Enten ingheplant heeft / ende ons tot zijne Ledematen maeckt.

Dit en is niet eene insluytinge int Broodt: maer gemeenschap des Lichaems met den Geloovighen.

Dit betuyght hy in dese Nietinge / in welcke hy waerachtigh ende wesentlyck tegenwoordigh is/appliceert hem selven ende zijne weldaden in de ghemeenschap zijnes Lichaems ende Bloedts : Ende wil dat wy ghelooven sullen/dat hy door zijne doot waerlijck verworven heeft verghevinghe der zonden/ende gherechtichheyt/ende dat hy opgeweckt is van de doot/ende leve / ende maeckt ons tot zijne Ledematen / ende wil waerlijck in ons crachtigh zijn/ als Hilarius spreeckt: Wanneer men deses nuttight/soo is Christus in ons/eñ wy in hem.

Christus is teggenwoordigh in de Nietinge.

Philippi ghetrouwe naevolghers / die men voor Calvinisten uytroept / en hebben gheene andere / als tot hier toe vertelde Leere ende Bekentenisse Philippi.

Dese zijne Bekentenisse heeft Heer Philippus, nae de verweckte Strijdt van Westphalo, soo wel als oock by het leven van D. Luther salligher/altijt vast met eenderley woorden verhaelt/ eñ daer mede ghenoechsame wijsen ende wegen aengewesen/om de Sacrament-strijdt aen d'eene syde te legghen / ende cannen voor Godt ende de gheheele Christenheyt met oprechte goede Conscientie betuyghen/dat des Heeren Philippi ghetrouwe naevolghers/die hem gehoort hebben/ende zijne Schriften in behoorlijcke waerde houden/ ende doch met den verhatenen Name der Calvinisten uytgheroepen werden/noch op den huydighen dagh geene andere Leere voeren.

Philippus en heeft niet eerst nae Lutheri doot/ ter tijdt des strijdts van Westphalo teghens Philippum verweckt/ op sulcke meeninghe gheschreven: maer tot alle tijt/ eer men noch van Calvini Name geweten heeft.

Waer uyt Godtsalige herten des te meer bekennen mogen/dat het geene cleyne wrevel is / datmen den Heere Philippum beticht / als of hy zijne voorige Leere(die hy doch na de opgerechte Concordie tot op zijn saligh afscheyden uyt dit leven / altijt op eenerley wijse ghevoert heeft)nae D.Luthers doot eerst verandert / ende hem op Calvini syde ghe-

ghekeert soude hebben: ende datmen Philippi ghetrouwe naevolgheren met de Calvinische Name / als de rechte Ketteren beswaert ende uytroept / alleens of sy eene andere oft vreemde Leere voerden / als Philippus voor ende nae de doot Lutheri bekent heeft.

Dat vierde Deel deses Schrifts.

Wie Ioannes Calvinus gheweest is/en is niet uyt zijne teghenpartye monden te oordeelen.

Maer alhoewel door bittere en heftige Schriften/vele in Nedersachsen/Duringhen ende Schwaven (welcke de Vbiquiteyt, als eenen vermeenden Artijckel des Gheloofs opgeworpen hadden) oock door eenighe Partijsche versamelinghen/alleene van't eene Deel/sonder bevorderinghe des andere/die men ongehoort verdoemt heeft/ soo wel oock door andere onbehoorlijcke / ende eensdeels gheweltsame handelinghen: insonderheyt door het daghelijcx en altijt geduerende schelden ende lasteren/ als van vele uytvarende Predicanten/nu vele Jaren herwaerts gedreven werdt/ met verswijginghe van't eyghentlijcke wit ende ooghemerck in desen Strijdt/ de name Calvini in Duytschlandt op't alder verhaetste ende vyandlijckste ghemaeckt is/niet min als by de Papisten in't beginne van de gerepnichde Leere des Evangelij/tot noch op den huydighen dagh D. Luthers naem verhaet ende vervolght werdt / aen alle plaetsen daer de Roomsche Antechrist de overhandt heeft.

Van waer het gecomen is/ dat by de ghemeynen Man Calvini naine is verhaet ghe worden.

Met Calvini naine gaet het huydiges daeghs toe/ als by de Papisten met de naine Lutheri.

Maer evenwel / dewijle dit een Godlijck ende ernstlijck bevel is: Ghy en sult geene valsche ghetuyghenisse spreken teghen uwen Naesten/soo en can men onghemeldt niet laten/dat eer/en voor Ioachimus Westphalus de uytgheleesschede Sacrament-strijdt wederom vernieut heeft/Calvini name/Leere ende Schriften/ voor en nae Lutheri doot/ gheheel in geene suspicie / by de Evangelische Kercken gheweest en is / maer is oock doemaels als een onder de voornaemste Leeraren ghehouden/ ende heeft Heer Lutherus hem lief ende weerdt ghehadt.

Voor de strijdt waer mede hem VVestphalus tot Calvino genoodighet heeft/is by alle Evangelische Kercken/ Calvinus in groote authoriteyt ghehouden gheweest.

Ende is lichtelijck te bewijsen/dat hy noch voor noch nae Lutheri doot/zijne Leere van't Heyligh Avondtmael verandert heeft / maer doen ende altijt eenerley Leere ende Bekentenisse daer van ghevoert heeft.

Wat zijn geheele leven/Beroepinge/Deughden en Gaven aengaet/ dat heeft men elders wijtloopigh te lesen / in de Historische beschrijvinghe/ Vita Calvini ghenaemt/welcke voor zijne Brieven voor aen gheset is/welck men meer gheloofs te gheven heeft / als den schendelijcken leughen des boosen vertwijffelden Boefs ende Mammelucks Bolseci/die om zijnen boevenstucks wille / van Geneven ende andere plaet-

Vita Calvini in Latijn beschreven.

plaetsen in Zwitserlandt verwesen / ende eyndelijck tot de Papisten van't Euangelio gheheel afghevallen is.

Bolseckx Duyvelsch gedicht ende leugen van Calvino.

Maer dit is uyt levendighe Ghetuyghen / ende vele opentlijcke Schriften bekent/ dat Ioannes Calvinus, in't Iaer 1538. t'welck twee Iaren nae de opghERechte Concordie Buceri gheweest is / van Basel nae Straesburgh tot de Theologische Profesie, op eerlijcke ende ordentelijcke wijse ghevordert is. Alwaer hy dan niet alleen in de Schole/met sonderlingh lof van verstandighe Luyden ghelesen heeft/maer oock met bewillinghe des Eerbaren Raedts aldaer / van weghen der vele vreemdelinghen eene Fransoysche Kercke heeft opgherecht.

Calvinus, 8. Iaer voor Luth. doot/ tot Straesburgh een Professor en Predicant.

Ende hadde reede te voren A°. 1536. zijn Boeck / t'welck hy Institutio, ofte Onderrechtinghe der Christelijcke Religie genaemt heeft/ tot Basel/waer hy doemaels was/ cort vervaet/ en in Druck heeft laten uytgaen / ende den Coningh Francisco in Vranckrijck met eene heerlijcke ende statighe Præfatie, waer inne hy het Pausdom met zijne levendighe Verwen afghemaelt / toegheschreven heeft / waer toe hem veroorsaeckt heeft/dat vele vrome Christenen/om der Euangelischer Leere wille/ gelijck of het eene Kettersche Leere ware/grouwelijck vervolght/verjaeght/vermoort/ende verbrandt zijn ghewooden.

De eerste Institutiones Calvini, zijn uytghegaen tot Basel Anno 36.

Dit Boeck heeft hy tot Straesburgh A°. 39. ghelijck oock daer nae wederom A°. 43. op nieuw overgesien/ en drucken laten/ by Wendelino Rihelio, waer voor Ioannes Sturmius voort op den Tijtel dit Elogium ofte Lof-spreucke gheset heeft:

Tweede en derde Afdruc der Institutionum Calvini, Anno 39. en 43. doe Lutherus noch etlijcke Iaren in't leven gheweest is.

Ioannes Calvinus, homo acutissimo judicio, summáque doctrina, & egregia memoria præditus est: Et Scriptor est varius, copiosus, purus. Cuius rei testimonium est Institutio Christianæ Religionis, quam primò inchoatam, deinde locupleratam: hoc verò anno absolutam edidit. Neq; scio, an quidquam huius generis extet perfectius ad docendam Religionem, ad corrigendos mores, & tollendos errores: & se optimè institutum existimet, qui quæ in eo volumine traduntur, est assecutus. Dat is/Ioannes Calvinus is eenes treflijcken verstandts/ van groote Leere/ende gheschicktheyt/ende die veel ghelesen/ende sulcx in goede ghedachtenisse heeft/hy schrijft alsoo: Dat hy vele dinghen te samen vervaet/ende de selvighe wel drijft/en eene reyne aerdt om spreken voert. Daer van gheeft ghetuyghenisse die zijn Boeck Institutio Christianæ religionis ghenaemt / welcke hy eerstelijck ontworpen / daer nae vermeerdert/maer nu volcomen door den Druck heeft uytgelaten. Ende ick houde het daer voor/ dat op dierghelijcke Aerdt / nauwelijck yet wat voor handen is/t'welck volcomelijcker diene/om de Christelijcke Religie te leeren/ende de misbruycken te verbeteren / ende de dwalinghen te wederlegghen. Ende die ghene mach hem wel bedunckeu laten/dat hy wel ende recht onderwesen is/welcke verstaet/ende gevaet heeft/wat in desen Boeck werdt voorghestelt.

Behoorlijcke lof Calvini.

Eenerley Leere van't Avondtmael/ in Ioannis Calvini Inſtitutionibus, voor ende nae den doot Lutheri.

Inſtitutiones Ioannis Calvini, ter tijdt der opghe-rechte Concordie Buceri gheſchreven.

JS achtervolghende ſulckes dit Boeck eenighe veel Jaren voor des Heeren Lutheri doot/in alle gheleerde Luyden handen gheweeſt/ende van alle man met vlyt ghelesen/ oock van niemant/ dat het den handel der Concordie Buceri, welcke om de ſelfde tijt ghetreft is / enteghen ware/ gheſtraft is ghewozden. Ende of het wel daer nae tot vele reyſen noch verder vermeert is / ſoo is doch eenerley Leere van't heylighe Avontmael/ende andere Artijckelen/voor ende nae in ſulcken Boeck ghebleven/waer van men ſich beroept ende betuyght / op alle/die het teghen den ander houden ende leſen willen/ ghelijck het dan op deſe tijdt niet alleen in Latijn ende Françoys/ maer oock in Duytſch voor handen is.

Maer men wil alhier uyt het Exemplaer/dat A°.39.ende daer nae A°.43.tot Straeſburgh by Wendelino Rihelio gedruckt(dewijle men den aldereerſten Druck op ditmael niet by handen en heeft ghehadt)/ maer een ofte twee plaetſen aentrecken/ waer inne vã de Hooft-handelinghe des H. Avontmaels deſe Calvini woorden zijn: Wt deſen Sacramente (ſeyt hy) connen Godtſalighe Herten eene groote nut ende lieflijcke trooſt ſcheppen / dewijle ſy alhier eene ghetuyghenisse hebben / dat de Heere Chriſtus / ſoo nauwe ons vereenight is/ ende wy hier enteghen hem alſoo ingheplant ende te gelijck met hem een Lichaem ghewozden zijn / dat alles met den ander / wat hy is / ende heeft/ dat ſelvighe alle te ſamen / oock wy/ het onſe noemen eñ heeten connen.

Calvini woorden vã de Leere des H. Avondtmaels in zijne oude Inſtitutionibus, die ter tijden des Heeren Lutheri een yegelijck bekent zijn gheweeſt.

Ende daer nae. Van deſes hebben wy eene ſtercke ghetuyghenisse in deſen Sacramente / dat wy voor ſeker beſluyten connen / dat alles wat ons in Chriſto belooft is/ons waerlijck vertoont werdt/niet anders dan of Chriſtus ſelf teghenwoordigh voor onſe ooghen ſtonde/ ende met handen ghetaſt werde: Want dit woordt en can ons niet lieghen noch bedrieghen: Neemt heen/Etet/Drincket/Dat is mijn Lichaem/t'welck voor u ghegheven werdt. Dat is mijn Bloedt/t'welck tot verghevinghe der zonden vergoten werdt. In't ghene hy ons nemẽ heet/wijſt hy aen/dat hy ons is: in't gene hy ons Etẽ heet/wyſt hy aen / dat hy een weſen met ons werdt. Dat hy van zijn Lichaem ſeyt: Dat het ſelvighe voor ons ghegheven is / ende van zijn Bloedt/ dat het voor ons vergoten zy: Daer mede leert hy/ dat beyders/ zijn Lichaem ende Bloedt/niet ſoo vaſt zijns ſelfs/ als onſer zy: want hy het beyde niet om zijn profijts wille/ maer tot onſe ſalicheyt aen hem ghenomen/ende in den doot ghegheven heeft.

Dat en heet geene ledige Teeckenen ghelcert.

Het Hooftſtuck in de Leere des

Ende daer nae. Soo men nae zijne Weerdije betracht/ende wel ter herten ghenomen hadde/deſe cracht/dat is / dit Eynde ende Wit des

Sacraments / dat soude voor onse ghelooue ghenoech gheweest zijn/ ende en soude niet sulcke schrickelijcke Twist ende Hader verweckt zijn gheweest/ waer mede de Kercke Gods van oudts/ende noch tot onse tijden/jammerlijck is gheplaeght geworden/daer inne dat Neuswijse Luyden ghelijckelijck hebben willen afmeten / Hoe Christi Lichaem in't Broodt / oft aen de stede ende plaetse des Broodts teghenwoordigh zy/ghelijck of men niet voor alle dinghen dit moeste weten/ hoe Christi Lichaem ende Bloedt/dat voor ons ghegheven ende vergoten is/onse eyghen werde/Dat is/hoe wy den geheelen Heere Christum/die voor ons ghecruyst is/tot eyghen hebben/eñ te ghelijck alle zijne goederen ende weldaden deelachtigh werden moghen.

Avontmaels is. Hoe men Christi deelachtich w ert/ dat zijn Lichaem ende Bloedt/eñ alle zijne weldaden ons eyghen zijn.

Ditte/ waer aen het meeste gheleghen is/ laetmen varen/ achtent cleen/eñ stoppent te ghelijck onder de Aerde/eñ twisten in desen slechs over de eenighe vraghe: Hoe Christi Lichaem onder de ghestaltenisse des Broodts verborghen zy.

Maer op dat wy in soo menigherleye meeninghen / de eyghene eñ sekere Waerheyt behouden moghen / soo sullen wy dit met vlijt bedencken/dat alhier eene Gheestelijcke verborghentheyt is/ waer inne de Heere niet onse Buyck/maer onse Ziele heeft willen spijsen : ende datmen Christum daer inne soecken sal/ niet voor onse Lichaem/ als of het eene Lichamelijcke spijse ware / oock niet hoe hy met onse vleeschlijcke sinnen moghe begrepen werden : Maer alsoo / dat onse Ziele den selven teghenwoordigh bekenne/ ende ons ghegheven ende gheschoncken aenneme/ etc.

Ende daer nae. Het moeten Godsalighe Herten dese Regel houden/ dat/wanneer sy sien/ dat de Heere uyterlijcke Ghenade-teeckenen geordineert heeft / dat sy voor seker sluyten / dat oock de Waerheyt des Beteeckenden Gods daer is. Want waer toe soude u de Heere het Waer-teecken zijnes Lichaems in de handt gheven / soo hy u niet en soude willen seker maken/dat ghy zijnes Lichaems deelachtich souder zijn?

Daeromme soo seker als het sichtbare Waer-teecken ghegheven werdt/om de schenckinge ende overgifte der onsichtbare Gave te verseghelen : Alsoo seker sullen wy gelooven/dat/wanneer wy het uyterlijcke pandt nemen ende ontfanghen / dat niet min ons oock het Lichaem Christi self ghegheven ende gheschoncken werdt. Achtervolgende sulckes segghe ick/ghelijckmen alle tijdt in de Kercke Gods geleert heeft/ende noch huydiges daeghs/ alle die hier van recht houden / leeren. Dat twee dingen zijn in de heylighe verborgentheyt des Avontmaels/het eene / zijn lijflijcke ende sichtbare Waer-teeckenen/die om onse swackheyt op te helpen/de onsichtbare Gaven/ons ghelijcksaem voor oogen stellen. Het ander/is de Gheestelijcke ofte Hemelsche Gave/die door de uyterlijcke Waer-teeckenen beduydt / eñ oock met een ons overgheghven ende gheschoncken werdt.

Dit comt over een met Lutheri woorden in't Bede-boecxken/ Laet het Narrẽ werc varen/waer mede de hooghe Scholẽ omme gaen/ eñ sich becommeren/ hoe het Lichaem Christi daer is/ende sich verberge onder eene sulcke cleene gestaltenisse/ sulck wõder werck (der Sophisten) settet uyt de Ooghen/eñ tracht daer nae/ dat ghy nuttichept ende vrucht hebt van het Sacrament.

Confessie Iohannis Calvini, daer over Bucerus ende de andere Straesburghsche Predicantē sich met hem/sonder eenigh verschil verghelijcken.

IN't selfde Jaer van 1539. hebben Calvinus, Farellus, ende Viretus (als sy dieshalven te samen ghecomen waren/ op dat de Fransoysche Kercke op des Raedts ende Ministerij toelatinghe/dies te beter soude moghen aenghestelt werden) hare naevolghende Confesie ofte Bekentenisse van het H. Avondtmael met den anderen verghelecken/die oock van Bucero ende Capitone, welcke voor drie Jaren in de Concordie met den Heere Luthero Onderhandelaers gheweest zijn/, voor goet ghekent/ende is met hare onderteeckeninghe bevestight gheworden.

Ghemeenschap met Christo en gaet niet alleen op zijnē Geest/ maer oock op zyn Lichaem/na welcke hy onse Hooft eñ Wijnstoc is/ende wy zijne Ledematen ende Wijnrancken.

Wy leeren ende bekennen / dat het Gheestelijck leven / welcke ons Christus geeft, niet alleē daer inne staet/ dat hy ons door zijnen Geest levendigh make/maer dat hy ons oock daer benevens/door de cracht ende werckinghe zijnes Gheestes / zijn levendighmakenden vleesch deelachtigh maeckt/op dat wy door ghenietinge des selvigen ten eeuwighen leven ghespijst werden. Daeromme wanneer wy van de gemeenschap / welcke de Gheloovighen met Christo hebben / spreken/ verstaen wy de sake alsoo/dat wy niet minder des Vleeschs eñ Bloets Christi / als zijnes Gheestes ghemeenschap deelachtigh werden / op dat wy alsoo den ghehcelen Christum hebben eñ besitten moghen.

Dewijle de H. Schriftuere claer betuyght/dat Christi Vleesch eene waere spijse / ende zijn Bloedt eene waere Dranck is/ in dier voegen/ dat / soo wy anders het leven in ende uyt Christo willen hebben/ soo moeten wy door sulcke Spijse ende Dranck erneert ende onderhouden werden. Ende dit is geen slecht dingh/dat de Apostel Paulus leert/ wanneer hy seyt / Dat wy Vleesch van Christi Vleesch / ende Gheheente van zijn ghebeente zijn/maer t'is eene Heerlijcke verborghentheyt onser gemeenschap met het Lichaem Christi/ welckes niemant ghenoechsaem weerdelijck uytspreken can.

De Lichamelijcke tegenwoordicheyt en geeft noch en neemt niet/ soo veel onse gemeenschap met Christo aengaet.

Ende hier teghen en strijdt niet dat onse Heere Christus ten Hemel gevaren is/eñ zijne Lichamelijcke tegenwoordicheyt /des plaets halven/ van ons enwegh ghenomen heeft. Want de selvighe tot dese verborghentheyt zijner waere ghemeenschap niet van nooden is. Want of wy wel in de Wandelinghe deses tijtlijcken ende sterflijcken levens met hem niet in ofte aen eene plaetse by den ander zijn: Soo is doch des H. Gheestes cracht met geene mate des plaets ende stal ghelimiteert ende inghespannen/dat hy niet waerlijck te samen voeghen ende vereenighen soude/wat van weghen der plaetse vañ den ander afghesondert is.

Dit comt over een met de spreucks

Daeromme bekennen wy / dat de Gheest Christi / het Bandt van onse Gheemeenschap met hem is / doch alsoo/ dat ons de selve met de

Sub-

Substantie des Heeren Vleeschs ende Bloets/waerachtigh ten eeuwighen leven spijse/ende door die ghenietinge levendigh make. Ende dese waere Ghemeenschap zijns Lichaems ende Bloedts/ werdt ons onder de Waer-teeckenen van Broodt ende Wijn in't Heylighe Avondtmael voorghedraghen / ende oock alle den ghenen gheghevven ende mede ghedeelt/welcke het recht/ende nae't gebruyck der insettinghe houden/ende ontfanghen. Christi/ Joan 6. Mijne woorde zijn Gheest ende leven.

Dese Confessie hebben Capito ende Bucerus, als de voornemste Theologen in de Kercke tot Straesburgh / met dese woorden ondergheschreven. Onderschrijvinghe der Straesburghsche Predicanten.

De bovenstaende Leere ende Meeninghe onser lieve Medehulperen ende Broederen Farelli, Calvini, ende Vireti, bekennen wy voor recht ende waerachtigh: Wy en hebbent oock noyt daer voor gehouden/dat Christus onse Heere in't Heyligh Avontmael Localiter, ruymelijck/ende plaets wijse/ teghenwoordigh/ ofte anders over al uytghegoten ware: Want Christus een waeren/eyndlijcken/ ende ombeschreven Lichaem heeft/ welck in de Hemelsche Glorie is/ende blijft. Maer in het selvige is hy oock dies niet te min in zijn Godlijck woort ende heylighe Sacramenten: ende het begheeft sich ons hier/ die wy nu met hem door den Gheloove in't Hemelsche verheven zijn / alsoo dat het Broodt dat wy breken/ eñ de Beker/by welcke wy Christum vercondighen/ons waerachtigh zy de ghemeenschap des Lichaems ende Bloedts Christi. Daeromme bekennen wy oock / dat het eene onlijdelijcke dwalinghe in de Kercke Gods is/als of ons Christus alleen bloote/ ledighe/ ydele / ende vergheefsche Waer-teeckenen soude ingheſtelt hebben/ende dat wy niet gheloovben souden/dat wy te ghelijck oock het Lichaem ende Bloedt des Heeren / dat is / den Heere Christum self/Godt ende Mensch ontfinghen. Christi teghenwoordicheyt in't Avontmael/ en is niet te verstaen van de plaetse eñ ruymte des Broodts. Bloote eñ ydele teeckenen werden verworpen.

Ioannis Calvini Teghen-antwoordt/ op des Cardinaels Sadoleti schrijven aen de stadt van Geneven / welcke hem Lutherus hooghelijck heeft laten behaghen.

EVen in't selfde Iaer van 1539. hadde de Cardinael Iacobus Sadoletus aen die van Geneven geschreven/ende met voorwendinghe/dat hy haer Nabuer was/ ende hen veel goets gunde / den Raedt ende Gemeente aldaer vermaent/dat sy van den Evangelio/welcke sy te vooren aenghenomen hadden / afwijcken/ ende tot de Roomsche Kercke haer wederomme begheven souden. Ende was op die tijdt niemant tot Geneven / welcke daerop nae behooren Antwoordt hadde connen stellen. Ende wanneer Sadoletus niet in Latijnsche sprake/ den gemeenen Man onbekent/sulcken schrift gedaen hadde/soo soude sich allerhande schade ende scheuringe/ nae gelegentheyt der selviger tijdt / lichtelijck hebben connen voorvallen ende toedragen. Sadoleti schrijven.

ghen. Maer Calvinus, die op die tijt tot Straesburgh was / heeft van weghen der stadt Geneven dier mate den Cardinael geantwoort/dat de selvighe den moedt geheel heeft laten vallen/ende daer nae niet wy-ders aen haer versocht heeft.

Lutherus begeert/dat men Calvinū van zijnent weghen sal groeten.

Dese Antwoordt Calvini is noch voorhanden in zijne Tractatibus Theologicis, welcke oock Heer Lutherus so wel als andere Schriften Calvini ghesien heeft / ende in zijne Brief aen Bucerum, ghedateert den 14. Octobris/A°. 39. Calvinum dieshalven vriendelijck groeten laten met dese woorden/Groet van mijnent weghen Iohannem Sturmium, ende Iohannem Calvinum met eerbiedinge/(Reverenter,) welcx Boecx-ken ick met sonderlinghe lust ende vreuchde ghelesen hebbe/etc.

Lutherus D. Cruciger reysen tot Philippo, om in zijne swackheyt hem te besoecken.

Als oock onlangs hier nae/A°. 1540. Heer Philippus in eene perijc-keleuse lijfs cranckheyt tot Weymaer cranck lagh/ende de Keurvorst van Sachsen D. Lutherum ende D. Crucigerum ontboden hadde/ Philippum te besoecken/ heeft hem Heer Lutherus op de waghen/ Calvini antwoordt teghens Sadoletum, t'welck hy op die tijt by hem hadde/ op nieu laten lesen / ende teghens D. Crucigerum dese woordē gehadt/ t'welck noch met levendighe Ghetuyghen te bewijsen is. Dit Ghe-schrift heeft Handen eñ Voeten/ende ick verheuge my/dat Godt sulc-ke Luyden verweckt/die(soo Godt wil)het Pausdom dapper dē stoot gheven/ende wat ick teghen den Antechrist begonnen hebbe/met Go-des hulpe voort uytvoeren sullen.

D. Lutheri oordeel van Calvino ende zijne schriftē.

Iohannes Calvinus heeft etlijcke Colloquijs met Philippo teghens de Papisten by ghewoont.

Het heeft ooc in't selfde Jaer Hertogh Ernst van Lunenburgh/ van den Raedt tot Straesburgh met ghenadigh begeeren ver-creghen/dat Iohannes Calvinus, ende Iohannes Sturmius, op den Colloquio tot Worms by de andere zijne Legaten verschij-nen/ende den selvigen in de voorghevallene Religions saken bystandt doen mochten / ghelijck sy dan beyde met Capitone ende Bucero nae Worms ghetoghen zijn/ende hebben den Colloquio byghewoont: op die tijt is oock Simon Grynæus aldaer gheweest.

Op ghelijcker wijse is Calvinus oock in den Colloquio tot Regen-spurgh A°. 41. met Bucero ghesonden ghewordden: ende met de andere Augsburghsche Confeßions verwanten Theologen, voor een Man teghens de Papisten ghestaen.

Philippi vertroude vriendtschap met Iohanne Calvino.

Op dese Colloquijs heeft Heer Philippus ende andere hem dier mate kennen leerē/ dat sy hem κατ᾽ἐξοχὴν, om zijne voortreffelijckheyts wil-le/den Theologum genaemt. Ende heeft Heer Philippus goede vrient-schap daer nae/ de gheheele tijt zijnes levens met hem ghehouden / eñ menichmael ghewenscht/ dat hy in zijne schoot zijn hooft mochte leg-ghen/ wanneer hy eens sterven soude.

Brentij eer.

Ioannes Brentius, welcke in de voorseyde ende volghende Colloquijs

oock

oock gheweest is / heeft noch A°. 1548. vriendtschap by Calvino ghe- *biedichept teghen Calvino.*
socht. Want ghelijck uyt het Boeck Epistolarum Calvini te sien is/soo
naemt Brentius Calvinum in den beginne en in't eynde zijnes Briefs/
Amicissime mi Calvine, Myn alderliefste Vriendt Calvine. Ende in't
opschrift naemt hy hem/ Reverendum & doctiss. Virum, Dominum &
Fratrem suum in Christo observandum, Den eerweerdigen/ en Hoogh-
gheleerden/etc. zijnen Heere ende Broeder in Christo.
Desghelijcken heeft Iacobus Andreas Calvinum zijnen Præcepto- *Iacobi Andreæ, eer hy in eene verkeerde sinne was gheghe- ven/ judicium van Calvino.*
rem ghenaemt/so menichmael hy aen hem gheschreven heeft.

Calvini Boecrken van het H. Avondtmael / tot Straes-burgh gheschreven/ waer inne hy van den oorsprongh des Sa-crament-strijdts zijne meeninghe opent.

Er ende te vooren oock Calvinus, door groote ende vlijtighe be-
de des Raedts van Geneven / van de Heeren tot Straesburgh
verlof/om hem wederomme tot Geneven te begheven/ vercre-
ghen hadde / soo heeft hy noch tot Straesburgh een Boecrken
ofte Predicatien van't H. Avondtmael in Fransoysche sprake druc- *Calvini Boecrken in Fransoys geschreven/ en hier nae van Galasio in Latijn overghezet.*
ken laten/ tot onderrechtinghe zijner Landtsluyden/ welckes etlijcke
Jaren daer nae Galasius in het Latijn overghezet heeft. In't selvighe
handelt hy van de eyndelijcke oorsaeck/ om welcker willen des Heerē
Avondtmael inghezet is / ende wat wy voor nutticheyt ende vruchte
daer van hebben. Ende hoe ende op wat wijse het Lichaem Christi
gheghehen werdt. Hierenboven hoe men dat recht ghebruycken sal.
Daer benevens/wat de voornaemste dwalinghen ende Overgheloo- *Summa des geheelen Boecrkens Calvini.*
ven zijn/waer mede het Avondtmael onder het Pausdom veronthey-
light is/ende hoe de rechtschapene Christenē haer daer voor wachten
sullen. Ten lesten/wat de oorsprongh des strijdts gheweest is / onder
den ghenen / welckers dienst Godt de Heere in't beginne ghebruyckt
heeft / het Euangelium te verlichten/ ende teghen het Pausdom te
schrijven.

Welcke leste stuck men alleen op dit mael uyt het Latijn verduyt-
schen wil/om goetherrighe Luyden wille / die geerne den grondt deser
strijdt-saken willen weten.

Soo veel aengaet (spreeckt hy) den twist ende scheuringhe / welcke *Wat de Sathan gesocht heeft onder den Sacraments-strydt.*
by onse tijden in desen handel ghedreven is / wilde ick liever datmen
dat selvighe in eeuwicheyt vergeten conde/ dan dat ick soude lust heb-
ben/daer van meldinghe te doen / dewijle het immers eene ongheluc-
kighe strijdt gheweest is / ende sonder twijffel van den Sathan ver-
weckt is/ om den loop des Euangelij te verhinderen / ofte gheheel te
niet te maken.

Maer dewijle ick sie/dat vele Godtsalige herten daer over in twij-
fel staen/soo wil ick cortelijck aenwijsen / wat my bedunckt noodigh
te zijn/datmen uyt beyder partijen Schriften / welcke voor dese tijdt

teghens den ander strijdigh gheweest zijn/sich rechten moghen.

Datmen sich niet ergeren sal aen de voorghevallene strijdt.

Ende ten eersten/bidde ende vermane ick alle vrome Gheloovigen/ door de eere Gods/dat sy hen daer over niet ergeren willen/dat dese scheuringhe onder den ghenen voorghevallen is/ welcke om de Leere des H. Euangelij wederomme aent licht te voorschijn te brenghen/ de voorneemste Hoofden gheweest zijn.

Godt laet oock heylige Luyden een tijdt langh dwalen ende missen.

Want ten is niet nieuwe/dat de Heere toelaet/dat zijne Dienaren erghens inne in Onwetenheyt zijn/ ende met den anderen in Oneenicheyt geraken/niet dat hy haer voort ende voort dwalen laet: Maer eene tijt langh/waer mede sy selve dies te meer verdemoedight werden/ende Godt alleen de eere behoude.

Grootte duysternisse des Pausdoms/ waer uyt men niet metter haest sich heeft connen uytwickelen.

Daer benevens/so wy bedencken willen/onder wat dicke duyster- nissen de Weerelt gheleghen is / ghelijck door dese voornemene Luy- den ons het licht der Waerheyt is aengheweesen gheworden: Soo en sullen wy ons niet te verwonderen hebben / dat niet alle dinghen soo haest in't beginne haer soo gheheel bekent ende claer gheweest zijn. En is waerlijck een groot wonderwerck Gods: dat sy in soo corte tijde/ in vele andere stucken van Godt soo verre zijn verlicht geworden/ dat sy uyt de groote verwoestinghe der Pauselijcke dwalingen/ waer on- der wy te vooren staken/haer daer uyt hebben connen wickelen/ ende andere daer uyt helpen.

Maer het sal best zijn/dat wy de sake aen haer selfs / hoe de selvige toeghedraghen is/vertellen/daer uyt salmen vernemen / datmen hier over niet so groote oorsake heeft vā ergernisse/als menigh vermeynt.

Suspicie by de Zwitseren teghen Lutherum.

Als Lutherus in't beginne van desen Handel leerde / lietet sich aen- sien/als of hy geheel ende al bleve by die meeninghe/ welcke onder het Pausdom van de lichamelycke tegenwoordicheyt Christi in de Mis- se ware: Want of hy wel de Transsubstantiatie ofte veranderinge des Broodts niet allesins toestonde / soo werdet doch daer voor ghehou- den/dat hy eene plaetselijcke insluytinghe des Lichaems Christi lee- ren soude/ onder het Broodt / niet min als de Papisten onder de ghe- daenten des Broodts: ende ghebruyckt hier inne etlijcke Ghelijcke- nissen/als van vermenginghe des Vyers ende Ysers/van vele aenge- sichten in eene ghebrokene Spieghel/ Van de stralen der Sonne/ ende eener Stemme ende Thoon/die door de Lucht heen vaert/ende dier- ghelijcken/waer aen haer veel stieten.

Dese gelijckenissē hebbē door Luthero oot de Scholastici Doctores onder het Pausdom gebruyckt.

Daer teghens stelden haer Zwinglius, ende Oecolampadius, tegens de dwalinghe / welcke onder het Pausdom van etlijcke hondert Ja- ren her/met de lijflijcke teghenwoordichept Christi in de handen des Mis-priesters inghevoert/ende met groot bedrogh in de Weerelt ghe- dreven was. Te meer/dewijle de Papisten hare gheheele Afgoderije van de aenbiddinghe der Hostie daer op fondeerden/ende gaben voor/ dat Christus selfs onder de gedaente des Broodts aengebedē werde.

Zwinglij ende Oecolampadij Wit ende Perck/waer heen sy in't

Nu was dese meeninghe van soo langhe tijt seer diep by een pege- lijck seer inghewortelt / daeromme sy met dies te grooter ernst ende

yver

yver teghens hare dwalende meeninghe streden/ende drongen op de Hemelvaert Christi/waer van de gheheele Schriftuere ende de Artijckel des Gheloofs ghetuyght/dat Christus in den Hemel opgenomen is/ende aldaer blijven sal/tot dat hy van daer weder sal comen om de Weerelt te oordeelen.

beginne hare Schriften gerecht hebben.

Maer in't ghene sy/om de Pauslijcke dwalinghen te wederleggen/ haer soo seere lieten aen gheleghen wesen. Soo onderlieten sy daer by te kennen te gheven / wat dan voor eene teghenwoordichept Christi in't Avondtmael te ghelooven ware / ende wat wy voor eene Ghemeenschap des Lichaems ende Bloedts Christi in't ghebruyck des Avontmaels te ontfangen hadden. Waer over Lutherus haer suspecteerde/als of sy niet meer als bloote ende ledige teeckenen overigh lieten. Daeromme heeft hy sich hen(dewijle ooc Carlstadt voor heen tot sulcken strijdt hem beweeght hadde) soo heftich teghen ghesét/dat hy haer voor Ketters ende Swermers uptgheroepen heeft.

Waerom Zwinglius en Oecolampadius in ghebreke ghe-weest zijn.

Suspicie by Luth. teghen de Zwitsers.

Heftichept vermeert de strijdt.

Maer nae dat eenmael de strijdt was aenghegaen/is men aen beyde sijden hoe langher hoe heftigher teghens den anderen ghewoorden/ ende heeft geen Deel het ander goedelijck willen hooren.

Eenmael hebben sy wel onderspreekinghe met den ander tot Marpurg ghehadt/maer de sake en heeft niet gheheel connen verdraghen werden/ende heeft yeder Deel daer heen alleen ghearbeydt/hoe het zijne meeninghe behouden mochte / ende des Teghendeels meeninge te niet maken conde.

Also is van beyde Deelen de sake te veel ghesc hiet: Lutherus soude soo haest in't beginne te kennen hebben ghegheven/ dat zijn opset niet en ware alsulcke plaetselijcke insluytinghe des Lichaems te verdedighen/ als men in't Pausdom daer van geleert hadde/ soude oock hebben te kennen ghegheven / dat hy de aenbiddinghe der Hostie niet toe en stonde/gelijck de Papisten upt het Sacrament een Afgodt maken. Hierenboven soude hy hem der perijckeleuse Ghelijckenissen ghematight hebben/ende de selvighe also verclaren/datmen sich daer aen niet hadde bederven te stooté. Ende als men oock de waerhept sal seggen/ soo heeft Lutherus hem te veel ghedaen/ met al te heftighe ende bittere scheldt ende smaedtwoorden. Ende wanneer hy zijne meeninghe alsoo soude hebben te kennen ghegheven / datmen de selvighe grondelijck hadde moghen verstaen/ heeft hy stedes herde redenen daer onder ghevoert/welcke het ander Deel slechs dies te meer voor den cop gestooten heeft.

De sake in de Sacrament-strijdt/ is aen beyde sijden te veel ghesc hiet.

Ghebreck aen Luthers strijdt-schriften.

Hierenteghen wederom/ soo hebben oock de andere daer aen onrecht ghedaen / dat sy eenigh ende alleen soo stijf drongen op de wederlegginghe der Papistische meeninghe/(waer van sy D. Luth. suspecteerden)van de plaetselijcke insluptinghe/ende aenbedinghe Christi in de Hostie/dat sy alle hare voornemen vele meer daer toe gherecht hebben / om upt te roden ende wech te nemen/ wat onder het Pausdom

Ghebreck af de Zwitsersche sijde.

Men moet niet alleen inscheuren/ maer oock wederom op bouwen.

ingheboert was/ als te bouwen ende te bevestigen / wat hierentegen de nootdruft wel vereyscht hadde/ van t'ghene/wat recht ende waer is/fijn duydelijck ende verstandelijck te leeren/ende te onderrechten.

Want in't ghene sy ghestadigh dit dreven / dat het Broodt ende de Wijn/Waerteeckenen des Lichaems Christi zijn: So hebben sy niet bedacht/dat sy oock met een souden gheleert ende vlijtigh ghedreven hebben/dat het sulcke Teeckenen warẽ / by welcke evenwel in der selvighe ghebruyck oock de beloofde gave ende gheschenck zy / oock en hebben sy niet ghenoechsaem besorght/dat sy de waere ghemeenschap niet wech nemen wilden. Welcke ons de Heere door dit Sacrament met zijn Lichaem ende Bloedt aenbiedt ende schenct. Voorwaer beyde Deel hebben hier inne schult/ dat het eene t'ander niet ghenoechsaem heeft willen hooren/ende zijnes Teghendeels eygentlijcke meeninghe ondersoecken: waer mede doch de Waerheyt verrondighet/eñ de selvighe plaetse ware ghegheven ghewordden.

Om der Menschen ghebreken wille/ en salmen wat goet is niet verwerpen.

Maer daeromme en sullen wy niet na laten/ wat ons hier inne betaemt te doen. Want wy daeromme niet vergheten sullen de gaven/ waer mede haer Godt verciert heeft/ende de groote weldaden/ welcke Godt ons door haer bewesen heeft. Willen wy nu niet gheheel ondanckbaer zijn/eñ in't vergeten stellen/waer mede sy de Kercke Gods ghedient hebben: soo sullen wy hen dit ende anders geerne ten goede houden. Ick swijghe dat wy op haer souden lasteren ende schelden: Want dewijle wy sien/dat sy van eenen onstraffelijcken Wandel / eñ voortreffelijcke gheleertheyt ghewecst zijn/ende die noch van hen in't leven zijn/ende hooghlijck van Godt begaeft zijn / sullen wy niet anders als eerbiedigh van hen houden ende spreken:te meer/dewijle het onse lieve God belieft heeft alsnu een eynde te maken met dese strijdt/ ofte immers de selvighe soo verre te stillen / tot dat die gheheel uyt de Kercke Godes werde wech ghenomen.

Hoe verre men nae de opgherechte Concordie in dese sake eens ghewordden is.

In desen sal ons daer aen genoegẽ/dat eene Broederlijcke vriendtschap/ende vereeninghe der Kercken wedcromme is aengherecht: eñ de Hooftsake soo verre gebracht/dat wy alle met eenen monde bekennen/dat(wanneer men in den Geloove nae de insettinghe des Heeren dit Sacrament gheniet) wy de substantie des Lichaems eñ Bloedts Christi deelachtigh werden. Van de wijse hoe sulcx gheschiet/ spreeckt de eene verstandigher als de andere : alleen salmen slechs vermijden/ alle vleeschlijcke ghedachten/ ende den Heere Christum niet in de verganckelijcke Elementen plaetselijck insluyten. Maer daerenteghen salmen de cracht van dese verborghentheyt niet vercleenen / ende sich de verborghene ende wonderbare Werckinge des Heyligen Geestes erinneren / welcke met een de Bandt is onser vereeninghe met Christo / daeromme het oock eene Gheestelijcke vereeninghe ghenaemt werdt/niet dat wy met den Geest Christi alleen gemeenschap souden hebben/ maer dat onse ghemeenschap door den Geest ende Geloove/

oock

oock is met het Lichaem ende Bloedt Christi selve/ die onse Hooft is/ niet alleen nae zijne Godtlijcke / maer oock nae zijne Menschelijcke Natuere. Soo verre Calvinus.

D. Luthers Oordeel van het voorseyde Boecrken Calvini, van't Heylighe Avondtmael.

Dit ghedachte Boecrken oft Predicatien uyt het Fransoys/ als boven gheseyt is/ van Nicolao Galasio in't Latijn overghe-set/ is op nieu A°.45. in Druck uytghegaen/ ende na Wittembergh ghebracht ghewoorden / soo is Maendaeghs nae Quasi modo geniti, D. Luther nae ghedaene Lesse / die hy over Genesin noch dede/ voor by Mauritz Goltschen Boecken-winckel gegaen/ eñ heeft dē Boecken-voerder / die van den Vasten-misse eerst aengecomen was/ wellecom gheheeten / ende met dese woorden verder aenghesproken/ Mauritz, wat segghen sy goet nieus tot Franckfurt / willen sy den Ertzketter Luther schier verbranden? Daer op Mauritz Goltsch dese Antwoort ghegheven heeft: Daer van en hoore ick niet Eerweerdighe Heere: maer een Boecrken hebbe ick mede hier ghebracht/ welck Ioannes Calvinus van't Avontmael des Heeren voor heen in't Fransoys heeft gheschreven / maer is nu wederomme op nieu in Latijn uytghegaen. Sy spreken daer uyt van Calvino, dat hy waerlijck een Jonghe / doch een vroom ende gheleert Man soude zijn. In sulcken Boecrkē soude de selve Calvinus aenwijsen/ waer inne uwe Eerweerdichept / oock waer inne Zwinglius ende Oecolampadius in de strijdt van't Heyligh Avondtmael souden te wijdt ghegaen zijn. Doe sulckes Mauritz Goltsch nauwe uytghesproken hadde/ heeft D. Luther alsoo haest daer op gheantwoort: Lieve/ geeft my dat Boecrken her: Daer op hem de Boecke-voerder een Exemplaer in riemen ghebonden in octavo ghegheven heeft/ welck D. Luther in de handen ghenomen hebbende hem neder sette/ ende heeft de eerste drie bladen nae den Tijtel ghelesen/ daer nae de vier bladen ende een halve aen't eynde beginnen te lesen/ die hy met sonderlinghe neerstichept doorghelesen hebbende/ heeft eyndelijck also ghesproken: Mauritz, het is voorseker een gheleert ende vroom Man / welcke ick in't beginne wel hadde derren de gheheele sake van dese strijdt in handen stellen. Ick bekenne mijn deel wanneer het teghendeel desghelijcx gedaen hadde / souden wy in't beginne haest verdraghen gheweest zijn / want soo Oecolampadius ende Zwinglius haer in't eerste alsoo verclaert hadden / soo en souden wy nemmermeer in sulcke wijdtloopighe Disputatien gheraeckt zijn.

Sulcx heeft nevens vele andere Studenten/ die by D. Luther op die tijt stonden / oock Matthias Stojus, welcke doemaels D. Luthers Tafel-ghenoot gheweest is/ maer daer nae der Genees-const Doctor, eñ des ouden Hertoghs in Pruyssen/ etc. Lijfs Medicus ghewoorden is/ mede aengehoort / die het in bywesen van vele voornemene Edel-

lup-

Mauritz Goltsch, Boeck-vercooper tot Wittēbergh by den Collegio woonachtigh/ is eē Schoonsoon van Conraedt Rubel gheweest.

D. Luther leest Calvini Boecrken van't Avōtmael.

D. Luther laet hem Calvini oordeel niet mishaghen.

Doctor Matthias Stojus.

luyden(onder welcke noch eenighe in't leven zijn) des hoogh-ghedachten Hertoghe in Pruyssen/Marck-graef Aelbrecht,&c. dickwils vertelt heeft.

M. Veit Dieterichs schrijven aē Calvinum A°. 46. in de maendt als D. Luther gestorven is.

Het ghedenckt deses Boecxkens Calvini, welck in octavo door Iohannem Giraldum op die tijt tot Geneven gedruckt was/M. Veit Dieterich in zijnen Brief aen Calvinum, den 3. Februarij. A°. 46. ghedateert/die in opene Druck is/ waer inne hy hem Virum doctissimum, eenen voortreffelijcken geleerden Man naemt/ende hem seer danckt/ dat hy hem heeft laten groeten/ Sept/dat hem noch veel liever soude gheweest zijn/soo Calvinus zijns doens halven hem hadde moghen beledighen/om oock aen hem te schrijven/ maeckt mentie van den aenstaenden Rijcxdagh ende Colloquio tot Regensburgh/waer toe hy gevordert was / maer om zijnes Lijfs swackheyt niet comen conde. Daeromme hy oock door eene vreemde handt teghenwoordigh aen Calvinum schrijft / ende sulckes daeromme/Vt intelligas, & amari te impensè à me, & voluntatem neutiquam deesse tibi gratificandi, Op dat ghy verstaen meught (spreeckt hy) dat ick u seer lief hebbe/ende geerne wilde dat het u wel ginghe. Biddet oock seer vriendelijck / dat hem Calvinus wil antwoorden. Aent eynde schrijft hy: Legi Conciunculam tuam de Sacramento Cœnæ, ac probo, quòd Panem & Vinum sic signa vocas, vt signata revera adsint: Vtinam posśint à te in eam sententiam deduci, qui nuda tantùm signa relinquunt. Ick hebbe uwe Predicatie ghelesen van't Sacrament des Nachtmaels/ ende behaeght my wel/ dat ghy het Broodt ende de Wijn/also ende in sulcke meeninghe teeckenen naemt/dat oock de beteeckende goederen teghenwoordigh zijn: Wilde Godt/ dat die ghene van u op dese meeninghe mochten ghebracht werden/ welcke maer bloote teeckenen voorgheven.

Wat voor eene Leere in de verghelijckinge Calvini met de Zwitseren verVaet zy/ waer over Westphalus eene nieuwe strijdt aengherecht heeft.

Iohannis Calvini Leere eenerley/voor ende nae de doot Lutheri.

Maer Calvinus heeft zijne Leere/als in zijne Institutionibus, eñ zijne voornoemde Straesburghsche Confessie, als oock in dit zijn Boecxken ofte Predicatien vervaet/oock hier naemaels altijt op eenerley wyse ghevoert / ende heeft voor Ioachimo Westphalo, noch Lutherus, noch yemandt anders in de Euangelische Kercken/opt eenighe Penne teghens hem uytghetrocken. Oock niemandt op eenighe Predick-stoel/ ergent met een woordt van Calvino ongoedelijck vermaent heeft.

In de Leere van't Avontmael beydes te mijden/datmen niet bloote ledige teeckenen maken/noch de beloofde Hemelsche gave in de

Soo is in de formula Consensionis Calvini & Tigurinorum, die A°. 49. ghestelt is / ende van Westphalo eerst in't vierde Jaer daer nae vyandlijck aenghevochten / uytdruckelijck dit ghestelt: Dat of wel in de Sacramenten/de uyterlijcke Teeckenen / ende het beteeckende goet te onderschepden zijn: Dat nochtans de waere gave niet wech te nemen zy/welcke Christus selfs is/met alle t'ghene dat hy is/heeft/eñ ver-

vermagh. Maer werdt alleen dat Opus operatum, præsentia localis, & adoratio Corporis Christi, Dat is / de Papistische meeninghe / als of het met het uyterlijck werck uytgherecht ware sonder het Gheloove / ende de insluytinghe ende aenbiddinghe Christi aen de stede eñ plaetse des Broodts verworpen werde / welcke tot de waere ghemeenschap des Lichaems gheheel niet van noode is. teeckenen insluytẽ / welcke de Menschen beloofsel zijn / niet de uyterlijcke teeckenen.

Maer werdt evenwel daer by ghesept / dat die ghene oock onwijselijck doen / welcke op de bloote teeckenen alleen / ende niet veel meer op de daer by gheghevene belofte sien.

Waer van oock Bucerus, als hy sulcke formulam Consensionis ghelesen hadde / in een Brief aen Calvinum, de Kercke Godes gratuleert, ende hem verblijdt heeft over sulcke verclaringhe / als die van Zurich met Calvino aenghenomen hadden. Buceri judicium van de Consensione Calvini met de Zurichers.

Ioannes Calvinus bekent hem tot de Augsburghsche Confessie, nae de verclaringhe Philippi, die de selvighe ghe-schreven / ende teghen de Papisten beschermt heeft.

Ende heeft Calvinus in zijne Verantwoordings schriftẽ claerlijck bewesen / dat in de formula Consensionis alle het ghene vervaet is / Wat de Augsburghsche Confessie in sich houdt. Tot welcke Augsburghsche Confessie hy hem oock A°. 57. in een schrijven aen Martinum Schallingium, Pastor tot Regensburgh / bekent met dese woorden: Jck en verwerpe de Augsburghsche Confessie niet / die ick voor veel Jaren willigh ende geerne onderschreven hebbe / ghelijck die Philippus Melanthon, welcke de selvighe oock gheschreven heeft / verclaert heeft. Ende A°. 61. aen den Paltz-graef Frederick Keur-vorst: Jck ben voorwaer een van den ghenen / welcke de Augsburghsche Confessie volgen / ende de selvige toestaen / so wel in alle andere Hooftstuckẽ / als oock van't Heyligh Avondtmael. Maer dese roenheyt van eenige nieuwe cursele Theologen can ick niet toestaẽ / die liever met de Papisten haer verghelijcken willen / als met de onsen haer believen laten de Concordie, als tusschen Martino Luthero, ende Martino Bucero, ende andere Sachsensche ende Overlandtsche Theologen, opgerecht is / welcke dese Theologen soo gheheel te niet ghemaeckt hebben / datmen swaerlijck wederomme tot eenicheyt sal connen comen / soo niet door der Vorsten ende Heeren authoriteyt verder ongemack verhoedt werdt. Een ander ist / de Augsburghsche Confessie toe te staen: Een ander / vreemde fantasien / die onder de name der Augsburghsche Confessie vãn vele uytghegeven werden / verwerpen. Calvinus beroept hem op de Concordiam Buceri.

Summa ende inhoudt der ghestadigh-duerende Leere Calvini, in zijne schriften van't Heyligh Avondtmael.

Het is oock doorgaens in Calvini schriften / soo dickwils als hy van het beloofde goet des H. Avondtmaels / in oft buyten den strijdt spreeckt / over al dit te vinden: Dat de Heere Christus

 met

met zijn Lichaem ende Bloedt ons waerachtigh door de upterlijcke Sacramenten werdt aenghebodẽn / op dat wanneer wy zijner deelachtigh gheworden zijn / wy oock alle zijne goederen ende weldaden genieten/ende hy in ons/ende wy in hem leven. Item: Dat niet alleen Christi verdiensten / ende de cracht zijnes Lichaems ende Bloedts/ maer oock het Lichaem ende Bloedt selfs/de rechte levendighmakende spijse onser Zielen zy/ende dat daeromme het gheylighde Broodt in't Avondtmael het Lichaem Christi zy / dewijle daer door niet alleen bedupdt/maer oock geexhibeert eñ gegeven werdt/ het Lichaem Christi in't rechte ende van Christo ingesette gebruyck eñ genietinge.

Deses condemen ontellijcke vele ghetuyghenissen aenwysen: maer men wil het op dese reyse by eene plaetse blijven laten / uyt den Commentario over 1. Cor. 11. Welcke eerstelijck in't Jaer 1546. ende wederomme in't thiende Jaer daer nae 1556. in Druck uytghegaen is/ op de tijdt als hy den Westphalo ten tweedemael geantwoort hadde.

Loeus Calvini over 1. Cor. 11.

Aen de voorseyde plaetse schrijft hy: Hy siet wel hoe de woorden der Insettinge luyden/dat de upterlijcke sichtbare teeckenen ghegheven werdt de name rei signatæ, ofte des betreckende goets. Dat is/dat van het geseghent Broodt Christus spreeckt/Dat is mijn Lichaem/ niet alleen daerom/dat het eene figuere oft bedupdinghe zy: maer vele meer daerom/dewijle het een Symbolum ofte waerteecken is/Quo res ipsa exhibetur, waer door ofte met welcke het Lichaem eñ het Bloedt selfs ghegheven werdt/niet als het Beeldt Herculis ghenaemt werdt Hercules, daer niet meer en is als eene bloote ledige bedupdinge: maer als de Duyve/Luc. 3. ende Joan. 1. ghenaemt werdt de H. Gheest/ dewijle die is Tessera, een waere teecken/des onsichtbaren/ ende doch teghenwoordighen Heylighen Gheests. Item: Hy siet oock wel / dat de woorden des Testaments Christi/niet alleen van zijnen Gheeste/ ofte van zijne Godtheyt/oock niet alleen van de verdiensten/cracht eñ weldaet zijnes Doots / ende zijner Opstandinghe/ maer van de substantie ende wesen zijnes Lichaems eñ Bloedts spreken. Item: Daer upt besluyte ick (seyt Calvinus) dat het Lichaem Christi ons in't Avondtmael realiter, Wesentlijck ghegheven werdt / ende dat verstae ick alsoo/dat met de substantie des Lichaems Christi/onse Zielen gespijst werden/dat wy eens met hem werden.

Niet alleen het teecken des Lichaems/ maer het waere Lichaem Christi selfs werdt ons mede ghedeelt.

In de nieuwe Strijdt van VVestphalo beweeght tegen Calvinum, en can men upt de Teghensprekers schriften alleen niet recht oordeelen.

Dewijle nu Iohannes Calvinus dese ende gheene andere Leere alle tijt ghevoert heeft / want wat onwetende Luyden andersins van zijne meeninghe ghetier maken/ als of hy niet van de Gemeenschap des waren Lichaems Christi/maer van eenen Figuerlijcken / Gheestlijcken/ ende vero Corpore, ende alleen van de cracht/

Calumnien tegens Calvinum ghedicht/als of hy upt het ware Lichae

cracht/maer niet van de substantie des waere Lichaems ghesproken heeft/ en is maer anders niet als loutere Calumnien, ende gedichte beschuldinghen.

Maer daerenteghen/ dewijle zijne eyghentlijcke ende bestendighe Leere van desen Artijckel/ Godes Woordt / ende de Augsburghsche Confessie ghelijckformigh is: Soo is lichtelijck te betrachten / Of in de beweeghde strijdt van't H. Nachtmael tegen Iohannem Calvinum, allesins op Ioachimum Westphalum , ende die op zijne sijde ghebracht zijn/ alleene te sien is / als die t'zy dat sy Calvini meeninghe niet ghenoechsaem ghewogen hebben/ ofte haer aen hem hechtende selfs partye gheweest zijn/ende derhalven hare eyghene Rechters niet hebben connen zijn/ oock met hare heftighe schriften veroorsaeckt hebben/dat hen van Calvino met eenighe herde antwoordt bejegent is. Ende ware wel te wenschen/dat over beyde sijden meer glimps ware gebruyct ghewoorden.

Christi een corpus ventòn, welckes woordt uyt Chrysost. gebruyckt/ niet rem ipsam beschrijft/ maer dat het van den Gelooviighen ghemoet/ eñ niet vande uytterlijcke sinnen aengenomen werdt.

Vyandts Woordt spreeckt niet goets.

Philippus Melanthon werdt van VVestphalo te vergheefs teghen Calvinum aenghetoghen.

Maer dewijle ghedurende de strijdt Ioachimus Westphalus tot sommighe reysen hem op Philippum Melanthonem beroepen heeft / ende met des selven authoriteyt ende aensien/zijne saken heeft willen verschoonen: So gheven niet alleen Calvini,maer oock Philippi Woorden ghenoechsaem te verstaen / dat Philippus ende Calvinus in de Hooft-saken noyt van onghelijcke meeninghe gheweest zijn. Want oock A°.39.seven Jaren voor Lutheri doot/ schrijft Calvinus aen Farellum : Ick hebbe my met Philippo van vele dinghen onderspoken/ende hadde reede te vooren van de Concordie handel aen hem gheschreven/waer mede ick goet bescheydt den Luyden gheven conde/ van der Wittenberghschen Geleerden meeninge/ ende hadde over sulcx weynighe Artijckelen op't Papier ghebracht/ ende hen toegheschickt/waer inne ick den inhoudt ende het verstandt van dese sake cortelijck vervaet hadde. Met dese Artijckelen is hy sonder eenigh tegenspreké voor zijn Persoon te vreden. Doch bekent hy/ dat op hare sijde zyn/die yet wat meer ende grovers in de sake vorderen/ende sulcx met soodanighe hertneckicheyt ende gewelt/ dat hy selve eene tijt langh in swaricheyt daer over gheweest is / dewijle de selvighe ghesien hebben/ dat hy het niet allesins met haer hielde/ Maer alhoewel hy hem beduncken liet / dat de Concordie by alle noch niet allesins gheheel vast ghemaeckt en ware/ evenwel wenscht hy / datmen over alle sijden dese Concordie, offe wel niet volcomen gheacht werde / onderhoude / tot dat ons de lieve Godt tot eenicheyt in zijne Waerheyt ten volsten geheel eñ al brenge. Sijnent halven is gantsch geen twijfel/dat hy allesins met ons eenigh ende te vreden is.

Calvini bespreck met Philippo tot Francfurt Anno 39.

Hier mede werdt Amst. Osiander, &c. ghemeent.

Philippi wenschen/ datmen aller sijden by de opgherechte Concordie blijve.

Calvinus beroept hem op Philippũ. Si temerè comperiar Philippi nomine abusus, nullas ignominiæ notas recuso.

Oock mede gedurende de strijdt met Westphalo, is Calvinus noch meer

meer ghedꝛonghen ghewoꝛden/Philippi meeninghe vooꝛ hem aen te trecken. Want alſoo ſchꝛijft hy defenſ.2. Anno 56. Soo Philippus met een Woozdeken hem ſoude verclaren/ dat ick niet van zijne meeninge ſoude zijn/ſoo en wil ick in deſen ſtrijdt niet een Wooꝛt verleenen.

Item, admon.ult.Anno 57. So ick ſoude bevonden werdẽ/als of ick Philippi Name t'onrecht hadde aengetogen / ſo machmen my op't alder ſchandelijckſte uptſtrijcken. Soo yemandt wilde ſegghen/ Philippus hadde in de veertigh Jaren/ in welcke hy met ſtrijdt-ſaken heeft moeten ommegaen/niet toegenomen/die ſoude deſen treflijckẽ Man/ ende de Kercke Godes onrecht daer mede doen. Maer *ick hebbe het gheſeyt / ende ſegge alſnoch/ſoo dickwils alſt immers van noode zijn ſal/dat Philippus ſoo weynigh van my in deſe ſake/ als van zijn eygen herte geſcheyden can werden. Ende Weſtphalus behoeft hem niet vooꝛ te werpen / als of hy nae het affterven Lutheri, eerſt begonnen heeft hem tot ons te neyghen. Want doe wy over 17. Jaren (dat is/ A°. 39. ende 40.) van deſe Leere ons vooꝛ t'eerſten met den ander onderſpꝛaken/hebben wy niet een Wooꝛt ofte Syllabe daer over te ſtrijden ghehadt. Oock moet ick van †Caſparo Kreutſigher dit melden (den welcken Heer Lutherus nae Philippo aldermeeſt bemint heeft) dat hy oock even van deſe meeninghe gheheel ende al gheweeſt is/ ende datmen anders van hem/noch dichten noch ghedencken derf.

Philippus en heeft noyt gheloochent/ dat Calvinus met hem van een meeninghe zy.

Maer Heer Philippus en heeft deſes noyt teghengheſpꝛoken/ſoo het doch etlijcke Jaren vooꝛ zijnen ſalighen Afſcheyden upt dit leven/van Calvino gheſchꝛeven is: maer hy heeft ſelve ten hooghſten beclaeght/dat Weſtphalus de Sacrament-ſtrijdt op nieuwe begonnen / ende andere in Neder-ſachſen op zijne ſijde ghetoghen hadde. Want alſoo ſchꝛijft hy aen Calvinum ſelfs/gelijck ſulcke Bꝛieven in opene Dꝛuck zijn/ A°. 52. In welcke Weſtphalus de ſtrijdt wederomme begonnen heeft. *Eerweerdige lieve Bꝛoeder/wanneer ick eene ſekere Bode tot u hadde/ ſoo wilde ick geerne dickwils ſchꝛijven: Maer veel liever wilde ick met u van vele wichtighe ſaken ſpꝛeken: †Want ick uwe judicium ofte verſtandt grooꝛt achte/eñ weet dat ghy vã hertẽ oprechtigh zijt. Ick leve op deſe tijt/als mẽ in't Spꝛeeckwooꝛt ſeyt / als een armen Eſel / onder een ſwerm van Weſpen ofte Hummelen/moghelijck ſal ick haeſt upt dit ſterflijck leven/tot een ander beter gheſelſchap comen in den Hemel: Maer ſoude ick langher leven/ſal ick eyndelijck getrooſt moeten weſen/dat ick verjaeght werde/welckes ſoo het gheſchieden ſal / ſoo heb ick by my beſloten/met u in beſpꝛeck te comen.

Item/A°. 54. nae dat Calvini eerſte Verantwooꝛdinghe teghens Weſtphalum uptgegaen was; ‡Dat ghy my vermaent/ ick ſoude het grove

*Dixi, & centies (ſi opus ſit) confirmo, non magis Philippum à me, quàm à proprijs viſceribus, in hac cauſa poſſe divelli.

†De oude D. Creutziger is met Philippo eñ Calvino vã eene meeninghe.

*Philippi ſchꝛijven aẽ Calvinum, in't Jaer doẽ VVeſtphalus de ſtrijdt tegen Calvinum aengevanghen heeft.

†Iudicium tuum magnifacio, & ſcio integritatẽ animi, & cãdorẽ in te ſummũ eſſe. Nunc ita vivo, ὥσπερ ὄνος ἐν σφηκίαις.

‡Quòd me hortaris, ut reprimam ineruditos clamores illorum, qui renovant certamen

grove ongebonden roepen ende schreyen der gener/ die de strijdt van de Artolatria, dat is/ van de grondt der Papistische aenbiddinge Christi in't Broodt/ te rugghe houden: sult ghy weten / dat etlijcke voornemelijck uyt haet/ die sy teghen my gevaet hebben/ desen strijdt aenghevanghen hebben/ waer mede sy eene sake hadden/ waer door sy my by een yeghelijck wijder verhaet mochten maken/ ende onderdrucken/ etc.

περὶ ἀρτολατρείας, scito, quosdam præcipuè odio mei eam disputationẽ movere, ut habeant plausibilem causam ad me opprimendum.

Item/ A°. 55. *Ick weet dat ghy/ als een voortreflijck wijs Man/ uyt uwe Teghensprekers schriften voor u selve verstaet / Wat voor Natueren ende eygenschappen sy aen haer hebben / ende wien sy te gevalle hare schriften alsoo aenstellen / daeromme en wil ick daer van niet schrijven. Bidde alleen den Sone Gods/ dat hy zijne ghescheurde Kercke helpe/ als de vrome Samaritaẽ/ den genẽ/ die onder de Moordenaren ghevallen was. Eenighe dreyghen my/ dat sy met namen teghen my schrijven willen. Sal sulcx gheschieden/ soo ben ick bedacht eenvoudigh ende slecht te antwoorden / ende claer her uyt te segghen/ wat mijne meeninghe van strijdighe saken is: want † ick achte my Godt ende zijne Kercke schuldigh/ desen arbeydt op my te nemen: Vreese my oock niet in dese mijne ouderdom voor allerhande perijckel/ wanneer ick schoon soude uyt het Landt verjaeght werden.

*Scio te pro tua excellenti prudentia ex scriptis adversariorũ tuorum judicare, quales sint eorum naturę, & quod intueantur theatrum.
† Eum laborem debere me Deo & Ecclesiæ judico: Nec in hac senecta pertimesco exilia & alia pericula.

In een Brief aen de Heeren tot Breslaw/ daer sommighe onrustighe Luyden de Sacrament-strijdt op den Predick-stoel ghebracht hadden/ schrijft Philippus A°. 59. Dat Leonardus Stockel schrijft: Ick ende andere sullen ons met Westphalo te samen voeghen/ eñ des Westphali schriften helpen sterckẽ. Dat wil ick niet doen. Item/ Het is niet te billijcken/ datmen alle fantasien op den Predick-stoel brenghe/ ende zijn oock de Predicanten te vermanen/ dat sy te vooren leeren / hoe de oude/ eerste/ ende suyvere Kercke/ van dese sake ghesproken heeft/ aleer sy twist verweckẽ. Dese strijdt van't Sacrament sal groote scheuringhe/ vervolginghe/ bloedt-vergieten/ ende verwoestinghe inbrenghen/ ende is hooghnoodigh/ dat wy tot den Heere Christo roepen/ dat hy selve zijne Kercke wil helpẽ. Daer benevens sullen oock de Regenten neersticheyt doen/ dat sy so veel moghelijck is verhoeden/ dat niet wrevelijcke Clamanten, Disputationes verweckẽ/ die sy niet verstaen/ datmen oock Infirmorum (der swacken) verschoone/ ende dat ellendige swacke Corpus Ecclesiæ te samen houde/ soo veel God genade gheeft.

Voorsichticheyt der Regenten wert ghevordert in strijdt-sakẽ.

Van den Schriften Calvini, aller Gheleerden Luyden Oordeel.

Wat oock noch des Heeren Philippi judicium van Calvino altijt gheweest is, bewijst zijne Brief/ die hy aen Calvinum selve schrijft A°. 43. *Ick verblijde my seer, dat ghy van Godt verweckt zijt/ de Leere des Euangeliums soo heerlijck te verclaren/ ende vermane u/ gelijck de Apostel Timotheum vermaent / Dat

*Magnopere gaudeo, divinitùs te ad Euangelij explicationẽ excitatum esse. Cujus est Oratio hoc tempore in disputando vel nervo-

fior, vel splẽdidior? Eloquentia & confirmare nostros, & terrere adversarios, & sanabiles iuvare poterit.

ghy niet en veracht de gave die u gegheven is. Ende weynigh te vooren: Waer is tot dese tijdt yemant/ welckers maniere van spreken/ in disputeren meer bondigher zy/ ende in sulcke corte forme soo heerlijck ende blinckent daer heen gaet? Dese uwe welsprekenheyt/ can die op de rechte wegh zijn/ stercken/ ende de Teghensprekeren te rugghe houden/ oock soo yemandt van hen sich wil leeren laten/ den selvighen tot goet onderrecht brenghen.

Oock Calvini teghensprekers connen zijne schriften niet onberen/ als M. Philippus VVagner Keur-vorstlijcke Sachsische Hofpredicant pleeghde te seggen. Hy wiste geene goede Predicatie te doen/ wanneer hy in de uytlegginge der Schrifture/ der uytlandtsche Schribenten Boeckẽ niet by der handt hadde.

Ende connen voorwaer wat gheleerde Luyden zijn/ oock onder die ghene welcke by den ghemeenen Man op't hefticshste Calvini name qualijck uytroepen/ niet ontkennen/ dat sy zijne schriftẽ/ insonderheyt in de uytlegginge der H. Schriftuere/ niet ontraden connen. Ende dat sy daer uyt nemen/ wat sy voor het hare/ met veranderinge der woorden/ ende versłwijginghe der name des Authoors/ in Kercken/ Scholen ende Schriften goets voortbrenghen willen.

Want dit moeten alle die ghene bekennen/ welcke Iohannis Calvini schriften ghelesen hebben (diese niet lesen/ oock niet lesen willen/ die en connen daer van niet oordeelen) dat Calvini uytleggingen over het meerder deel der H. Schriftuere Boeckẽ des Oude eñ Nieuwe Testaments alsoo gheschapen zijn/ dat hy het Wit ende Marck/ in een yegelijck Boeck/ Capittel ende Spreucke/ gheheel nauwe soeckt eñ voortbrengt/ ende van eene spreucke/ jae oock van't eene woordekẽ tot het ander gaet/ verclaert ende overweeght alles/ laet niet lichtelijck yet wat achter/ t'welck tot recht verstandt der Spreucke behoort/ eñ wat by eene yeghelijcke spreucke voornamelijck te behouden ende waer te nemen is. Ende gelijck des Heeren Lutheri woorden daer heen vloeyen/ als eene gheweldighe Waterstroom/ ende van voorghenomene saken/ wijdtluchtigh eñ met vele woorden/ doch seer lieflijck/ duydelijc ende beweghelijck handelt/ also is Calvini maniere van spreken/ stijf/ ende vast in den ander/ als of het op een Ambeelt met hameren te samen ghedronghen ende ghesmeedt ware/ welckes als men met neerstichheyt naedencken wil/ soo gheeft vast een yeghelijck woordt eene gheheele Sententie.

Godes gavẽ in niemandt te verachtẽ.

Ende dewijle men de gaven ende Werckẽ Gods in zijne instrumenten immers niet verachten noch versmaden sal (welck versmaden eñ verachten Godt den Heere selfs aengaet) soo moet oock Calvini Teghendeel die eenige achterdocht hebben/ ende Godt vreesen/ dat noch toestaen/ dat Calvinus een wel verdient Man ten aensien der Kercke Godes/ ende geen Duyvel gheweest is/ als de Papisten voor dese tijt Lutherum, ende huydensdaeghs onwetende Luyden by de Papisten ende vele Euangelische/ Calvinum afmalen/ ende den ghemeenen Man inbeelden.

Calvinus en is geẽ Duyvel geweest.

Oock Calvini Vyanden/ loven de selvighe Schriften/ wanneer slechs de name Calvini daer niet by en staet.

Ande-

Andere oock/die Calvini schriften niet lesen willen/wanneer hen (met verswijginge des naems Calvini) yet wat van zijne schriften te lesen voorcomt/en hebben daer tegen niet te spreken/maer prijsen die niet min/als onder de Papisten/dickwils Lutheri, Philippi, Calvini, en ander Religions Verwanten Schribenten Boecken lief ende weerdt ghehouden werden/wanneer alleen de Name des Authoors daer van ghelaten werdt.

Het ghebeurt oock wel/dat even in de strijdt van't Heyligh Avontmael/sommighe vele wel te vrede zijn met de rechtgheloovighe meeninghe / wanneer men alleen Philippi ofte Calvini namen daer van laet. Ghelijck noch op dese ure een voornemen Doctor, ende Professor Theologiæ tot Rostock in't leven is/welcke als hy voor eenighe Jaren met Petro Vincentio, eertijts Professor tot Wittembergh (die in vele voorneme Steden/als Lubeck/Gorlitz/Preslaw/beroemde Scholen opgherecht heeft) in bespreck ghecomen is/ (als met welcke hy voor heen oock in goede vriendtschap langhe tijt ghestaen heeft) en Petrus Vincentius hem op zijn versoeck/wat hy van de Hooft-strijdt des Avondtmaels hielde/ uyt Calvino met zijne handt in een Boeck gheschreven hadde/doch met verswijginghe des naems Calvini, heeft de voornoemde Doctor, dewijle hy meende/dat het Petri Vincentij selfs eyghene woorden waren/met vriendelijcke woorden ende goet ghelaet hem daer voor ghedanckt/ende hooghelijck gheroemt/dat hy uyt dese van hem gheschrevene Sententien bekende/dat hy noch een Rechte ende Oude Wittemberger/ende des Heeren Lutheri ende Philippi standtvastighe Discipel ware/maer daer nae heeft hem Petrus Vincentius het Boeck Calvini ghethoont/waer uyt sulcke plaetsen van woort tot woort waren uytgheschreven. Waer over hy verstomde. Ende dewijle hy dat te vooren goet hadde gheheeten ende ghepresen/en heeft hy om der schande wille t'selvighe niet onrecht derren noemen: Ende werdt over sulcx deses Professors moderatie, voor vele anderen/noch huydighes daeghs ghepresen. Niet teghenstaende hy mogelijck eene andere meeninghe hem mach beduncken laten.

Waerachtighe Historie van een Bespreec tusschen Petro Vincentio en eenẽ D. Theologiæ van Calvini Leere van't Avõtmael.

Desghelijcx is het onlangs ghebeurt/dat Gotfridus Heshusius Til. fil. Hof-predicant in Oost-vrieslandt/als hem uyt Rudolphi Gualtheri Schriften/sonder meldinghe des Authoors/een plaetse om te lesen voorgebracht werde/waer inne de Hooft-handel van't Heylige Avõtmael begrepen was/heeft hy een seer goet welbehaghen daer inne gehadt. Ende eenighe van dien/met welcke hy het meende te houden/met namen ghenaemt ende ghevraeght heeft/of dese ofte ghene ghemaeckt hadde. Maer als hem bewesen werde/dat het uyt Gualthero ghenomen was/soo heeft hy hem daer over vertoornt/ende beginnen daer op te schelden.

Gotfridus Heshusius Til. fil. prijst Gualtheri Confessie, als hy niet en wiste wie de Authoor was/daer nae scheldt hy de selvighe.

In ghelijcker voeghe gaet het met vele andere/welcke wel te vrede zijn/wanneer men hen uyt Luthero, even de selvige leere/die men onbehoor-

De Leere/die men onvoeghlijck

behoorlijck Calvinisch naemt/voorhoudt/ ghelijck dan sulcke sprencken in des Heeren Lutheri schriften veel zijn/ die oock voor dese tijt de Overlandtsche Theologen gheleghentheyt gegheven hebben/ de Concordie met den Heere Luthero op te rechten/ ende by vreedtliefhebbende Luyden/ om alle strijdt te slechten/ dienen conden. Maer als sy diergheliicken uyt Philippo oft Calvino, &c. hooren aentrecken: So is dat by hen anders niet als Galle ende Vergift.

Calvinisch noemt/ is uyt des Heeren Lutheri schriften claerlijck te bewijsen.

Doe tot Bremen Timannus Amsterodamus teghen Doctorem Albertum Hardenbergium strijdt verweckte / soo heeft hy in zijne farragine, VVolffgangi Musculi locum, over het 26. Capittel Matthei, mede daer inne ghesêt ende toeghestaen/ van de verclaringhe der Woorden van de Insettinge des Heylighen Avondtmaels/ welcke oock niemandt van het Teghendeel opt ghestraft heeft: desgheliicx hadde hy oock voor hem aenghetoghen eenighe plaetsen uyt Bucero. Maer als oock Doct. Albertus hem op sulcke plaetsen beriepe/ soo sochte Amsterodamus uytvluchten / ende verworp het ghene dat hy te vooren toeghestaen hadde.

Iohannes Timannus Amsterodam. staet Wolffgangi Musculi verclaringhe toe/ over de woordē des Avōtmaels/ maer uyt haet teghen D. Herdenbergh, verwerpt hy die wederom-me.

Maer en is dit niet eene moeyelijcke handel ende verkeert Oordeel/ datmen nae de Persoonen van de Leere / ende niet (alst wel behoorde te zijn) uyt de Leere van de Persoonē oordeelde. Jae datmen teghens het Ghetuyghenisse zijnes eyghene Conscientie / aen den genen/ welck men Vyandt is/ voor onrecht scheldt/ t'ghene men anders voor recht moet houden. Waer blijft hier het ernstigh dreyghement des Propheten : Wee den ghenen / die goet quaet / ende quaet goet heeten/ die uyt Licht Duysternis maken/ ēn uyt Duysternis Licht / die uyt soet suer / ende uyt suer soet maken.

Esai. 5.

Calvini schrijven aen D. Marbach, van Doct. Luthers meeninghe.

ALs de strijdt van Westphalo reede verweckt was/ heeft Iohannes Calvinus, A°. 54. aen Doct. Marbachium, Predicant tot Straesburgh/ gheschreven: Wanneer de voortreffelijcke Man ēn Dienaer Gods / ende de ghetrouwe Leeraer der Kercke Christi/ Martinus Lutherus, noch huydensdaeghs in't leven ware/ soude hy soo hardt ende onversoenlijck niet wesen / dat hy niet te vrede soude zijn met dese Bekentenisse/ dat ons/ namelijck in't ghebruyck des Sacraments/ waerachtigh ende metter daet overghegheven werdt/ t'ghene de Sacramenten ons aenwijsen / ende dat wy achtervolghende sulcx in't Heyligh Avondtmael/ des Lichaems ende Bloedts Christi deelachtigh werden. Want hoe dickwils heeft Lutherus hem daer inne laten blijcken / dat hy om geene andere oorsaecks wille van dese handel strede/ dan dat dit mochte behouden werdē/ dat de Heere met vergeefsche teyckenen ons niet bedrieghe/ maer wat hy ons uytwendigh voor ooghen stelt/ dat hy oock t'selvighe inwendigh volbrenghe/ ende dat

Si hodie viveret eximius ille Dei servus, & fidelis Ecclesię D. Lutherus, non tam esset acerbus vel implacabilis, qui libenter admitteret hanc Confessionem: Nobis verè præstari, quod figurant Sacramenta, Ideóque in sacra Cœna corporis &

dat achtervolghende sulckes / het beloofde goet / ende de upterlijcke teeckenen by den ander zijn. Alsoo is hier inne tusschen ons geen verschil / dat Christi Avondtmael geen vergheeflijck Schouspel is van eene Geestelijcke Maeltijdt / maer dat het ons waerlijck overgheve / wat het aenbiedt / dewijle Godtsalige herté daer inne met het Vleesch ende Bloedt Christi ghespijst werden: ende hebbe ick dese Leere voor vele Jaren tot Straesburgh in de Schole ende Kercke / vry eñ opentlijck / sonder yemandts teghenspreken gheleert.

sanguinis Christi nos fieri participes. Calvinus heeft tot Straesburgh eenerleye leer egevoert als tot Geneven.

Dit en heeft D. Marbach met geene bestendighe grondt connen teghenspreken / ghelijck dese dan oock te vooren de Straesburghsche repeteerde Confessie, teghen het Augsburghsche Interim, met zijn eygene handt onderschreven heeft.

Straesburghsche Confessie, welcke noch A°. 48. alle Straesburghsche Kercken Dienaren onderschreven hebben.

VAn des Heyligen Sacraments des Lichaems ende Bloedts Christi substantie / ghelooven ende leeren wy eenvoudigh / dat men daer van gheloven ende houden sal / als Christus ende zijne Apostelen sulcx betuyghen: Namelijck / dat het Broodt / dat wy breken / Dat is / zeghenen / uytdeelen / ende ontfanghen (ghelijck ons de Heere bevolen heeft) zy de Ghemeenschap des Lichaems Christi / dat voor ons ghegheven is / ende de Beker des Heeren zy de Ghemeenschap des Bloedts Christi / welck voor ons vergoten is. Dat oock dit eene sulcke Ghemeenschap is / waer door wy hoe langher hoe meerder / Vleesch van zijnen Vleesche / Bloedt van zijnen Bloede / ende Been van zijne Beenen werden / ende door welcke Gemeenschap wy in hem zijn / ende hy in ons blijft ende leeft / oock wy hem een Lichaem ende een Broodt zijn / in sulcker voeghen / dat wy alhier met den H. Bisschop ende Martelaer Irenæo twee dinghen in't Sacrament des Avondtmaels bekennen. Een Aerdtsch / als Broodt ende Wijn / welcke in hare substantie ende naturere / als de Godtsalighe Paus Gelasius recht leert / onverandert blijven: Eñ een Hemelsch / Namelijck / het ware Lichaem eñ Bloedt Christi / dat is / Christum onsen Heere selve / gheheel Godt ende Mensche / welcke daerومme den Hemel niet verlaet / ende met Broodt ende Wijn natuerlijck niet vermengt / noch plaetselijck daer inne besloten werdt. Maer hy geeft ons hem hier selven op Hemelsche wijse tot ware spijse / ende ophoudinghe tot het eeuwighe leven / ende tot ghetuyghenisse der salighe Opstandinghe: In dese slechte ende eenvoudige Bekentenisse leeren wy / datmen blijven sal / ende de andere resterende ende onnoodighe vraghen den Almachtighen Godt bevelen / hem van alle ontijdighe twist (waer uyt verbitteringhe des ghemoets volght / ende welcke het Christelijck Gheloove / dat door de liefde dadigh is / niet lijden can)

Dese Confessie staet in scriptis Anglicanis, onder de Tytel Epitome, brevis comprehensio doctrinæ, & religionis Christianæ, quæ Argentorati annos iam ad 28. publicè sonuit per Martinum Bucerum.

Dit comt over een met de Concordia Buceri.

tan) neerstigh wachten sal. Onderschreven/ Caspar Hedo, Martinus Bucerus, Paulus Fagius, M. Theobaldus Niger, D. Ioannes Marbach, Ioannes Stenglinus, Ioannes Lenglinus, mitsgaders alle andere Kercken-Dienaren der Straesburghsche Kercken.

Soo men de voorgaende Confessie voor recht houdt/ waerom scheurtmen dan sonder ophoudē de eenicheyt der Christelijcke Kercke?

Van dese Bekentenisse heeft oock Doct. Pappus in zijn Antwoort aen Ioannem Sturmium, hem luyden laten. Dat hy ende zijne Mede-dienaren der Kercken tot Straesburgh/ aen sulcke Straesburghsche gerepeteerde Confessie forme geen manghel hadden. Maer waren hares deels wel te vreden/ dat de Calvinisten oock sulcke Confessie forme aennamen/ ende haer daer toe bekenden.

Besluyt des vierden Deels van dit Gheschrift/ mitsgaders de Ghetuyghenisse van die van Straesburgh van Calvino.

Ende is immers uyt de boven verhaelde/ ende uyt verscheydene Calvini schriften/ aenghetogene Bekentenissen/ met des selvighen eyghene woorden ghenoechsaem bewesen/ dat even dese ende gheene andere Leere zy van't Heyligh Avondtmael/ die Philippus ende Bucerus bekent ende gheleert hebben.

Wat is het dan? datmen uyt blinde Affecten Calvino onrecht heet/ t'gene men aen sich eñ anderē voor recht wil gehouden hebbē? Waeromme roeptmen nu ter tijt Calvini name soo qualijck uyt? So doch/ ghelijck tot hier toe ghenoechsaem aenghewesen is/ Heer Lutherus selve Calvinum hoogh ende weerdt ghehouden heeft/ ende teghen den selvighen noyt gheene Penne ghetoghen heeft. Alhoewel Calvini Institutiones gheheele thien Jaren in de Kercke Gods voor Lutheri doot bekent gheweest zijn: Heer Philippus oock eenen Godt welbehaeghlijcken consent ende vriendtschap met Calvino tot aen zijn eynde ghehouden heeft: Bucerus ende andere/ welcke de Concordie met Luthero opgerecht hebbē/ die hebben Calvini Leere ende Bekentenisse/ de Concordie altijt ghelijckformigh gehouden: ende Calvinus heeft zijne leere noyt verandert/ oock tot de Augsburghsche Confessie, soo veel het thiende Artijckel van't Avondtmael aengaet/ nae des Authoors Philippi Melanthonis verclaringhe/ hem voor ende nae Philippi doot bekent heeft/ eñ daer benevens met treffelijcke gaven verciert is gheweest/ welcke hy tot opbouwinghe der Christelijcke Kercke/ tot verclaringhe ende uytlegginghe der H. Schriftuere/ tot wederlegginghe der Papisten/ ende vele Secten ende dwalinghen der Wederdooperen/ Libertinen, Servetianen, ende andere/ recht ende nuttelijck ghebruyckt heeft/ oock zijnes geschicktheyts by den genen/ by welcke hy in de Kercken-dienst gheweest is/ in Duytschlandt gheheele heerlijcke ghetuyghenisse ghehadt heeft.

Schrijven van die van Straesburgh/

Als men tot Besluyt deses Deels/ alleen noch dit ghetuyghenis der Heeren tot Straesburgh aentrecken wil/ welcke hem seer ongeerne van

van haer wilden laten gaen / doe de stadt van Geneven van zijnent weghen hem ten hooghsten versochten.

Want dit zijn hare woorden in haer schrijvē aen de stadt Geneven/ den 1. Decembris A°. 41. gedateert. Dat sy het daer voor hielden/ dat het niet alleen de Kercke tot Geneven/ maer alle Kerckē doorgaens/ het nuttelijckste zijn soude / dat Calvinus by haer tot Straesburgh bleve/ ende aldaer met meerder nuttichept ende gheleghenthept / de gheheele Kercke nuttelijck/ in het schrijven/ Raedtslaghen/ ende andere Kercken-handelinghen/ nae de Heerlijcke gaven / waer mede hem Godt verciert hadde/ uptrechten ende bevorderen conde. Want men bevonden nu seer weynigh dierghelijcke Luyden / welcke om den gemeenen Kercken-handel te regeren/ ende Christi sake te verdedighen/ genoechsaem geinstrueert waren: Maer hy Calvinus was een Man/ die om het Rijcke Christi te bevorderen gheheel yverigh/ ende met vele gheweldighe gaven Gods/ daer toe gheheel gheschickt/ ende wel gerust ware.

aē de Stadt Geneven/ v an wegen Iohannis Calvini.

Ende doe A°. 51. (in welcke Bucerus in Enghelandt ghestorven is) de stadt Straesburgh eenen Theologum tot Trenten op het Concilium soude seynden/ welck de Papisten ghewoghen zijn mochte / soo hebben alle de Predicanten tot Straesburgh in hare versamelinghe daer toe ghesloten / datmen Calvinum soude versoecken / ende nae Trenten van wegen der stadt Straesburgh soude seynden/ dewijle hy noch het Borgher-recht tot Straesburgh hadde/ ende met seker bedingh die van Geneven vergunt ware.

Calvinus werdt voorgheslaghen/ om nae Trenten op het Concilium ghesonden te werdē/ van weghen de stadt Straesburgh.

Maer daer van is oock genoech. Vrome herten sullen upt dese vertellinghe wel verstaen connen/ wat voor eene elendighe handel het zy/ dat nae dat Ioachimus Westphalus de Sacrament-strijdt sonder ghewichtighe oorsake op nieuwe verweckt heeft/ de Leere/ welcke Heer Philippus, ende met hem Bucerus, Calvinus, ende andere / nae de opgherechte Concordie met den Heere Luthero, d'eene reyse als d'ander ghevoert/ door onrustighe luyden gheschrep sonder ophouden / voor dwalinghe ende Ketterisch uptgheroepen / ende Calvinus van de ondanckbare Weerelt / soo wel oock als Heer Philippus salligher / soo grouwelijck gheschendt ende ghelastert werdt.

Dat vijfde Deel deses Schrifts.

TEn vijfden/ Maer of wel door veler Predicanten onghebonden roepen / het verdoemen der ghenoemde Calvinisten dier mate d'overhandt ghenomen heeft/ dat het daer mede huydensdaeghs by den ghemeenen Man anders niet toe en gaet/ als de Historien van Aristide te kennen gheven/ welcken sommighe voornemene Burghers in de stadt Athenen/ om gheene andere oorsaeck/ dan

Aristides werdt tot Athenen verdoemt

By sommige om zÿne vroomichz willẽ: By anderen upt onweetẽheyt/ om het gheineene ghescheeys willen.

om zÿner vromicheyts willen (van welcke hy oock Aristides Iustus ghenaemt werde) benÿden / ende met het ghewoonlÿcke Ostracismo upt de ghemeene stadt uptsetten wilden. Ende als in eene opentlÿcke Vergaderinge/het Volck/nae t'oude gebruyck/hare Suffragia (dat is/ Stemmen) op de ὀστράκοις ofte Tafelkens schrÿven/ende naemachtigh maken souden welcke langher in de stadt niet en soude gheleden werden/soo comt een eenvoudigh Man/ die selve niet en conde schrÿven/ tot Aristide, welcke oock mede onder de Ghemeente stonde: biddet hem/dat hy doch hem op zÿn Tafelken de name van Aristides wilde schrÿven: Kennet ghy hem (sprack Aristides) ende heeft hy u oft yemandt anders leedt ghedaen/ofte onrecht ghehandelt? Neen (seyde de arme Man) ick en weet niet wie Aristides is / maer de andere mÿne Medeburgeren/schrÿvẽ alle Aristidem, die late ick dat verantwoordẽ.

O slechte eenvoudicheyt.

Daeromme passet wel den verstandige Christenẽ te bedencken/dat ghelÿck in Weereltlÿcke handelinghen / alsoo in strÿdighe Religions saken/vele min de verdoemingen plaetse sullen connen hebben / waer niet rechtmatighe kennisse des ghenen/waer van de strÿdt is/ende behoorlÿcke verhooringhe der Persoonen/ die beschuldight werden/ ordentlÿcker wÿse voor heen ghegaen is. Oordeelt oock onse Wet/seyde Nicodemus, Ioan. 7. een Mensche/aleer men hem verhoort/ ende bekenne wat hy doet? Item. Act. 25. Doe de Hooghe Priester ende de Oudtste der Joden voor Festo den Roomschen Stadthouder/teghen Paulum vele ende sware clachten brachten / antwoort hen Festus: Het en is der Romeynen wÿse niet/dat een Mensch gheoordeelt werdt/aleer dan de beclaeghde zÿnen Clagher tegenwoordigh heeft/ eñ plaetse ghegheven werdt/hem teghens de aenclachte te verantwoorden.

Niemant te veroordeelen/men hebbe hem dañ verhoort: eñ dat hy eẽ onrechte sake hebbe/ overwÿse.

Wat in de Religions Handelinghen voor bescheydenheyt tot alle tÿden ghebruyckt is / by de Protesterende Stenden/ in de Sacrament-strÿdt.

OM dan wÿdtloopicheypt te vermÿden / sal men niet bewÿsen/ hoe voorsichtigh de oude Kercke haer bewÿst in de openinghe des voorghevallene strÿdts / aleer dan des Paus Tyrannie d'overhandt ghenomen hadde/maer wilmen alleen der Evangelischen Keur ende Vorsten in Duytschlandt / ende der voorneemste Gheleerden in de Evangelische Kercken Exempelen/midtsgaders de Vredehandelinghen vermelden/ welcke tot onse tÿden even in dese sake / den Sacrament-strÿdt betreffende/ voor ende nae de Concordie handelinghe sich toeghedraghen hebben / waer upt lichtelÿck te verstaẽ is/ hoe het noch niet wel passen soude/sonder voorgaende ordentlÿcke kennisse/ende ghenoechsame overtuyginghe der toeghemetene dwalinghen/t'zy Gheestelÿcke ofte Weereltlÿcke verdoeminghen in dese sake voor te nemen / ofte toe te staen: te meer/ dewÿle men over dese sÿde/nu eñ altÿt/tot rechte erkentenisse met oprechten herten sich

Wanneer men sich tot kennisse der sakẽ presenteert/soo en cannen/sonder ghehoort eñ overwesẽ te zÿn/niemandt verdaemen.

ghepresenteert heeft / ende voor dese tijt eene Concordia in de Evangelische Kercken / over dese Leere / welcke nu ter tijt onbillijcker wijse verdoemt werdt / tusschē de strijdende partijē opgerechtis geworden.

Religions handelinghe tot Speyr.

ALs A°. 1529. op de Rijcxdagh tot Speyr / in des Rijcx affschepden / op der Papistischen Stenden aenhouden / dese Clausule mede inghesetet is: insonderheyt sal sommigher Leereende Secten / soo veel het Hooghweerdigh Sacrament des Heylighen Lichaems ende Bloedts onses Heeren Jesu Christi enteghen zijn / by de Stenden des H. Rijcx der Duytscher Natie / niet aengenomen / noch hier naemaels te prediken toegheslaen ofte toeghelaten sal werden. Desghelijcx en sullen de Officien van de H. Misse niet afghedaen werden / etc. Daer op hebben de Evangelische Stenden teghens het voorseyde affschept gheprotesteert / ende hare Appellatie, van het selve Decreet des ghedachte Rijcxdaghs / aen den Keyser / welcke op die tijdt daer niet teghenwoordigh was / ende aen den Coningh Ferdinandum tot zijnen Stadt-houder verordineert / tot een algemeene ofte Duytscher Natie ordentelijcke Concilio uytgaen soude (waer van sy daer nae de Protesterende Stenden ghenaemt zijn ghewordeu) ende hebben sy hen onder den ander sulcx Puncts halven daer heen verclaert: Dat een yeghelijck kennelijck is / wat in hare Kercken van de Tegenwoordichept des Lichaems ende Bloedts Christi gheleert werdt. Daer benevens wat sy te vooren sich dickwils hebben laten verluyden / dat moesten sy op dese tijdt wederom verhalen. Namelijck / dat een sulck Decreet ende beslupt / noch niet te maken zy / tegen den ghenen / welcke anders daer van leeren mochtē / als die behoorlijcker wijse noch niet ghehoort waren. Want men op't alder neerstichste bedencken moeste / dat het niet en past / oock niet billick zy / in soo hooge saken yet wat tot eeniger tijt te Statueren ofte te beslupten / aleer dan de ghene / om welcken het te doen is / nae nootdruft verhoort zijn.

Protestatie der Evangelische Stenden tegē het Spyersche affschept.

Dat het niet billijck zy / te statueren / vā den genen / welcke noch niet na nootdruft verhoort en zijn.

Dese oorsake is het Godlijck ende Natuerlijck recht ghelijckformigh / ende alsoo gheschapen / dat sy billijck tot alle tijden ghelde / ende in achtinghe ghehouden sal werden. Ende verstonden de Evangelische Stenden wel / dat wanneer de Papistische Stenden haer versoeck ingheruymt soude werden / dat sy onder sich selfs daer door dies te meer ghescheurt / ende den Papisten het sweerdt oock teghens de Protesterenden in handen ghegheven werde.

Wat de Papisten onder dē Præjudicio teghens de vermeynde Sacramentarisen ghesocht hebben.

Marpurgisch Colloquium.

IN dit 29. Jaer / heeft Landtgraef Philips tot Hessen / tusschen Luthero ende zijne Teghendeel / het Bespreck tot Marpurg aenghestelt: In welcke / of het wel daer aen is blijven steken / Of het waere Lichaem ende Bloedt Christi / Lichamelijck in't

Christelÿcke liefde tegens den ander toeghesept.

Broodt ende Wÿn zy: Soo hebben doch beyde deel versproken/ voort-aen Christelÿcke liefde teghens den ander te bewÿsen / so veel immer de Conscientie lÿden mach. Waer van boven verder aenwÿsinghe ghedaen is.

Religions handelinghe tot Augsburgh.

Desghelÿcken heeft de Hooghghedachte Landt-graef op den Rÿcxdagh tot Augsburgh A°.30. hem met alle vlÿt bemoeyt/ dat der Overlandtsche Steden Theologi, waer onder Bucerus eener van de voornaemste was/ van Philippo, Brentio, eñ hare toeghedanen/ mochten voor Broeders gehouden werden/ in betrachtinghe/ als zÿne woorden luyden: Dat oock de selvige/ Godes woort in allen waer hielden / of sy evenwel des verstants in de woorden des Avontmaels eener anderen meeninge/ als Lutherus, so wel doemaels Philippus, waren: Ende daeromme ten minsten te lÿden waren/ overmits sy met hen anders in allen eens waren / oock eenen Christum bekenden/ ende door den selfden gedachten saligh te werden. Daer toe oock bekenden / datmen Christum in het Avondtmael door het Ghe-loove ete/ welck eten tot de salicheyt van nooden ware / ende niet seyden/ dat Godt dit ende dat vermoghe / maer dat het den Gheloove eñ de Schriftuere nae/ ghelÿck die aenwÿsen te verstaen is. Treckt daer by aen/ dat hy hopet/ dat Philippus ende zÿne mede-verwanten / des Gheestes kinderen zÿn/ daer Christus van spreeckt/ Des Menschen Sone en is niet ghecomen/ te verderven/ maer saligh te maken: Doe zÿne Discipulen het vyer van den Hemel wilden laten vallen / gelÿck als Helias dede. Item: Datmen aller sÿden van bederf waren/ wanneer het tot een Concilium comt/ datmẽ ons niet onverhoort verdoeme. Item: dat die ghenaemde Zwinglischen noch niet overwonnen zÿn/ dat sy eene dwalinge aen haer bekennen/ oock niet bewesen is dat het eene sulcke dwalinge zy/ welcke tegens de hooge Majesteyt Gods is/ ofte de Artÿckelen des Gheloofs verloochene/ ofte oproer aen sich hebbe / etc. Waeromme hy dan in het beslupt biddet / om de eere Gods/ ende om aller Gheloovighen willen/ oock het ghemeene besten ten goede: Datmen eene vriendelÿcke Broederlÿcke vrede make/ met den ghenen die men Zwinglisch noemt/ ende bedencke/ hoe heel vriendelÿck de Apostelen/ ende vele van de Ouden/ met elck ander/ ende teghens de vreemden ghehandelt hebben. Ghy weet jae wel (seyt hy) dat het Gheloove niet ghedwonghen sal zÿn/ ende datmen eerst de herten winnen moet/ anders en helpen gheene uyterlÿcke gheboden. Want ghebodt ende dwangh doet niet/ maer onderwÿsinghe/ ende datmen sie/ dat ghy de Zwinglischen met trouwe begeert te onderrechten / eñ niet te verderven. Jck hope oock nemmermeer/ dat ghy dier meeninghe zÿt / datmen de Zwinglischen met ghewelt tot uwen Gheloove dwinghen soude / ofte haer om hares ghelooves wille overvallen/ welc-

Oorsaeck der van de Landtgraef begeerde Broederschap onder de Euangelische Theologen.

Men bedervede over weder sÿden/ datmen onverhoort niet verdoemt en werde.

Exempelen der Apostels eñ der eerste Kercke Christi.

welckes doch teghens alle Schrift soude wesen / daer toe teghen Luthers eygen schrijven/die daer inne veel gheschreven heeft / den Turcken betreffende / ende andersins/ welckers gheloove gheheel niet en doogh. Dat ghy oock my biddet/dat ick my van't ware verstant des Sacraments niet wilde laten afkeeren/dorvet ghy niet twijfelen/ ick wil / soo Godt wil / Godes beloften vertrouwen/ ende zijn Woordt gheloof gheven / alhoewel ick in dese sake uwer meeninghe oock niet en can seker gemaeckt werden/uyt clare Text/sonder glose. Maer ick wil u van herten geerne t'samentlijc ende bysonder hooren/ ende mijn vernuft onder het waerachtigh verstandt ghevanghen nemen / doch met Godes woordt. Maer ick wil u wederomme als Broeders in Christo vermaent hebben/dat ghy oock u selve waer neemt/ende wat voor Luyden op u sien/eñ handelt dier maten dat tot vrede dient/etc.

Een ander ist/de woorden Christi te vertrouwen in des selvighen rechte verstandt: Een ander/met Menschelijcke Glosē sich laten innemen.

Of nu wel/ aleer de ghevatene suspicie ende misverstandt wech genomen ware/sulcke Vorstelijcke ende Christelijcke vermaninghe niet allesins de volcomene Broederschap ghewracht heeft / soo is doch alghemackelijck door de volghende handelinghen / meerder vereeninge veroorsaeckt / ende is Heer Philippus (die doemaels met Brentio de Broederschap afsloeghen) daer nae een van de eersten gheweest / die met Bucero vriendtschap ghemaeckt/ende de Concordie op het trouwelijckste ghevordert heeft.

Philippus heeft hier nae met alle neerstichept de Broederschap gevordert.

Verclaringhe des thienden Artijckels der Augsburghsche Confessie.

ALhoewel in't thiende Artijckel der Augsburghsche Confessie, als van de Protesterende Stenden Keyser Caerl overgegheven/ dese Clausule mede aenghehangen is: Improbamus secus docentes: Wy en houdent niet met den ghenen die anders daer van leeren. Soo ist doch verre een ander Improbare, een ander condemnare, ende hebben noch de Theologi, noch de Weereltlijcke Stenden sich teghens haer teghendeel de verdoeminge aenmeten willen. Daer toe is de selvighe Artijckel (welcke daer voor ghehouden werde / dat die met de Papistische Transsubstantiatie over een stemde) duydelijcker hier namaels verclaert/ ende in de volghende Rijcx versamelinghen met sulcke verclaringhe altijt overgheghehven is gheworden.

Clausule aen het thiende Artijckel aengehangē.

In sulcken Papistischē verstandt/ hebben de Papisten doemaels het thiende Artijckel toegheſtaen.

Maer de Clausula, Improbamus, (nademael het eene Deel des anderen meeninge beter verstaen/ende eenichept gemaeckt hadden) is ten lesten geheel wech ghedaen geworden. Eñ of men oock gelijcke hoogh daer over vechten wilde / soude doch alle tijdt die vraghe blijven : Of men de ghenoemde Calvinisten overtuyghen conne/dat sy sonder onderschept de teghenwoordichept ende nietinghe des Lichaems ende Bloedts in't Avondtmael loochenen. Want oock A°. 1541. op het besprek tot Regensburgh / Bucerus ende Calvinus selfs / haer geen achterdocht ghemaeckt hebben/haren Consensum met Philippo ende andere

Soo de teghen-leere soude verworpen werden/moesten men te voorē bewijsen/ wie dat sulcke tegen-leere huydiges daeghs voerē: ende soo

dere der Protesterenden Stenden Theologen, te betuyghen/als in der Euangelischen Collocutoren namen/desen Artyckel met sulcke woorden den Præsidenten is overgegheven ghewozden.

Wy hebben duydelijck betuyght/ dat wy het alghemeene Consensus der Christelijcke Kercke aennemen ende verdedigen: Namelijck/ dat in het Nachtmael des Heeren/ met het ghesegende Broodt ende Wijn/waerachtelijck ende wesentlijck teghenwoordigh zijn/ende ontfanghen werden/ het Lichaem en Bloedt des Heeren: want wy hebben betuyght/dat wy verwerpen den ghenen/ welcke loochenen/ dat het ware Lichaem Christi niet teghenwoordigh zy/ ende ontfanghen werdt. Want wy hebben een afschuwinge voor den Prophanis judiciis, ofte ydele oordeelen in dese sake/etc.

het Papistigh verstãt ghelden sal in't thiende Artyckel/ so sullen oock daer door verworpen werden/ die haer nu ter tydt Lutherisch noemen/ ende evenwel de Transsubstãtiatie verwerpen.

Vreden handelinghe tot Schweinfurt.

MAer nae dat eyndelijck op den Augsburghschen Rijcxdagh een sulcken afscheydt en Keyserlijck Mandaet gevolght is/ waer op men anders niet te hopen noch te wachten hadde/ als eenen openbaren Krijgh/en vervolginghe der Euangelische Religie/ten zy datmen dan wederomme tot het Pausdom wilde treden: Soo zijn evenwel op de Vrede-handelings dagh tot Schweinfurt/ A°. 1532. door de twee Keur-vorsten Mentz ende Paltz/ als Keyserlijcke Commissarisen/alle Middelen ende Wegen versocht geworden/ tot verhoedinghe van eene Inlandtsche Krijgh/ ende Bloedtvergietinghe in Duytschlandt.

Aldaer hebben de Onderhandelaers den Protesterenden Vorsten ende Stenden aenghewesen. Dat het eerste ende voornaemste Punct der ghemeene Vrede-handelinghe daer op stae/dat sy boven de Augsburghsche Confessie niet nieus ofte vreemts en souden leeren/ ofte uytgaen laten/ ende met de Zwingelschen ende Wederdooperen geene ghemeenschap souden hebben/ en hen gunst noch vorderinge bewijsen: Maer soo de Zwinglischen hare dwalinghe bekenden/ ende daer van afstaen souden/ofte de Keur ende Vorsten Bekentenisse en Confessie, ghelijck die tot Augsburgh overgegheven is/ aennemen wilden/ sullen sy in de Vrede mede inghetoghen ende begrepen zijn. Soo niet/soudemen hen verlaten/hen gheene hulpe bewijsen/ noch eenighe verbintenisse met hen maken.

Maer die van Straesburgh/ende sommige Schwevische Steden/ hebben hare Leere/van't Avondtmael des Heeren/ghelijck sy in hare Confessie tot Augsburgh overgegheven hadden/ breeder ende duydelijcker verclaert. Ende is sulcke verclaringe van de Protestanten aenghenomen/ende daer op een gemeen Besluyt en afscheydt gemaeckt/ welcke den Keyserlijcken Commissariis voorghehouden is/ Namelijck/dat de Protesterende Stenden/ tot die ghenen/ welcke van het Nachtmael des Heeren/ ofte van den Doope/anders leeren/ als hare

De verclaringhe der Straesburgschen/ende andere Overlandtsche Kercke/ wert aengenomen van Keur ende Vorsten.

der Keur ende Vorsten Confeſsie tot Augſburgh overgegeven mede brengt/ haer ſoo vele de Leere belangt niet verſelſchappen wilden.

Daer uyt claerlijck blijckt/ dat alreede doemaels tuſſchẽ de Euangeliſche Stenden/ het voorighe miſverſtandt ende Suſpicie (om welcker wille de Keur ende Vorſten haer tot Augſburgh de Overlandtſche Steden niet aennemen wilden) aen d'een ſijde is ghelept geworden/ ende der Steden byſondere overgheghevene Confeſsie na gedaene verclaringhe/ de Augſburghſche Confeſsie ghelijckformigh is gheacht gheweeſt. Sy en zijn oock niet ghedwonghen/ dat ſy hare voorighe Confeſsie verwerpen ſouden/ ende is volghens der Papiſten voornemen verhindert/ welcke geerne ghesien hadden/ dat de Keur eñ Vorſten van de Steden waren afghetoghen gheweeſt.

Het miſverſtandt is tuſſchen de Euangeliſche Stenden wech ghenomen.

De Overlandtſche Steden eñ zijn niet ghedwonghen hare Confeſſie te verlatẽ/ dewijle de verclaringhe der ſelvighe met de Augſburghſche Confeſſie over een comt.

Dat nae den Dagh tot Schweinfurt de Overlandtſche Steden altijdt voor Augſburghſche Confeſsions Verwanten zijn ghehouden gheweeſt.

VAn deſe tijdt aen/ zijn de Overlandtſche Steden/ ſoo wel als de Proteſterende Keur ende Vorſten/ niet meer voor twee onderſcheydene/ ofte afghesonderde/ maer voor eene eenighe der Papiſtẽ in Religions ſaken Wederpartye/ ende der Augſburghſche Confeſsions mede verwanten Stenden ghehouden gheworden/ ende haer doemaels tot Schweinfurt/ tot vredelijcke inſtellinghe des boven verhaelde Augſburghſchen Rijcx affſcheydt/ mede ingetoghen.

Nurmbergiſche Vrede-ſtandt/ Anno. 42.

ALſoo zijn ſy oock in de Vrede-ſtandt tot Nurmbergh/ in't ſelfde Jaer ghemaeckt/ mede ingheſloten: waer inne de Keyſerlijcke Majeſteyt alle Keur ende Vorſten/ ende Stenden des Rijcx eene ghemeene Religions vrede gheboden ende ghepubliceert heeft/ dier gheſtalteniſſe: Dat geene den anderen/ des Gheloovens eñ Religie halven/ oock anderſins gheene den anderen oorſaeck ſoude zijn/ van bedrieghen/ overtrecken/ ende overweldigen. Maer ſullen de ſtrijdighe Religions ſaken/ tot openinghe eenes Concilij, uytgheſtelt zijn.

Religions vrede in't Rijck op ſekere tijdt.

Nae deſe ghepubliceerde Vrede-ſtandt/ waer inne de Overlandtſche Euangeliſche Rijcx-ſteden/ gelijck ſy haer te vooren tot de Augſburghſche Confeſsie bekenden/ onder de Verwanten der Augſburghſche Confeſsie Stenden ghehouden/ ende ghereкent zijnde/ hebben de Euangeliſche Keur ende Vorſten/ onaenghesien/ dat eerſt over vier Jaren daer nae/ tuſſchen den Theologen de Concordia is opgherecht gheworden/ de veel ghementioneerde Overlandtſche Steden/ ſulcke Vrede-ſtandt (waer inne de Keyſerlijcke Commiſſariſen ſelfs geene byſondere Confeſsie ghesocht hebben. Maer de Augſburghſche Confeſsie, ende der ſelvige Verwanten Religie voor eene ghenaemt) geerne

Augſburghſche Confeſſie, eñ der ſelven Verwanten Religie/ voor eenerley partije te houden.

ne ghegunt/haer oock des selvigen opgherechten Vrede-standts halven/noyt niet voorghewórpen en is: onaengesien/ dat die tot Straesburgh/ hare tot Augsburgh overgheghevene Confessie (welcke tot Schweinfurt der Augsburghschen Keur ende Vorstelijcke Bekentenisse gheijckformigh is gheacht ghewórden) A°.33. in een ghemeen opentlijck Synodo wederomme van nieus verhaelt ende bevestight is/ oock Jaerlijcx den Ghilden in dier voeghe bevolen ende voorghestelt: Datmen daer by blijven / ende daer van niet afwijcken soude noch wilde. Welcke hare Confessie ende Leere/ooc de Straesburghschen/ende andere Overlandtsche Theologen, staende sulcke Religions Vrede/ door opene in Druck uytghegane schriften/als in het Boeck/ ghenaemt/ Bericht uyt de Heylighe Schriftuere/ etc. Item/ Buceri Defensie, contra Robertum Episcopum Albricensem. Desghelijcken A°.35.in den Augsburghschen Propositien ofte Sluyt-reden/teghens Nicolaes Amsdorp, ghecontinueert / ende altijt op eenerley wijse wederhaelt: ende daer beneven noch daer by verclaert hebben/ waer inne/ende hoe wijdt sy/met behoudene ghemeenschap der Augsburghsche Confessie, in de Sacrament-strijdt met Luthero ende den zijnen eenigh/ende ghelijcker leere ende meeninghe waren.

Der Overlandtsche Steden Confessie, sonder teghesprеken/altijt wederhaelt ende bevestight.

Wittembergsche Concordie opgherecht.

Vaer op hier nae Anno 36. de Wittembergsche Concordie Formele ghevolght is / in sulcken verstandt/als het Buceri Retractationes,ende andere zijne Mondelijcke ende Schriftlijcke verclaringhe(die Luthero van de Zwitseren is overghesonden gheweest/ende hy den selfden niet teghengesproken heeft) uytwijsen/waer van hier bovē wijdtloopiger onderwijsinge geschiet is.

Het verstant der Concordie forme uyt Buceri verclaringe/die hem D. Luth. niet heeft laten misaghē/te nemen.

Schmalkaldische By-een-comste.

ALs oock in't naevolghende 37. Jaer/ van weghen des Concilij tot Mantua, de Protesterende Keur ende Vorsten/ende Stende Dagh tot Schmalkald aengestelt/ ende gehouden ghewórden/ alwaer oock de Theologi in groot ghetal / ende der Overlandtsche Steden Ghesanten daer by gheweest zijn/ soo hebben de gemelde Stenden uytdruckelijck betuyght: Dat sy het by de Concordie Formulaer wilden blijven laten/ende daer over houden. Is ooc noch Bucero,noch andere Overlandtsche Theologen, gheverght/noch van hen begeert ghewórden/die voor hare aencomst van D. Luthero ghestelde Schmalkaldische Artijckelen te onderschrijven/maer het is/ soo veel de Overlandtsche Theologen aengaet / by de wederverhaelde subscriptie der Augsburghsche Confessie ende Apologie ghebleven.

Overlandtsche Theologen zijn by de Concordie ghelaten/eñ niet tot andere nieuwe Subscriptionibus ghedronghen.

Franckfurtische Vrede-standt.

DAer op is de Franckfurtische Vrede-standt A°.39. (tot bevestinghe van de voorgaende Schweinfurdichsche ende Nurnber-

bergische Religions Vrede-standt) ghevolght. Waer inne / de wijle het aenghestelde Concilium tot Mantua gheenen voortganck en wilde hebben / de Keyserlijcke Majesteyt de Bondtghenooten der Augsburghsche Confessie, soo vele harer op die tijt des selvighe verwandt waren / eene Vrede van vijfthien Maenden langh / ende dat de Gheleerden van de Papisten ende der Protesterende weghen / in saken der Religie / met den anderen bespreken mochten / toeghelaten eñ gheboden / dat hen middeler tijt / van wegen der Religie / geen overlast gheschieden soude. Maer soo men gheduerende die tijt / des aenstaens in Religions saken niet eenigh en werden / soo soude evenwel de Vrede tot op de naestcomenste Rijcxdagh in zijne Weerde bestaen.

In dese vernieude Vrede-standt / zijn de Overlandtsche Steden wederomme mede begrepē / als der Euangelische Religions verwanten / ende des Schmalkaldischen Verbondts medeghenooten / welcke men oock dese tijdt / by hare / in de Concordie, ende des selvighen verclaringhe / oock wederverhaelde Confessie ende Leere / heeft blijven laten.

Ter tijdt der gheordineerde T'samensprekinghen teghens de Papisten / is Calvinus tot Straesburgh wijdt ende verre bekent gheworden.

Maer hier uyt ist / ghelijck reede in't voorgaende vierde Deel deses Schrifts claer te sien is / dat in desen 29. Jare / het Ministerium tot Straesburgh haer met Calvino, over zijne Bekentenisse van't H. Avontmael / vergheleken hebben / de selvighe voor recht ende waer bekent / ende in't selvighe Jaer Lutherus Calvinum vriendelijck heeft laten groeten / ende voor zijne toegheschickte Boecken / in het schrijven aen Bucerum, dancken latē / in welcke hy onder andere schrijft: Dat hy hoopt / het is tusschen hem / ende andere Kercken-dienaren aldaer / eene rechte ende vertrouwelijcke verwantenisse / sinceram Cordium conjunctionem. (Vergelijckinghe des Ministerij tot Straesburgh met Calvino. Lutheri groetenisse aen Calvinū.)

Doen oock / nae vermoghen des vernieude Franckfurtische Vrede-standt / de Colloquia der Geleerden / welcke haest daer nae gevolght zijn / heeft Iohannes Calvinus den beyden Colloquijs, eerstelijck tot Worms A°.40. ende daer nae tot Regensburgh A°.41. bygewoont / als een Collega ende bystandt der Protesterende Theologen. (Calvinus wert mede op de Colloquia gesonde / om de Augsburghsche Confessie te verdedighen teghens de Papisten.)

Het is oock uyt sommighe Brieven Calvini aen Farellum te sien / dat hy Iohannes Calvinus, oock op den Franckfurtschē Dagh A°.39. ghewest is / ende aldaer eerstelijck met Philippo in kennisse gecomen is. Ende hy schrijft uyt Franckfurt in twee Brieven: Dat des Keysers Ghesanten wederom heftigh begheert hebben / datmen sich van de ghenoemde Sacramentarisen affonderen soude. Waerop Calvinus dese woorden set: Siet doch des Duyvels list / die dit soeckt / dat hy niet alleen de oude haet / welcke hy in voorighe tijden uytgestroyt heeft / (Versoeck der Papistē van uytsluytinghe der genoemde Sacramentarisen.)

heeft/behouden mach: maer oock nieuwe Teghenwillichept/ghelijck als eene Brandt/van groote twist te verwecken/mochte aensteken. Maer de onse en weten van geene Sacramentarisen op dese tijdt / en houden over de ghetreste vereeninghe oock met de Switsersche Kercken. Daeromme heeft de Keyserlijcke Legaet sulcx laten vallen / ende is soo vele vercreghen / datmen gheneyght is tot eene Vrede-standt. Welcke ick wensche / dat het de Christelijcke Kercke tot goede welvaert mach ghedijen.

Cæsaris legatus tam iniquas conditiones ferre ausus est, ut parum abfuerit, quin res iterum ad gladios rediret. Volebat, ut se à Sacramentarijs NOSTRI subducerent, &c.

Atqui Nostri nec Sacramentarios ullos recognoscunt, & conjunctionem sibi esse volunt cum Helvetiis Ecclesiis, Ideoq; omissum illud est à Cæsare, factumq; ut ad pariscendas inducias animi inclinarent.

Religions Vrede vernieut/ ende ghecontinueert tot Regensburgh.

Op den Rijcxdagh tot Regensburgh Anno 41. is de Religions Vrede ende Aenstandt wederomme vernieut en geprorogiert ghewotden/dier ghestaltenisse: Dat de Nurmbergische Vrede-standt / welcke hier te vooren upt hooghwichtige nootdringhende oorsaken opgherecht ware/tot het eynde eens Generael Concilij, ofte eene Nationale versamelinghe/ofte soo geen van beyde zijne voortgangh vercreghe/op den naestcomenden Rijcxdagh/ in alle zijne Puncten ende Artijckelen / van alle deelen vastelijck ende onverbrokelijck ghehouden ende voltoghen soude werden/ende voortaen in de Religie ende Gheloovens saken/oock anders om geene andere oorsake willen/hoe die een name mochte hebben: Niemandt hooghes ofte nedriges standts/ den anderen/ tot op boven-gemelde ghemeene/ofte Nationael Concilie, ofte toecomstige Rijcxdagh/ bekrijgen/overtrecken ende belegeren / ofte anders overweldighen soude/etc.

Door dese wederomme vernieude Vrede-standt/zijn de Euangelische Overlandtsche Rijcx-steden wederomme in de ghemeene Vrede versekert/ende heeft hem van de Protestanten niemandt onderwonden/harer Confessions verclaringe/ ende als sy de selvighe tot die tijt in opentlijcke oeffeninghe hielden/ eenighe strijdt/ofte Disputatie op te dringhen / als of sy niet der Augsburghsche Confessie, noch in de opgherechte Religions Vrede-standt begrepen waren.

In alle Vrede-handelingen zijn de Overlandtsche Steden mede inghesloten.

Religions Vrede op den Rijcxdagh tot Speyr gecontinueert.

Daer op is op den Rijcxdagh tot Speyr Anno 44. de voorgaende in de Regensburghsche affscheydt de prorogeerde Religions Vrede wederomme vernieut/ooc het Camer-gerecht bevolen ghewotden: Dat der Augsburghsche ende andere affscheyden/ desghelijcx de ghemeene Rechten tegens de Stenden der Augsburghsche Confessie,soo veel de Religie oock dese Vrede-standt aengaet/tot op de toecomende verghelijckinghe ghesuspendeert soude zijn ende blijven.

Door de vernieuwinghe des Sacrament-strijdts nae de uytgegane corte Bekentenisse Lutheri, is de Religions vrede tusschen der Augsburgh-

In dese Vrede-standt zijn wederomme de Overlandtsche Steden mede

mede begrepen/ ende niet alleen van de Papisten / maer oock van de andere Protesterende Stenden/ by hare Confesie, nae de Concordie Formelaer/ongheperturbeert ghelaten/ onaenghesien dat Lutherus in't selfde Jaer/ uyt aenhetsinghe eeniger ongehestuymde Luyden/teghens de ghenoemde Sacramentarisen/ Insonderheyt teghens die van Zurich/zyne corte Bekentenisse heeft laten uytgaen/ waer inne evenwel zyne Collegen noyt gheconsenteert en hebben/ende noch veel min de andere Protesterende/ en Evangelische Stenden. Want Heer Philippus heeft noch in't selvighe Jaer aen Bullingerum geschreven:

sche Confessions verwãten Stendē niet afghebroken.

Of wel uyt dese Landen / sommighe heftighe Schriften uytgaen/ soo laet ons andere doch onder ons Vrede ende eenicheyt behouden/ ende de Kercke verder niet scheuren. Want als Basilius seyt: Soo is doch de Kercke Godes/ de eenicheyt der Leere soo nootwendigh/als de Lincker handt den Rechten niet onberen can.

Philippi schrijven aen Bullingerum, nae de uytghegane corte Bekentenisse Lutheri.

Buceri wederhaelde Bekentenisse/ oock nae die van Luthero vernieude Sacrament-stryd.

OOck is hier boven ghemelt / dat even in dit Jaer Bucerus tot Straesburgh de Bekentenisse der selvigen ende andere Overlandtsche Kercken/ tot eene Wederhalinghe ende bevestinghe der Wittembergsche Concordie Formelaer/ende tot afkeeringhe van eene nieuwe ende perijckeleuse scheuringhe/als van weghen het onversiene heftige Schrift Lutheri te besorgen ware/ opentlijck in de Schole gedicteert/ende in Druck heeft laten uytgaen/met aenghehangde Protestatie: Dat hy voor sulcke Confesie ende Leere/voor het jongste Oordeel Gods/ antwoordt wilde gheven.

Het en is ooc niemandt uyt de Stenden der Augsburghsche Confesie op die tijt gheweest/welcke de Overlandtsche Steden/ van weghen sulcker hare voor ende nae wederhaelde Bekentenisse/beschuldight hebben/ofte hebben derren voorgheven: Dat sy diesshalven in der Augsburghsche Confesie Gemeenschap / ende achtervolghende dien/oock in den opgerechten Religions Vrede ende aenstandt niet begrepen/maer daer door uytghesloten souden zijn. Want niet alleen de veel ghenoemde Overlandtsche Steden/na den Dagh tot Schweinfurt Anno 22. voor Bondtghenooten ghehouden zijn/maer oock Bucerus, ende andere Overlandtsche Theologen, so wel in dē voorigē als in den volghenden Colloquio, onder de voorneemste Collocutoren der Augsburghsche Confesie, teghens de Papisten zijn ghebruyckt ghe- worden.

Bucerus is oock nae de vernieude Sacramētstrijdt tot het Colloquio gesonden geworden/tot verdedinge der Augsburghsche Confessie.

Oock nae de Duytsche Krijgh / doe men op het Concilium tot Trenten versocht werde / en is geene affonderinghe gheweest der Evanghelische Stenden.

Maer of wel A°.46. de Duytsche krijgh voorgevallen is/waer door het Schmalkaldisch Verbondt ghescheurt ende wech ghenomen is/ende onlangs daer na/ Anno 48. door het Interim, schrickelijcke verscheuringhen in de Euangelische Kercken opgherecht zijn gheworden: Evenwel doe men Anno 51. op het Concilium tot Trenten verschijnen soude / ende de Augsburghsche Confessie onder dese Tijtel/ Wederhaelde Confessie der Sachsensche Kercken/ Van Philippo Melanthone wederhaelt ende verclaert is gheworden/met statelijcke Approbatie der ghenaebuerde Universiteyten ende Kercken/datmen oock doemaels/noch van Calvinisten/ noch van vermeynde Sacramentarisen/gheweten heeft/ofte eenighe verdoeminghe ofte scheuringhe/dies halven/in de Euangelische Kercken ghemaeckt is.

Interim.

Wederhalinghe der Augsburghsche Confessie.

Passavische verdragh / ende des selvighen bevestinghe in de volghende Rijcxdagh.

Ende is in't volghende 52. Jaer/ het Passavische Verdragh ghelijcker ghestaltenisse/ sonder eenighe scheuringhe / ofte affonderinge/ onder de voorhenen ghewesene Augsburghsche Confessions verwanten Stenden ghemaeckt: Namelijck/dat de Religions sake onaenghevochten soude blijven / tot op de naeste Rijcxdagh/in welcke dat ghene/ als door ghemeene Raedt ende verghelijckinghe der Stenden/voort daer inne te handelen/voor t'beste aenghesien soude werden/alsoo in crachte bestaen soude.

Achtervolghende sulckes/is in des Rijcx afscheyt tot Augsburgh/ Anno 55. de laetste/ende daer nae onveranderde Religions vrede opgherecht: Dat Keyserlijcke Majesteyt/ oock de Keur ende Vorsten/ ende de Stenden des H. Rijcx/ gheene standt des Rijcx / van weghen der Augsburghsche Confessie, ende des selvighen Leere/Religie ende Gheloovens halven / metter daet gheweldigher wijse overtrecken/ beschadighen/overweldighen/ofte in andere manieren teghens zijne Conscientie/ghemoedt ende wille/ van dese Augsburghsche Confessions Religie/ Gheloove/ Kercken gebruycken/ Ordeningen ende Ceremonien/als sy opgherecht zijn/ende noch naemaels opgerecht souden moghen werden/in hare Vorstendommen/Landen/ en Heerlijckheyden dringhen/ofte door Mandaten/ ofte in eenighe andere gestaltenisse beswaren ofte verachten souden. Sonderlijck by sulcke Religie/Gheloove/Kercken ghebruycken/Ordeningen ende Ceremonien/ oock haer Have/Goederen/legghende ende varende/ Landt-luyden/ Heerschappen/Overhedē/ ende Gherechticheden/rustelijck ende vredelijck blijven laten / ende dat de strijdighe Religie niet anders / dan door Christelijcke / Vriendlijcke ende Vredighe Middelen ende wegen/tot een overeenstemmende Christelijck verstandt ende vergelijckinge gebracht mochte werden / etc. Maer wie deser beyde Religien niet

niet aenhinghen / souden in dese vrede niet ghemeent / maer gheheel uytghesloten zijn.

Dese laetste Clausule hebben / t'is waer / etlijcke Vrede-hatige Theologen, als eerstelijck den Flacio Illyrico, ende huydighes daeghs de Vbiquiteyt sich aenhangigh ghemaeckt / ende onbesinder wijse van etlijcke Jaré herwaerts / haer onderstaen hebben te mis bruycken / als of die ghene (welcke sy met ongevoeghlijckheyt de name der Calvinisten opdringhen) in sulcken Vrede niet begrepen zijn souden.

Misbruyck der laetste Clausule in de Religions vrede.

Maer dewijle ooghenschijnelijck tot hier toe bewesen is / dat der ghenoemde Calvinisten Leere / gheene andere nieuwe ofte vreemde Leere is / als die van de Overlandtsche Steden / voor ende na de Wittembergsche Concordie, opentlijck ende onverhindert altijts ghevoert hebben / oock in de gherepeteerde Augsburghsche Confesie ingheliijft / ende des selvighen in alle voorighe Religions vrede-standen / sonder eenighe scheuringhe ende affsonderinghe / als der Augsburgischen Confessions mede verwanten Steden / mede begrepen ende inghesloten zijn: Oock ter tijt des Passavischen verdraghs / Anno 52. (daer op sich die tot Augsburgh Anno 55. Als oock die tot Regensburgh Anno 57. Ende wederomme tot Augsburgh Anno 66. op gemeene Rijcxdaghen bewillighde / ende eyndelijcke opgherechte ende onwederroepelijcke Religions Vrede gegront is) de verhaette name der Calvinisten / noch niet van yemandt ghehoort noch bekent gheweest is.

Waeromme die nae ons behooren Calvinisten ghenaemt werden / in geener wijse door de ghedachte Clausule uyt de Religions vrede connē noch sullen gheset werden.

Soo en is het anders niet / dan eene loutere wrevel / dat onrustighe Theologen huydighes daeghs moetwilligher wijse / der ghener Leere / ende Persoonen / van de Augsburghschen Confessions verwanten Ghemeenschap / sich onderstaen af te wijsen / Privata authoritate, welcke van weghen eenerley Leere ende Confessie, nae t'vermoghen des Schweinfurtischen Vrede-standts aengherechte Vereeninghe / ende daer nae oock tusschen den Theologen opgherechte Concordie, tot alle tijden in de Religions Vrede-handelinghen mede ingheslooten ende begrepen zijn gheweest / ende van de Stenden der Augsburghsche Confesie tot op den huydighen dagh ordentlijcker ende behoorlijcker wijse noyt verdoemt / noch van hare Ghemeenschap afghesondert / ofte uytghesloten zijn.

Welckes men oock niet en can / noch en sal / sonder opentlijck ghewelt / connen doen: Het zy dan te vooren opentlijck in eenen Onpartijdigen Synodo bewesen / dat hare Confesie, Leere ende Geloove / anders zy / als voor dese tijdt der Overlandtsche Euangelische Steden gheweest is / ende in de gherepeteerde Augsburghsche Confesie claerlijck is uytghedruckt ghewordén / welcke maer een Jaer langh voor het Passavisch verdragh voorheen ghegaen is: Ende op de selve tijt / voor het rechte verstandt der Augsburghsche Confesie, van de voorneemste Euangelische Stenden / is ghehouden ghewordén.

Maer

Maer het mochten die ghene/ welcke de schrickelijcke Vbiquiteyt, nu etlijcke Jaren herwaerts inghevoert en verdedight hebben/ haer wel bedencken/ende in acht nemen/wanneer het huyden ofte morgen tot eene ordentlijcke kennisse der sake comen soude: Of niet veel meer sy selve haer met de aengheroerde Clausule uyt de Religions vrede in der daet/ende met dat werck uytsetten/dewijle reede bekent ende stadelijck te doen blijcken / ende te bewijsen is: Dat sy by sulcke hare nieuwe Leere van de Vbiquiteyt,noch tot de Augsburghsche Confessie, noch tot de ghenoemde Catholische Religie/ haer op t'minste niet roemen connē. Ende reede voor vele Jaren Georgius Cassander in zijne/ op des Keysers Ferdinandi ende Maximiliani II. bevel ghestelde Consultatie, onverholen gheschreven heeft / ghelijck sulx in opene Druck is. Dat sulcx voorgheven van de Vbiquiteyt der Menschept Christi/tot hier toe in de Christelijcken Kercken/ inauditum, Nieuw ende onghehoort gheweest is/ ende daer teghen alle de oude Kercken Schribenten, als oock de nieuwe Scholastici, met eene mondt bekennen/dat Christus over al is/nae de Godlijcke Natuere: maer aen eene sekere plaetse/op de wijse eenes waren Menschelijckē Lichaems/ in den Hemel nae de Menschept.

Wie een ander de kuyl graeft/ valt gemeenlijck eerst daer inne.

Vbiquiteyt is nergent in de Augsburghsche Confessie te vinden.

Dese tot noch toe ghedane vertellinghe van de ghepleeghde Vredehandelingen in't Rijck der Duytsche Natie/ heeftmen derhalven des te wijdtloopigher alhier willen aentrecken/op dat daer uyt claerlijck mochte aenghemerckt werden / dat de loflijcke Stenden der Protestanten/voor ende nae de Concordie, in die van de Papisten/soo dickwils versochte verdoeminghen ende affonderinghen / gantsch noyt alleen niet bewillight te hebben/ maer dat sy oock nae inghenomene ghenoechsame verclaringhe/den ghenen/ die men huydighes daeghs met Sectarische Namen/ soo ongoedelijck uytroept/ de Augsburghsche Confessions Verwanten genoemt hebben/ende in hare Verbontenissen ende handelinghen/als Ledematen bekent/oock in de Religions Vrede altijt mede hebben inghesloten.

Dat nae de beweeghde van Ioachimo VVestphalo Sacrament-strijdt / de Stenden der Augsburghsche Confessie, geene ordentelijcke verdoeminghe noyt voorghenomen hebben.

Maer op dat het misbruyck van des Passavischen Verdraghs aenghehanghene Clausule, namelijck/Dat die welcke de Papisten ofte de Augsburghsche Confessie niet aenhinghen / in de Religions Vrede niet en souden begrepen zijn: noch claerlijcker mochte verstaen werden / canmen niet nae laten te vertellen/ wat oock nae het Passavische/ende tot Augsburgh bevestighde Religions Vrede/sich van weghen des nieuwe beweeghde Sacramentstrijdts/onder de Stenden der Augsburghsche Confessie begheven/ ende

ende toeghedraghen heeft.

Want als op dē Rijcxdagh tot Regensburgh Anno 57. wederomme op een Ordentelijcke onvergrijpelijcke Colloquium, op de mate ende Forme van eene Christelijcke Consultatie, onderspreekinge ende beraedtslaginghe van Religions saken/besloten is/ doch by soo verre de verghelijckingen der strijdighe Religie soo voor vielen/dat sy niet ghetreft en werden/ soude evenwel noch de voorighe tot Passau / eñ jongst tot Augsburgh/ opgherechte ende bedingde Vrede (welcke in het afschept des Regensburghschen Rijcxdaghs oock eene bestendige ende bedinghde voort ende voort eeuwigh duerende Vrede ghenaemt werdt) in Religieuse ende Prophane saken / nae alle zijne inhoudt bestendigh in zyne crachten blijven/ ende altijt geduerigh soude gehouden werden/etc. Is nae vermoghen van sulck Beslupt eñ Afscheydt in't selfde Jaer een statelijck Colloquium tot Worms aenghestelt. Van het Colloquio tot Worms A°.57.

Waer inne/ door aenporringhe Flacij Illyrici ende zijnes aenhangs/ sommighe Theologi, onder welcke D. Schnepff, Morlinus, Sarcerius, Victorinus,ende Stosselius gheweest zijn / met eene gheswinde Instructie harer heerschappen zijn aenghecomen: Dat sy haer niet eer met de andere Theologen der Augsburghsche Confessie tot het Colloquio met de Papisten souden inlaten / het waren dan te vooren/onder andere/de ghenoemde Zwinglianen verdoemt. Ende doe sy sulcke verdoeminghe(als sy selve inghelept hadden) niet vercrijgen conden/zijn sy daer over van Worms wech ghetoghen/ ende de Papisten eene gewenschte gheleghenthept ghelaten / het gheheele Colloquium (waer inne haer reede afghedronghen was: Dat Godes Woordt moeste de Rechter wesen / in strijdighe Religions saken) op te breken/ende aen d'een syde te setten/onder den schijn/ als of de onsere / selfs onder den anderen niet eenigh en waren. Door Flacij Illyrici practijcken wert eene scheuringhe ghesocht onder de Theologen der Augsburghsche Confessie.

Welckes alle verstandighe doemaels ten hooghsten beclaeght hebben/ende de schade ende naedeel / als daer upt ontstaen is / onwederbrengheliick gheacht hebben. Het Colloquium tot Worms werdt verslaghen/upt oorsake der gesochte onghetijdighe verdoeminghe.

Philippus ende andere hebben doemaels/om dese scheuringe te verhoeden/ alle moghelijcke vlijt aenghewent/ alsoo dat D. Schnepff met weenende Ooghen/ om Godes wille gebeden heeft: Men soude hem goedē raedt geven/dewijle hy niet wederomme t'huys durfde comen/ soo niet nae vermoghen harer Instructie, die hem van de Vorsten tot Weymaer was mede ghegheven/de Condemnationes vercreghen werden.

Victorinus ende Stosselius hebben oock/nae desen Colloquio, hare van te vooren ghevaette meeninghe in de Sacrament-strijdt/ geheel ende al vallen laten. So heeft Philippus in het Formelaer / t'welck hy van weghen der andere zijne mede Collegas ghestelt hadde / in geener maniere hem wijder willen inlaten in de verdoeminghe / als op sulcke wijse: Soo Zwinglius oft andere voorgheven/dat in de handelinghe

M

ghe des Avondtmaels blootе teeckenen/ ende namelijck alleen sulcke teeckenen zijn/ waer by men eenen Christen uyterlijc bekenne mochte: Sulcke redenen zijn onrecht.

Der Fransoyschen Ghesanten Confessie is op den Colloquio tot Wormus onverdoemt ghebleven.

ALeer dan dit Colloquium gheheel verslaghen werde/ zijn tot Wormus etlycke Fransoysche Ghesanten ghecomen/ welcke by de Euangelische Stenden eene Voorbiddinge versocht hebben/ voor de ghevanghene Christenen / die tot Paris onder den Coningh Henrico, om de Predicatie des Euangeliums waren gheapprehendeert. Dese Ghesanten hebben sulcke Confessie, de Theologen die tot Wormus noch teghenwoordigh waren/ doemaels overgheghеven/ ghelijck die uyt het Latijn verduytscht is:

Eenes vegelycken en ghen Bekentenisse/ is alle logen en nasprake voor te treccken.

Eerweerdige lieve Heeren/ Dat ghy van ons/ onser Kercken Leere in Vranckrijck/ wiens Ledematen de Gevangenē zijn/ van wiens weghen wy desen wegh voor ons ghenomen hebben / Bekentenisse vordert/ daer aen doet ghy wijselijck ende recht. Ende de wyle wy weten / dat in dese groote Confusie des Menschelijcken ghеslachts eene groote vermenginghe der Opinien zijn / waer her moghelijck oock allerley reden van ons mochten verbreydt werden/ so verblijden wy ons/ dat eene Bekentenisse van ons begheert werdt/ welcke wy oock geerne aen alle plaetsen van ons gheven willen.

Bekentenisse van de inhoudt der geheele Christelijcks Leere.

Alsoo dan bekennen ende segghen wy stantvastelijck / dat wy alle Godes lasteringhen/ die teghens de Prophetische ende Apostolische Schriften/ ende Symbola strijden / ende insonderheyt alle Swermerijen Serveti, der Wederdooperen/ Libertijnen/ Epicureen/ ende Papistische Afgoderijen verdoemen.

Fransoysche Catechismus in acht spraken uytghegaen.

Maer wy nemen stantvastelijck aen / mitsgaders onse Fransoysche Kercken, wiens Ledematen wy zijn (als oock de ghevangenen/ van welcke wy gheseyt hebben) de Prophetische ende Apostolische Schriften/ ende het Apostolische Nicenische / ende Athanasij Symbolum, ghelijck sulckes onse Catechismus in acht spraken betuyght.

Bekentenisse tot de Augsburghsche Cōfessie. Presentatie tot t'samenspreckinghe.

Ende de wijle wy uwe Augsburghsche Confessie A°. 1530. overgheghеven/ ghelesen hebben/ achten wy, dat de selvighe in alle Artijckelen met onse Kercken over een stemmet / uytghenomen een Artijckel/ namelijck van't Avondtmael des Heeren/ waer van noch gestreden werdt/ daer van wy alle tijt begeert hebben/ met de uwen ons te bespreken/ ende hopen het conde wel vergheleken werden / wanneer gheleerder ende vromer Luyden verclaringhe ghehoort werde.

Geene blootе teeckenen in't Avontmael.

Wy en hebben noyt ghehouden noch geleert/ dat des Heeren Avontmael alleen een Bekentenis teeckē ware/ als de Wederdoopers houden/ ofte als Stenckfeldt roept / ofte dat het maer een teecken des afwesenden Christi zy.

Wy verdoemen de Papisten/die eene veranderinghe ende aenbiddinghe des Broodts leeren/ ende grouwelycke Afgoderije oeffenen/ ende het Broodt aenbidden/wanneer sy dat selvighe ommedraghen/ opheffen/wijsen/bewaren/ende opofferen. Dese Afgoderije bekennen wy/dat wy die verdoemen / ende behouden die reghel: Dat niets de aerdt ofte eyghenschap eens Sacraments hebbe / buyten het inghesette ghebruyck.

Papistische Afgoderye eñ der selven grondt werd verworpen.

Maer wy bekennen gheheel bestendighlijck/ dat de Sone Gods ghesonden is/ dat door hem eene Kercke versamelt werde / ende dat hy by zijn Predick-ampt zy/ende in het Avondtmael betuyghe / dat hy ons tot zijne Ledematen make. Ende wy volgen de woorden des Apostels Pauli, daer hy seyt: Het Broodt is de Ghemeenschap des Lichaems/dat is/ Het is dat ghene/ welckes/ wanneer wy dat ontfanghen / soo is de Sone Gods waerachtigh teghenwoordigh/ende maeckt ons door het Gheloove zijne Ledematen/ende betuyght/dat hy ons gheve ende toeeyghene vergheyinghe der zonden/ den Heylighen Gheest/ende t'eeuwighe leven.

Bekentenisse van de ware tegenwoordicheyt Christi in't Avondtmael.

Wy behouden oock de spreucke Hilarij: wanneer men dit ontfangt ende drinckt/soo maeckt dat/dat Christus in ons/eñ wy in hem zijn.

Eyndelijck wenschen wy met herten / dat Gheleerde ende Godtvruchtighe Mannen / van desen gheheelen handel haer met den ander bespreken.

T'samensprekinghe met Geleerde Luyden werdt ghewenscht.

In alle andere Artijckelen achten wy: Dat onse Kercken Leere/ met uwe Bekentenisse gheheel over een stemme. Ende wy houden/ dat ghy ende wy/eene ware Kercke zijn / ende wy verdoemen met u de Papistische Afgoderije/ ende hare verdedighers / ende roepen met u aen/ den waren Godt / den eeuwighen Vader onses Heeren Jesu Christi/ende wenschen eene Godtsalighe eeuwige eenicheyt met uwe Kercken/om de Eere Gods/ende veler Luyden salicheyts willen.

Bekentenisse in de Euangelische Kercke in Duytschlandt.

Dit hebben wy van de Fransoysche Kercken weghen/als der selvighe aen de Doorluchtighe Vorsten ende Heeren Ghesante Legaten gheschreven/met namen/ Wilhelmus Farellus, Pastoor der Kercke tot Neocomo, Ioannes Budæus, Burgher tot Geneven/Casper Carmelus, Dienaer der Kercke tot Paris , Theodorus Beza, Professor in de Schole tot Lausana , ende hebben sulckes de Eerweerdighe Heeren ende Vaderen / Heere Philippo Melanthoni , Heere Iohanni Brentio, Heere Iohanni Pistorio, Heere Michaeli Dillero, Heere Doctori Iohanni Marbachio, Heere Georgio Kargen, ende Heere Iacobo Andreæ, met onse Handt onderteyckent/ overghegheven. Datum den 8. Octobris tot Worms/Anno 1557.

Namen der Fransoysche Ghesanten.

Theologen der Augsburghsche Confessie, welcke de boven verhaelde Confessie hebben aengenomē.

By dese Confessie (die met Philippi Melanthonis Forme ende wijse van spreken van dese sake / over al over een comt / ende de selvighe gheheel gelijckformigh is) ende by de presentatie eenes Christelijcken Bespreckx/hebbē dese genoemde Augsburghsche Confessions Theologi,

logi, die voorschrevene Ghesanten blijven laten / haer daer over voor Broeders ende mede Ledematē der Christelijcke Kercke Gods bekent/ende soo gheheel niet verdoemt. Dat/ of wel etlijcke onder de Theologi, die met voorghevatte meeninghe ingehenomen waren/sulcke Confessie yet wat doncker te zijn haer beduncken lieten/ evenwel hebben sy eenmoedelijck der Ghesanten versoeck met eene Christelijcke voorbiddinghe aen Hertogh Christoffel tot Wittembergh becomen laten/met volghende schrijven.

Copie ofte Exemplaer der Voorbiddinghe / ghelijck de Theologen der Augsburghsche Confessie, aen de Duytsche Euangelische Vorsten hebben laten nytgaen.

GOdes ghenade door zijnen eengheborenen Sone Jesum Christum onsen Heylandt ende waerachtige Hulper/ die hem ghewisselijck eene eeuwighe Kercke door het Euangelium versamelt heeft/te vooren: Doorluchtighe/Hooghgheborene/ Genadighe Vorst ende Heere. Uwe Vorstlijcke Ghenade / heeft sonder twijffel vernomen/ hoe dat in Paris 135 Persoonen / van weghen de Christelijcke Religie ghevanghen zijn/ waer onder etlijcke Deuchdelijcke Vrouwen ende Maeghden/ van Adel zyn / derhalven dese lofweerdighe ende wel gheleerde Mannen tot ons ghesonden hebben/ dat wy by uwe F.G. ende etlijcke andere Christelijcke Vorsten onderdanighlijck aensoecken wilden / dat uwe F.G. nevens andere Christelijcke Vorsten eene Legatie tot den Coningh van Vranckrijc senden wilden/ofte eene Schriftelijcke voorbiddinghe wilden doen.

Daerop wy hen dese Antwoordt ghegheven hebben. Eerstelijck/ dat wy gheen behaghen daer aen hebben / dat de Luyden/Mannen/ Vrouwen ofte Maeghden/in vreemde Huysen/ende insonderheyt teghens de nacht te samen comen/ hebben oock sulckes voortaen afgeraden/ende aenghewesen/dat de Luyden in hare Huysen/met de kinderkens lesen/den Catechismum leeren/ende bidden/ende het Sacrament in de Steden nae gheleghentheyt soecken / daer opentlijck eerlijcke Kercken zijn/ofte gheheel nae laten.

Heymelijcke versamelinghe is perijckeleus.

Ten tweeden hebben wy gheantwoort. Soo op eene Legatie ofte Voorbiddinghe ghedacht werde / dat sy evenwel eene Christelijcke Confessie nu ter tijdt overgheven souden/welcke den Coningh te gelijck by den Vorsten bede overghelevert mochte werden: Want salmen voorbiddinghe doen / soo moestmen immers weten / wat hare leere zy: want dwalinghe / als Anabaptisten, Servetisten, Libertinen, ofte andere te stercken/soude den Vorsten in gheener maniere passen.

Bekentenisse is dien van noode/ voor welcke men voorbiddinghe doen sal.

Nae dese onse vermaninghe/ hebben sy ons geantwoort eene Confessie ter handen te willen stellen / waer van wy de Copie hier inne ghelept hebben.

Dewyle dan die Confesſie der Leere/in alle Artyckelen ſtemt met onſe Confesſie, alhoewel een Artyckel wat doncker gheſtelt is/ waer inne deſe Luyden door een Synodum mochten onderrecht werden/ſo hebben wy in ſulcke groote vervolginghe haer deſe troost niet nemen willen/ uwe F.G. onderdanighlijck aen te ſoecken / ende bidden uwe F.G. wilde ghenadighlijck/ als eene Hooghloflijcker Vorſt bedencken / of aen den Hooghghemelden Coningh eene Legatie te verordineren ofte te ſchicken ware. Ende bidden uwe F.G. wille dit onſere onderdanigh Gheſchrift ghenadighlijck aennemen/ende ſoo veel moghelijck is / de eerlijcke Chriſtelijcke Luyden in hare beſchuttinghe troostlijck zijn. De Almachtighe Godt Vader onſes Heeren Jeſu Chriſti/wil uwe F.G. aen Ziele ende Lichaem ſtercken/ende ghenadichlijck regeren. Datum tot Worms/ den 8. Octobris Anno 57.

Uydiges daeghs drijftmen ſelfs de vervolginghe voort.

Deſen hebben onderſchrevẽ/Philippus Melanthon, Iohannes Brentius, Iohannes Marbachius, D.Michael Dillerus, Iohannes Piſtorius, Niddanus, Iacobus Andreas, Georgius Karg.

Copie van de Antwoordt des Hertoghs van Wirtembergh.

Op deſe voorbiddinghe heeft de Hoogh-ghedachte Vorſt het volghende affcheydt den Franſoyſchen Gheſanten gheghevẽ. Het hadde zijne F.G. verſtaen/ wat van weghen der bedroefde ende vervolghde Kercken der Waldenſeren in Vranckrijc/ door de weerdighe Gheſanten aenghebracht ware / ende dewijle S. V.G. bekende/dat deſe ſake in't ghemeen allen aenginghe / welcke Chriſtum den Sone Gods recht erkenden ende bekenden / dat sy moeſten uyt ſonderlinghe gheneyghde liefde tot de ware Religie/een hertelijck medelijden draghen / ende haer nu wederomme oock eene ſekere onghetwijfelde hope maken / dat de eeuwighe Vader onſes Heeren Jeſu Chriſti ſal de ſelvighe Kercken/ welckers Godſalicheyt goede ghetuygheniſſe heeft/door zijnen H. Gheeſt beveſtighen / ende in deſen grooten noot behouden.

Der bedroefde Chriſtenen in Vrãckrijck conditie/ gaet alle Euangeliſche Kerckẽ aen.

Maer ſoo vele der afgheſondenen Bede aengaet/ wil zijne V.G. ſonder vertrecken bevorderen / dat deſe op't eerſte / oock aen andere Duytſche Vorſten/ wiens Godtſalicheyt/ volherdicheyt ende trouwe/in voortſettinghe der Religie bekent ende verſocht is/toegeſchict werde/ende dat alſoo met ghemeenſame verwillinge/ende vlijt/door eene Chriſtelijcke voorbiddinghe ende Legatie / des Conings van Vranckrijck zijn ghemoet verſacht mochte werden/etc. Het hielde oock zijne Vorſtelijcke Ghenade noch daer voor/ dat het goet ware/ wanneer de Zwitſerſche Stendẽ/inſonderheyt die den Coningh verbonden zijn/eñ de ware Leere Chriſti in hare Kercken hebben/deſen handel oock dreven/ende hielpẽ bevorderen. Datum Goppingen/etc.

De Euangeliſche Stenden in Zwitſerlãt/ hebben de ware Leere Chriſti.

Op ghelijcker wijſe hebben de Duytſche Keur ende Vorſten / als

> Voorbiddinghe der Protesterẽde Standen dickwils geschiedt voor de vervolchde Christenen in Vrãcryck.

oock de voorneemste Theologen in Duytschlandt / menichmael tot andere tyden / aen de Coninghen in Vranckryck / ende aen de Hertoghen van Lotteringhen / oock aen andere Potentaten / voor de vervolghde Christenen / die men Calvinisten ende Huguenoten noemt / voorbiddinghen ghedaen / ghelyck uyt de Brieven Philippi claer te sien is. Daeromme is het des te meer te beclaghen / dat men teghens die selvighe / voor welcke men doemaels ghebeden heeft / huydighes daeghs anders niet dan enckele verdoeminghen versoeckt / ende de selvighe in sulcker voeghe verscherpt / dat men oock in opentlycke ghemeene Ghebeden / teghens haer te bidden ende vervloecken voorneemt.

Bedencken Philippi, door Keur ende Vorsten versocht / tot een toecomende Synodo.

Maer nademael Flacius Illyricus, ende zijn aenhangh / uyt eene onversoenelycke haet teghens Philippum ghevaet / niet nae lieten / hare tot Worms versochte / maer niet vercreghene Condemnationes, door menigherhande Schriften te verbreyden / ende tot versterckinghe hares voornemens / Vorsten ende Heeren voor te schryven van een Synodo, waer inne sy niet soo seer der stryddighe saken ordentlycke erkentenisse / als verdoemunghe sochten. Soo is in namen ende van wegen der Keur-vorsten / des Heeren Philippi Melanthonis bedencken begheert ghewoorden: Of ende welcker ghestaltenisse een Synodus, tot wechneminghe der voorghevallene strydt / aen te stellen ware / ende wat voor Artyckelen tot gemeene beraedtslaginghen voor te brenghen souden zyn. In welcken bedencken des Heeren Philippi, als ghedateert is Anno 58. den 4. Marty / naevolghende woorden staen.

> Philippus presenteert hem tot ordentelycke kennisse der saken.

Ick mach voor myne Persoon / door Godes ghenade Rechter lyden alle Christelycke Keur ende Vorsten / ende Stenden / ende alle Godtvruchtighe eerlycke Mannen / van Rade ende Predicanten in onse Kercken / ende hope van de selvighe een lydelyck Oordeel. Ten anderen / Ick en schuwe het Synodum niet / van weghen Illyrici ende zynes aenhangs: want soo sy my te ghelyck Condemneren ende verjaghen / ben ick wel te vreden / want ick en begeere niet by hen te zyn / dewyle ick voor seker wete / dat geseyde Illyricus ende zijn aenhangh / niet Godes Eere soeckt / maer opentlyck de waerheyt teghenstaet / ende en heeft hem noch noyt verclaert van de gheheele Summa der Christelycke Leere.

> Flacius Illyricus en soeckt noch de waerheyt noch Godes eere.

Ten derden / behoeftmen van weghen zynes Allarms geen Synodum te houden / soo veel my aengaet. Want ick hebbe tot noch toe geswegen / ende ben bereydt / uyt dese Landen wech te trecken / wanneer men wil. Ick ware oock voor dese tydt geerne gheweken / maer ick hebbe allyt bedocht / het soude grooter Allarm daer uyt volghen / soo

> Philippus en schuwet het exilium niet.

ick hem aen andere plaetsen antwoorden soude. Dit spreke ick daeromme/ op datmen niet en ghedencke/ ick ontrade den Synodum, om dat ick my bevreese/ dat ick soude gecondemneert ofte verjaeght werden. Dat zy van myne Persoon ghesproken.

Voort/ so veel het Artijckel van't Sacrament des Lichaems ende Bloedts Christi aengaet. Alhoewel (sept hy) upt de oude voorneemste Schrijbenten/ dese sake van't Sacrament te oordeelen licht ware/ soo zijn doch/ door de Pausen ende Monicken soo vele opentlijcke dwalinghen daer by ghevoeght/ ende vele hondert Jaren ghesterckt/ dat nu de Weerelt met langhe ghewoonte ghevanghen is/ dat met sekers daer van te spreken is.

Dwalinge van het Sacrament onder het Pausdom ingheboert.

Ende is voor eerst openbaer/ datmen vele hondert Jaren dit gheleert heeft/ het Broodt werdt verandert Conversione, daer nae hebben sy het grover ghemaeckt/ dat het niet alleen Conversio zy/ maer Transsubstantiatio, ende dat de substantie des Broodts gheheel wech gaet/ ende hebben het Broodt den Luyden voorghestelt ende voorgedraghen/ datmen dat aenbidden soude. Dit is opentlijck Idolatria, segghen dat het Godt zy/ welckes Godt niet en is. Vraghen verder wat de Muysen eten/ die dit Broodt knaghen.

Nu zijnder veel van de onsen/ die sulcke dwalinghe stercken/ als nieuwelijck een Esel tot Erfurdt/ van de stucxkens die op de Aerde vallen gheschreven heeft/ dattet het Lichaem Christi zy/ ende sal aenghebeden werden/ ende ware van vele dierghelijcken te spreken. Soo hebben die van Bremen een Artijckel ghestelt/ het Broodt is het wesentlijck Lichaem Christi/ ende de Wijn is wesentlijck het Bloedt Christi/ daer toe heeft Westphalus tot Hamborgh een Boeck laten uptgaen/ ende vele Subscriptiones daer toe vergadert/ ende heeft dit Fundament/ Het Lichaem Christi is in alle plaetsen/ in Steenen ende Hout. Dese reden zijn nieuwe in de Christenheyt/ van den beginne tot op dese tijdt/ werden oock van de Papisten verworpen/ soo men tot Paris daer van spreken soude. Want die Propositio is waer/ Christus est vbique communicatione Idiomatum, Gelijck hy spreeckt: Ego in eis, Item, in medio eorum sum. Dit heeft nu een ander verstandt/ als dese reden/ Corpus est vbique.

Papistische dwalinghen werden van velen ghesterckt in de Euangelische Kercke.

Vbiquiteyt is nieuwe in de Christenheyt.

Soo moesten oock de onse haer verclaren van de Elevatio eñ Adoratio, of sy dese aenbiddinghe houden willen: O Christe qui es Panis, secundum Bremenses, vel in hoc Pane miserere mei. Ende soo Christus niet anders daer en is/ als in Steen ende Hout/ waeromme en spreecktmen niet alsoo van alle Steen ende Hout.

De wesentlijcke tegenwoordicheyt aen plaetse eñ stede des Broodts/ brengt met sich de aenbiddinghe Christi in't Broodt.

Ick dencke niet geerne aen dese Disputationes, ende hebbe vele Godtvruchtighe Gheleerde Mannen/ met groote bedroeffenisse over deser Luyden groote coenheyt ende vermetelheyt/ hooren claghen: eñ daer en is geen twijfel aen/ dese strijdt sal de Weerelt in toecomende tijden eene grouwelijcke stoot gheven. Ende sullen oock de Helveticæ ende

Perijckel van eenen nieuwē verweckte strijt van't Sacrament.

ende Gallicæ Ecclesiæ aensoecken/ datmen haer hooren wille.

Nu is dan soo hoogh aen de sake ghelegen/ dat ick soo vele my moghelijck gheweest is/ neerstigh ghesocht hebbe alle Ghetuygenissen/ die op beyde syden moghen ghevoert werden. Maer dewijle ick aenwijsen sal/ hoe te leeren is/ alhoewel ick my daer van met Godvruchtighe ende Gheleerde/ niet met Clamanten, liever onderspreken / als een Artyckel stellen. Soo wil ick doch wederhalen / t'ghene ick voormaels dickwils gheschreven hebbe / ende tot Regensburgh teghens Eccium ghestreden/ende werden daer mede vele Disputationes wech ghewrorpen.

De eerste Reghel.

Alleen in't rechte ghebruyck ist een Sacrament.

Dit is geheel seker/dat niets Sacrament is/oft zijn can/buyten het inghesette ghebruyck. Met Water begieten/buyten het inghesette ghebruyck/ is geen Doope: maer de begietinghe met Water ende Woorden. Alsoo is de Manducatio inghe[s]et/ende zijn buyten de Manducatio ende Sumptio dese dinghen geen Sacramenten/ghelijck het de Papisten ommedraghen/aenbidden/ Offeren: Want dit is ghebeel openbaer/dat geen Creatuer macht heeft Sacramenta te maken.

Philippus heeft in Lectionibus dickwils geseyt/ Wy en hebben de Misse noch niet genoechsaem wedertept.

Met dese Reghel zijn vele onverlatighe disputationes wech ghenomen / van de Conversio, Transsubstantiatio , ende van het Pauslijcke Offer. Want soo dit blijft/dat dit Broodt Christus is : So en ist niet licht / het Pauslijcke Offer in de Misse aen te vechten / welck alsoo spreeckt : Godt ick thoone dy desen dijnen Soon/ende bidde dy / ofte dancke dy/om deses dijnes Soons wille. Want het is eene oude wijse gheweest/van de ghene/die Supplices ghenaemt zijn/dat sy de Sone in hare Handen ghedraghen hebben. Ende doe tot Regensburgh Eccius ende Granvella dese Reghel hoorden / dat niets Sacrament zy buyten het inghesette ghebruyck/werde Eccius soo onverduldigh/ dat hy den selven Avont suppte/ ende Cranck werde/ende tot gheene ondersprekinghe meer comen conde. Ende seyde Granvella, dit was eene groote sake/die wel alleen een recht Concilium van doen hadde / ghelijck het oock waer is. Het wete oock vele eerlijcke Luyden/ dat dese Regula den Heere Luthero wel behaeght heeft. So weet de Doorluchtighe ende hooghgeborene Vorst/ de Landt-graef van Hessen/dat dese Regula tot Regenspurgh vlijtigh ghedisputeert is.

Granvella bekent/dat het een hooge en groote sake is.

De ander Reghel.

De ware tegenwoordicheyt Christi gaet op de geheele Persoon/

Na dese eerste Reghel/is de andere oock seker: De Sone Gods is waerachtelijck ende sekerlijck tegenwoordigh by den Ministerio, dat hy inghe[s]et heeft. Want hy is die Persoon in der Godtheyt/welcke ghesonden is/eene eeuwige Kercke te vergade-

gaderen/ende heeft eerstelÿck de belofte self geopenbaert/ende onderhoudt het Ministerium, eñ is daer inne crachtigh. Gelÿck hy spreeckt: Ego sum Vitis, vos Palmites, Ende ware seer noodigh ende nuttelÿc/ dat van dese teghenwoordichept ende werckinghe door het Ministerium, dupdelÿck ende dickwils ghesproken werde. Maer daer toe is de Sone Gods in dese zÿne Ordeninghe in't Avontmael alsoo waerachtelÿck ende wesentlÿck teghenwoordigh / dat hy ons in dese Nietinghe/met Broodt ende Wÿn/zÿn Lichaem ende Bloedt geeft/ Appliceert ons hem selve ende zÿne Belofte/ende maeckt ons Ledematen zÿnes Lichaems/ende werckt troost in ons. Ende gheschiet dese Werckinge door desen Persoon/ die Menschelÿcke Natuere aen hem ghenomen heeft/ende werckt daer inne/ende om der selvighe wille in ons/gheeft ons leven. Alsoo spreeckt Hilarius: Hæc sumpta & hausta faciunt, ut Christus sit in nobis, & nos in eo. Dat is/ Soo men deses nuttighet ende drinckt/ soo is daer mede de Heere Christus in ons/eñ wy in hem. Dese woorden spreken claer van de Nietinghe / ghelÿck oock Paulus uytdruckelÿck van de Nietinghe spreeckt. Het Broodt is de Ghemeenschap met het Lichaem des Heeren Christi/ dit en can niet buyten de Nietinghe verstaen werden. Het Broodt is dit/ waer mede ons de Ghemeenschap des Lichaems mede ghedeelt werdt.

Eñ is eenerley in alle stucken des Ministerij, maer werdt onderschepden diversis respectibus.

Van desen Reghel ende Forme/ Cum Pane sumitur Corpus Christi, moghen de Keur ende Vorsten/anderer Godtvruchtigen eñ Gheleerden bedencken oock hooren/ ende als Theodosius gheboden heeft/ Men soude der oude Rechtgheloovigen Schribenten Getuygenissen ende Confessiones in Concilio hooren / dit ware in dese sake ooc noodigh/ende is onderschept te houden/tusschen den rechten ouden/ ende nieuwe Schribenten, ende tusschen sekere Boecken / die men weet/ wiese gemaeckt hebben/ende de Bastaerden/ die onder de Naem Ambrosij teghenstrÿdighe dinghen te samen ghevlecht hebben.

Met het Broodt werdt ghegheven het Lichaem Christi.

Men sal der ouden eñ reynẽ Kercken Getuygenisse met neersticheyt op soecken.

Maer daer Zwinglius, ofte andere/ dit segghen: Het is alleen een uyterlÿck teecken / ende de Heere Christus zy niet wesentlÿck daer by. Item: Het is maer een teecken / waer by haer de Christenen kennen: dese Redenen zÿn onrecht.

Dit comt overeen met de Clausule des thiendẽ Artyckels der Augsb. Confes. Wy verwerpen de teghenleere.

Franckfurtsche Afscheydt. A°. 58.

Uyt dit bedencken des Heeren Philippi, is noch in't selfde 58. Jaer (als tot Franckfurt Keyser Carel de Keyserlÿcke Croon ende Scepter / het Rÿck liet overgheven/ ende Coningh Ferdinandus tot een Roomsche Keyser vercoren is gheweest) het Franckfurtsche Afscheydt van de strÿdige Religions saken vast van Woordt tot Woordt ghenomen/ t'welck alsoo luydet: Van desen Artÿckel sal gheleert werden/ghelÿck als in de Augsburghsche Confessie bekent werdt/ namelÿck/dat in dese des Heeren ordeninghe zÿnes Avontmaels/hy waerachtigh/ Levendigh / Wesentlÿck tegenwoor-

Wat de rechte tegẽwoordichept Christi in't Avontmael is.

digh is/oock met Broodt ende Wijn / alsoo van hem gheordineert/ ons Christenen zijn Lichaem ende Bloedt te eten eñ te drincken geeft/ ende betuyght hier mede / dat wy zijne Ledematen zijn/ Appliceert/ ofte schenckt ons hem selve/ ende zyne ghenadige beloften/ eñ werckt in ons/ als Hilarius spreeckt: Hæc sumpta & hausta faciunt, ut Christus sit in nobis, & nos in ipso, Dat is/ Soo men dit Nuttight eñ Drinckt/ is daer mede Christus in ons/ ende wy in hem. Dese woordẽ spreken claer van de Nietinghe / als oock Paulus uytdruckelijck van de Nietinghe spreeckt. Het Broodt is de Ghemeenschap met het Lichaem Christi/ dat en can niet buyten de Nietinge/ maer moet also verstaen werden / Het Broodt is dit/ waer mede de Ghemeenschap des Lichaems Christi ons mede ghedeelt werdt.

Getuyghenisse der oude Schrijbenten.

Ende alsoo spreken hier van de oude voornemene Schribenten eñ Vaderen der Kercken. Irenæus spreeckt / Eucharistia constat duabus rebus, terrena & cœlesti: Het Heyligh Sacrament houdt in sich twee dinghen/ een Aerdtsch ende een Hemelsch. Ende Epiphanius eñ Theodoretus spreken claer / dat de Natuer ende Substantie des Broodts blijft: Maer daer mede werden ons de gaven ghegheven/ het Lichaem / ende het Bloedt Christi.

Der Papisten nieuw ghedicht.

Hier nae zijn nieuwe Redenen inghevoert gheworden: Dat het Broodt verandert werde / als Moses stock in de Slanghe: daer nae hebben de Moninckken eene andere Leere ghedicht / dat het Broodt zijn wesen verliese/ werdt Transsubstantiatio, Dat is / eene verwisselinghe: ende zy also het Lichaem in de ghedaente des Broodts/ oock buyten de Nietinghe. Dat dese Reden de oude Kercken onbekent zijn/ is lichtelijck te bewijsen.

Verwerpinge der meeninghe/ dat sonder Ghelooue ontfanghen werdt/ wat in't Sacrament belooft is.

Wat wijder van het rechte ghebruyck ende misbruyck/ oock van de Misse/ te segghen is/ is reede wijder op andere plaetsen verclaert/ ende is hoogh noodigh/ dat dit verstandt in de rechte Kercken blijve/ dat de Nietinghe tot versterckinghe des Gheloofs/ als tot troost gheschieden sal/ dat ons ghewisselijck de Sone Gods/ hem ende zijne belofte Applicere, ende toe eyghene / ende met Broodt ende Wijn zijn Lichaem ende Bloedt waerachtigh ghegheven werde / ende dat dit werck geen Offer voor andere zy/ daer van in andere Schriften noodigher onderrechtinghe gheschiet is.

Verwerpinge der ledige teeckenẽ.

Dat oock sommighe alleen dit segghen: Dat de Heere Christus niet wesentlijck daer zy/ ende dat dit teecken alleen een uyterlijck teecken is/ waer by de Christenen hare bekentenisse doen / ende te bekennen zijn/ dese Redenen zijn onrecht.

Hier over hebben de drie Keur-vorsten / Otto Henrich, Paltsgraef by den Rhijn/ Augustus Hertogh van Sachsen/ Ioachim Marckgraef van Brandenburgh/ eñ sommige andere Vorsten/ die op die tijt/ als oot de drie Keur-vorstẽ tegenwoordigh geweest zijn/ Hertogh Frederick, ende Wolfgang, Paltsgraven by den Rhijn/ Hertogh Christoffel

tot Wittembergh/ Landtgraef Philips tot Hessen/ Marckgraef Carel tot Baden/ etc. hen ghesamentlijck met den anderen vergeleken: Dat sy daer by ghedachten / stantvastelijck met hulpe des Almachtighen te blijven/ ende te volherden/ daer tegens niet te doen / ofte te handelen: besloten oock by den afwesenden Vorsten ende Stendē der Augsburghsche Confessie, om verclaringhe des Consents aen te houden/ met dese uytdruckelijcke voorbehoudinghe. Soo het sake ware/ dat yemandt uyt de gene/ by welcke dier ghesteltenisse/ tot onderhoudinghe des ghemeenen Vrede in de Kercke / Christlijcker wijse aenghesocht zijnde/ sich niet en wilde in laten/ soo is men doch dit ghewogen: Dat men hier mede niet nieuwes uytghherecht heeft / maer de oude Christelijcke Bekentenisse wederhaelt ende gherepeteert is/ soo men sich hier toe niet en versiet: Soo sullen ende willen niet dies te min/ hooghst/ ende hooghghemelde Keur ende Vorsten / by dit afscheydt/ ende desselvighe ware Bekentenisse in alle boven ghemelde Puncten/ bestandelijck ende ghesamentlijck blijven/ ende niet teghens de selvighe/ soo eenighe vervalschinge der Leere/ onbillijcke onrust ofte verhael op nieuwe sich toedraghen mochte / toestaen / inruymen ende aennemen.

Verplichtinghe der Keur ende Vorsten/ om by het Fräcfurtsche afscheydt te blijven.

Iacobi Andreæ Brief/ van oprechticheyt des Franckfurtsche Afscheydts.

DIt Franckfurtsche Afscheydt/ of wel Facij Illyrici aenhangh haer onderstaen hebben t'selvighe suspect te maken/ oock Iacobus Andreas voor weynich Jaren het selvige onder den schijn/ als of het Calvinisch ware/ aenghevochten heeft. Niet te min dewijle men siet/ hoe dese Man hem ghewent heeft/ warm ende coudt uyt zijnen mondt te blasen/ soo wilmen zijne eyghene Missive/ die hy voor de begonnene strijdt der Vbiquiteyt, aen D. Paulum Eberum Pastor tot Wittembergh gheschreven heeft/ hier by stellen. Hoe aenghenaem my de conversatie/ die ick met u het verledē Jaer tot Worms ghehadt hebbe / gheweest is / dat heb ick met desen Brief betuyghen willen/ dewijle ick ghesien hebbe/ dat uwe ghemoeden daer heen gherecht zijn / op dat in sulcke scheuringhe ende verbitteringhe der ghemoeden/ ten minsten eene tamelijcke eenicheyt ende vrede onderhouden mochte werden. Daeromme het des te meer te beclaghen is/ dat nademael de Godtsalige Keur eñ Vorsten/ in de voorledene Franckfurtsche versamelinghe/ oock het hare daer by ghedaen hebben/ evenwel noch de onrustighe / ende Vrede-hatende Theologen (hier mede meent hy de Theologen, welcke op die tijdt tot Iena, ende in andere plaetsen in Sachsen waren) met haren gheschrey / soo vele by etlijcke Vorsten vercrijghen souden/ dat oock door hare toedoen ende bevorderinghe het ghene dat recht ende Christelijck gheconstitueert ende voor goet gekent is/ veroordeelt sal werden. Maer ick hope/ dat Godt

Clachte over Flacij Illyrici aenhang/ door welcke de Vorsten tot Weymaer verleyt zijn.

Turbulenti Theologi.

Spero Deum constituiste modum fu-

rori & insaniç. Nam quo alio nomine intempestivũ illud sanctulorum hominum scelus, zelum inquã exprimam. Reddituri sunt & Deo & hominibus rationem, qui siue causa maiores distractiones facere moliuntur. Contra furores Vanos & insanos clamores adversariorum & nebulonũ.

hare rasende onsinnicheyt eene Mate ende Parck gestelt heeft. Want hoe sal ick anders dit ongheтÿdigh ende onaerdigh Boeven ghesinne der Yveraers ende Schÿnheylighen noemen? Sy sullen Godt ende de Menschen eenmael reeden ende antwoordt moeten gheven / dat sy sonder oorsaeck/ noch meer scheuringe te maken haer bevlÿtigẽ. Onse Kercken alhier/ zÿn Godt lof in goede ruste/ ende willen het Consensus, dat door de Keur ende Vorsten tot Franckfurt opghrecht is/ onderhouden ende verdedighen / ende sullen / hoe des teghendeels leugenen eñ Calumnien bejeghenet mochtẽ werden / op middelen eñ wegen bedacht zÿn'/ welcke haer Godt door zÿnen Geest wÿsen sal.

In't eynde deses Briefs laet hy dẽ Heere Philippum communem Præceptorem, seer ootmoedigh groeten/ ende bidt Godt/ dat hy hem met standtvastigher herte / teghens het overgheflÿcke ende onsinnigh woeden ende gheschrey zÿner tegensprekeren ende Erts-boeven/ bewaren wille.

Van het Wÿnmarische Confutatie Boeck.

Verbolginge van vrome eñ voortreffelÿcke Luyden/ vã weghen des Wÿnmarische Boecx.

ENde werde evenwel upt aenstichtinge Flacij Illyrici (welcken daer nae oock de bewaerde Hertogh van Sachsen/ een Leugen ende Moordt-gheest ghenoemt heeft) in de namen der drie Hertoghen van Sachsen Ghebroeders/ het Wÿnmarische Boeck/ Confutation ghenaemt / door den Druck uptgheghеven: om deses wille de vrome Godvruchtighe ende Gheleerde Mannen/ De oude Doctor Erhartus Schnepff/ M. Andreas Hughel/ Pastor tot Ihene (die voor heen tot Wittembergh vele Jaren by D. Luthers leven in Ministerio, ende den Heere Luthero lief ende weerdt geweest is) Eñ Victorinus Strigelius, van hare Officien afghеset/ ende zÿn na D. Schneppij doot de andere twee ghevanckelÿck wech ghevoert / t'welcke Heer Philippus in zÿne schrÿven aen goede Vrienden hooghlyck met dese Woordẽ beclaeght/ dat sulck een nieu exempel van sulcke vervolginghe / niet eene cleyne verwonderinghe der Kercke Christi maeckte/ ghelÿck het dan in der waerheyt het eerste beginsel gheweest is/ des ghewеltsame Proces by den Euangelischen in strÿdighe saken.

Ondergangh des Confutations Boecx.

Maer ghelÿck dit Confutatie Boeck eyndelÿck tot niet ghecomen ende vergaen is/ nae dien Flacius Illyricus, ende zÿn aenhangh van Ihena zÿn afgheschaft gheworden: also hebben oock noch te vooren/ ende haest nae dat dit Boeck uptghelaten is / aensienelÿcke Theologen, ende andere Stenden der Augsburghsche Confessie, t'selvige wedersproken. Waer van men des Heerẽ Philippi, ende des Landtgraven Philips tot Hessen/ schrÿven aenwÿsen wil/ alleen soo vele de verdoeminghe der vermeynde Sacrament-strÿdt aengaet.

Philippi Melanthon bedenckẽ/ vã het Wÿnmarische Confutations Boeck.

Philippi woorden in het bedencken/ dat de Keur-vorst van Sachsen vã hem gevordert heeft/ zÿn dese/ op het vÿfde Artÿckel des Wÿnmarischen Boecks.

Van

Van den Zwinglianen hebben sy eene ghesuspecteerde Tijtel ghemaeckt/ Oude ende Nieuwe Zwinglianen/ ende en seggen doch niet/ wat sy nieuwe Zwinglianen noemen. Nu willen sy ghehouden wesen/ voor de alder vrolijckste Paus vreeters/ ende derren doch niet een woordt spreken van dese alder grootste Afgoderije/ dat buyten het inghestelde ghebruyck/ niets een Sacrament zijn can. Maer stercken de Pauselijcke Afgoderije/ ende setten dan noch sommighe van haer Propositiones, die niemandt in de Kercke van den beginne/ oock de Papisten selve/ niet gheset hebben/ namelijck/ dat het Lichaem Christi in alle plaetsen zy / oock in Steen ende Hout. Soo nu dit alsoo ware/ wat voor onderschept soude tusschen dit Sacrament ende andere dinghen zijn/ ende hebben sulcke onverlatighe Redenen in Bremen ende andere plaetsen / groote verbitteringhe ende oneenichept ghemaeckt: zijn oock uyt Bruynschweig ende Hamburgh/ van weghen deser sake/ etlijcke eerlijcke Gheleerde Luyden verdreven/ ende rijcke Burgheren verjaeght. Nu spreke ick ongeerne/ by Jonghen/ ende ongheleerde Luyden / van dese saken: Of het Lichaem Christi aen alle plaetsen zy? Want het gheeft onverlatighe grove ghedachten en̄ Redenen/ waer van liever stille te swijghen is.

Soo niets buyten het ingesette gebruyck een Sacrament is/ so sal veel min eene wesentlijcke tegenwoordichept Christi in de Elementen zijn.

Vbiquiteyt des Lichaems Christi.

Maer hoe de Oude ghesproken hebben: Namelijck/ Dionisius, Augustinus, Græcus Canon, Nazianzenus, Ambrosius, Prosper, is geheel openbaer uyt hare schriften. Het make̅ oock de Wijnmarische Dichters eene scheuringhe des Lichaems ende Bloedts/ welcke geen Papist/ oock Lutherus niet ghemaeckt heeft / ende sullen sonder twijfel/ vele Gheleerde Mannen in andere Landen daer tegen schrijven. Ick blijve by de Forma, welcke den Keur-vorsten toegheſtelt is gheweest/ ende is seker waer / dat de Heere Christus wesentlijck by zijnen Ministerio is / op eene andere wijse als men van Steen ende Hout sept. Hy werckt in desen Ministerio troost / ende gheeft ons zijn Lichaem ende Bloedt/ maeckt ons zijne Ledematen / als Paulus eyghentlijck schrijft: Het Broodt is de Ghemeenschap des Lichaems Christi.

De oude Kercke heeft veel anders gesproke̅ en̄ ghehouden/ als vele haer uyt der Papistische meeninghe hen inbeelden.

De wesentlijcke tegenwoordichept in deverdeelde Elementen/ maeckt eene wesentlijcke scheuringhe des Lichaems en̄ Bloedts Christi.

Ende noch een reyse: Of my schoon mijne Vyanden ende hare aenhangh condemneren, ghelijck sy my dan doch vervolghen/ ende versmaden / soo ben ick oock vrolijck/ dat ick van sulcke Hypocritis, die Idololatrie ende Moordt stercken/ eyndelijck afghesondert werde/ en̄ soo langhe my Godt mijn leven ende verstandt gheeft/ ghedencke ick in dese clare Forme der Leere/ met Godes ghenade te blijven.

Philippus en acht de onbillijcke verdoemminghe teghens hem en̄ zijne leere niet.

Des Landt-graven Philippi schrijven aen Hertogh Iohan Frederich de tweede/ zijnen schoon-soon / is dit gheweest/ belanghende den Sacrament-strijdt.

Zwinglianer Sacramentirer/ ofte hoemense noemen wil/ hooren wy gheheel ongeerne / dat de tweedracht alsoo is. Maer wy hopen/ soo de Luterschen/ ende die men Sacramentarisen noemt/ by de Concordia, die Lutherus, Philippus Melanthon , ende andere aengherecht

Concordia Buceri beyder deel Schriften te lesen.

 hebben/

hebben/ ghebleven hadden/ ende noch bleven/ soo en soude dese twist niet noodigh zijn. Wy gelooven oock/ wanneer V. L. sommiger haerder Boecken oock leesde/ soo wel als des anderen Deels/ V. L. soude sien/ dat sy soo verre niet van den anderen waren / soo sy van allen de waerheyt wilden plaets geven. Ende ghelijck wy te vooren gheschreven hebben/ als men haer voor Swermers/ Ketteren/ ende Sacrament-scheynders houden wilde / soo soude goet zijn/ datmen een Synodum van alle Euangelische Stenden/ ende harer Theologen in der Duytscher Natie vergaerde / ende haer daer inne comen liete / ende hare antwoordt oock hoorde: Want sy waerlijck oock vele treffelijcke Argumenta hebben upt de Schriftuere / ende insonderheyt upt de Oude Leeraren der Kercken: als upt Augustino, Tertulliano, Cypriano, Fulgentio, ende andere veel meer. Daer sy dan souden bevinden/ dat sy leerden tegens de waerheyt des Euangelij/ ende der Brieven Pauli, ende teghens het ghebruyck alst in Primitiva Ecclesia gheweest is/ ende haer daer van niet en wilden afwijsen laten: Soo conden sy als dan in desen geexcludeert werden.

Voor de verdoeminghe soude voor heen gaen overwijsinghe in een Synodo.

Argumenten eñ gronden tegẽ den anderen te wegẽ.

Maer wy besorghen/ dat met dese V. L. verdoemenisse/ der gener die men Sacramentarisen noemt/ de Papistẽ de Doore open gedaen sal werden/ om vele waere Christenen tot Martelaren te dooden/ ende op het grouwelijcxste met hen te handelen/ ghelijck sy dan reede aen velen ghedaen hebben. Want wy eyghentlijck berecht zijn / dat het meerder deel in de Nederlanden/ Vranckrijck / Hispanien ende Italien/ van onse gheloove zijn/ doch die opinie hebben/ dat Christus wesentlijck niet alsoo in het Avondtmael/ met Monde ende handen ghegheten werdt.

Met onbillijcke Vdoemnuge/ sterct men de Papistische Tyrannye.

Mondelijcke nietinghe Sacraments wijse te verstaen.

Wilde den Theologen wel gunnen / die dit Boeck ghestelt hebben/ dat sy haer hier inne beter bedacht / ende niet eene aenleydinghe ghegheven hadden/ dat die Doore opgedaen werde/ dat vele vrome waerachtighe Christelijcke Luyden ghedoot / ghemartiriseert ende ghequelt werden/ ende V. L. wil dese onse meeninghe niet onvriendelijck vermercken / want wy niet op ons sien sullen / maer oock op andere Christenen/ dat het die niet qualijck gae/ ende daer sy misschien in een Artijckel dwaelden/ dat sy daeromme niet op de vleeschbanck gewesen werden.

Verhaedinge verscheuringhe in de eerste Kercke.

Daer is in Primitiva Ecclesia eene Secte gheweest/ die gheheeten heeft Novatiani, hadden eene dwalinghe/ dat soo wanneer eener/ nae dat hy Doope ontfangen hadde/ sondighde/ soo en wilden sy hem niet aennemen / noch Absolveren, maer beveelden hem Gode/ die conde hem de zonde vergheven. Evenwel noch soo waren de Oude Christelijcke Leeraren hen soo vriendelijck / dat sy haer niet upt en sloten/ ende lieten hen hare Kercken / mijden haer niet gheheelijck: seyden oock/ dewijle sy in den Artijckel teghen de Arrianen by haer ghestaen haddẽ/ ende anders vrome Luyden waren/ soude men haer doch met ghe-

Soo men nos vermeende dat het teghendeel dwaelde/ soo soudmen dañ evenwel

ghedult draghen. Alsoo of schoon de Sacramentarisen / die doch veel anders nu ter tijt van het Sacrament / als in voortijden / spreken / in eenighen Punct dwaelden / soo sy doch in alle andere Artijckelen van de Augsburghsche Confessie zijn / soo soude men om der Christelijcke liefde wille / niet soo gheswindt met hen voortvaren.

Christelicke liefde ghebruycken / te meer dewijle men sich tot erkentenisse der saké presenteert.

Het Naumburgische Afscheydt / Anno 61.

NAe des Heeren Philippi doot / is de beroemde Keur ende Vorsten dagh tot Naumburgh ghehouden ghewordden / A°. 61. Daerop is dese Afscheydt / belangende de Sacrament-strydt / wederomme ghemaeckt / den Franckfurtischen gheheel eenstemmigh ende ghelijckformigh. Op dat wy niet ghesuspecteert en werden / dat wy met verwerpinghe der Transsubstantiatie, de waere teghenwoordicheyt des Lichaems ende Bloedts Christi / in't heylighe Avondtmael loochenen / Soo en zijn wy van gheene andere meeninghe / dan dat in't Avondtmael des Heeren Christi / uytghedeelt eñ ontfanghen werdt / het ware Lichaem ende Bloedt des Heeren Christi / nae inhoudt der woorden in den Euangelio / Neemt ende Eet / etc. Want de Heere Christus in de Ordeninghe sulckes zijnes Avondtmaels / waerachtigh / levendigh / wesentlijck / ende teghenwoordigh is: Oock gheeft hy met Broodt ende Wijn / alsoo van hem gheordineert / ons Christenen zijn Lichaem ende Bloedt te eten ende te drincken. Ende ghelijck onse Sacrament zijn can buyten het ghebruyck der Nietinghe / ghelijck het van den Heere Christo selfs ingheset is. Alsoo leeren oock wy ghelijcker wijse die ghene onrecht / welcke segghen / Dat de Heere Christus niet wesentlijck in de Nietinghe des Nachtmaels zy / maer dat dit alleen een teecken is / waer by de Christenen hare Bekentenisse doen / ende te bekennen zijn.

Het Franckfurtsche afschept werdt wederhaelt.

Woorden des Naumburgischen afscheydts.

Maer of oock wel / op desen / van der Religie weghen aenghestelde dagh tot Naumburgh / Flacius Illyricus ende zijne aenhangh / gelijck als te vooren op den Colloquio tot Worms A°. 57. door de jonge Hertoghen tot Sachsen / die van Illyrico op die tijdt inghenomen waren / wederomme eene scheuringhe onder den Euangelischen Stenden der Augsburghsche Confessie ghesocht / ende om de Condemnationes aenghehouden hebben / ende insonderheyt / Dat de Keur-vorst eñ Paltsgraef Hertogh Frederick by den Rhijn / ofte van de andere Stendé afghesondert / ofte hem op etlijcke sekere Woorden ende Redenen van het Avondtmael verbinden soude. Soo hebben evenwel de teghenwoordighe Keur ende Vorsten / Hertogh Iohan Frederick tot Sachsen / sulck onghetijdigh versoecken / niet toegheven noch toestaen willen / maer uyt vele oorsaken / ende onder anderen daer mede afgekeert: Dat dese der Keur eñ Vorsté versamelinge / met uytdruckelijcke mate ende conditie uytgheschreven ende bewillight ware / dat gheene Condemnatie voorghenomen soude werden / oock de Theologen dier oorsake

De gesochte uytsluytinge eñ verdoeminge tegen den Paltsgrave Keurvorst werdt geheel afgeslaghen.

sake halven tot sulcken Conventu niet ghebracht/noch ghetogen souden werden. Want het hadden hare V. G. vriendelyck te overwegen/ wanneer alsoo met de Condemnatien in dit hooghwichtigh Artyckel des Nachtmaels des Heeren/sonder onderschept soude voort gegaen ende voortghevaren werden/ dat ghelyckewel de Keur ende Vorsten daer door de hooghe Potentaten ende andere/behalven dat hunne Religie haer ten hooghsten contrarie is/ oorsaeck soude ghegheven werden/tot meerder Tyrannie ende Bloet vergieten / tegens de arme benoude Christenen/onder den schyn/als of de selvighe van de Stenden der Augsburghsche Confessie self uytghesloten/ oock in den Religions vrede ende den inhoudt van dien niet begrepen en waren.

Onheyl uyt de ongetydighe verdoeminghe.

Dieshalven soo en conden sy de hooghgedachte Keur-vorst Paltsgrave/boven die van zyne Keur-vorstelycke G. gheschiede verclaringhe/niet verder dringhen/noch in eenighe Condemnatie bewillighen. Maer sy sien voor goet ende raedtsaem aen/ Dat wanneer de gemoederen harer Keur ende Vorstelycke G. te samen gheset zyn / als dan conde door middel van Godes genadighe hulpe/verder bedacht werden/hoe eenichsins eene andere T'samencomste etlycker voornemene Christelycke/ goethertighe Theologen, ende Politische Raden/mochte aengheſtelt werden/ ende dese hooghwichtige sake van het Avontmael onses Heeren in verder beraetslaginge gebracht mochte werden.

Handelinghe van de Sacrament-strijdt op den Rijcxdagh tot Augsburgh/ Anno 66.

MAer nademael het schrickelyck ende afschuwelyck voorgheven van de Vbiquiteyt, ende over alle teghenwoordichept des Vleeschs Christi/hoe langher hoe meerder de overhandt vercreghen hadde/ende daer over Anno 1564. in de tegenwoordichept des Keur-vorsts Frederick Paltsgrave/ ende des Hertoghs Christophel tot Wirtembergh / het Colloquium tot Maulbron aenghestelt is. Waer inne des Paltsgrave Theologen sulcken ghedicht bestendigh wedersproken hebben. Maer Brentius met Iacobo Andrea ende haren aenhanck/Vorsten ende Heeren de selvighe voor eene onveranderlycke waerheyt inbeeldeden/alsoende dier gestelteniſſe/ Dat wanneer de Vbiquiteyt niet staende ghehouden werde/ soo en conde men de leere van de ware teghenwoordichept des Lichaems ende Bloedts Christi in't Avondtmael niet behouden. Soo is onlangs hier nae de Rijcxdagh tot Augsburgh Anno 66. ghehouden ghewor den/ op welcke de Hertogh van Wirtembergh en Paltsgraef Wolffgang, uyt aenhetsinghen harer Theologen, haer daer heen verluyden lieten / dat sy de Keur-vorst Frederick Paltsgrave / onder den schyn der Leere van't H. Avondtmael/ met alderhande beswaerlycke handelinghen hardt aenghedronghen hebben: als ofte hy voor gheene Standt der Augsburghsche Confessie gehouden/ ende alsoo der Religi-

Colloquium tot Maulbron A°. 64.

Handelinge teghens den Keur-vorst Paltsgrave.

ligions vrede niet deelachtigh gheacht en conde werden.

Maer het heeft niet alleen de hooghghedachte Keur-vorst voor zijne Persoon hem ghenoechsaem ghepresenteert / de Leere / welcke in zijnes Lants Kercken gevoert werde / upt de H. Bybel en Augsburghsche Confessie (welcke hy door zijnen Soon / Hertogh Iohan Casimirus, hem doemaels heeft laten nae draghen) rechtigh ende grondlijck te vertoonen / ende de Godlijcke Waerheyt gelijckformigh te zijn / te bewijsen. Maer het hebben oock de andere Keur ende Vorsten / ende der selvighe naeghelatene Raden / dat ongheyoeght soecken / van de uptsluptinghe des Palts-grave / in geender wijse haer hebben willen laten behaghen / maer presenteerden eene ordentelijcke Tesamencomste ende erkentenisse / om met zijne Keur-vorstelijcke G. te vergelijcken / oock teghen de Keyserlijcke Majesteyt / op des selvighe begheeren / Of sy den Keur-vorst Palts-grave voor eenẽ Standt der Augsburghsche Confessions verwandt hielden ende bekenden / dese uptdruckelijcke verclaringhe ghedaen hebben: Dat haer Gemoedt / Wille / eñ Meeninghe gheheel niet en ware / den Keur-vorst Palts-grave / ofte andere die in sommige Artijckelẽ met hen strijdigh in Duytsche ofte vreemde Natie waren / in eenigh perijckel / veel min upt de Religions vrede te stellen / ofte oock des teghendeels vervolginghe (welcke in ofte buyten der Duytsche Natie voor liepe) toe te staen / stercken / ofte der Armen bedruckten / becommerden / van weghen des Woordts Christi / haer Cruyce / ende vervolginghe / swaerder ende grooter te maken. Met verder aenwijsinghe / hare Majesteyt conde oock lichtelijck afmeten / dat de Augsburghsche Confessions verwanten Stenden niet voeghen soude / anderen / die in de Religie met haer niet ghelijck stemmen / nu ofte toecomende het Oordeel toe te stellen / wien sy daer voor houden ende achten / die het ware verstandt der Augsburghsche Confessie, met zijne meeninghe zy toeghedaen. Want onder desen schijn mochte onder dese Stendts versoeckinghe vele Luyden (ende insonderheyt den swack gheloovighen / welcke Christus met zijnen Bloedt verworven heeft) ghewelt ende onrecht gheschieden. Ghelijck dierghelijcke exempelen tot nu toe / niet weynigh voor ooghen gheweest zijn.

De gesochte uptsluytinge des Keur-vorsts Paltz-grave vindt geenen toeval.

Het Oordeel vã de Augsburghsche Confessions verwanten Stenden / en staet niet by de Papisten.

Het wilde ooc uwe Majesteyt op gelijcker wijse sich indachtigh maken / dat oock by het Papistische deel in de Hooft-artijckel / aengaende de Rechtveerdighmakinghe voor Godt / ende vele andere / niet aen alle plaetsen ghelijckformiger wijse ghehouden ende gheleert werdt.

De Papistische Stende en zijn oock niet in alles doorgaens met den anderẽ eenigh.

Maer alhoewel de bewillighde Ordentelijcke Tesamencomste / van weghen des Krijghs voor Gotha / ende andere verhinderinghe / niet ghevolght is. So heeftmen doch / nae de selvighe tijt veel min eene opentlijcke ofte alghemeyne Condemnatie voort laten gaen.

Want wat sommigher weynighe Theologen privata Conventicula, ende Particuliere / ende onbesinde verdoeminghen hares ver-

Het Godtdelijck Naturelijck eñ beschreven recht verepscht / dat

niemant onghehoort/en upt Godes woort niet overtuyght zynde/verdoemt werde.

meynde Teghendeels/ welcke voor ofte nae deser tyt onbehoorlycker wyse voorghenomen zyn/ aengaet/connen verstandige Luyden voor haer selfs lichtelyck afmeten/ dat het der gemeynen Saken niet geene vasticheyt præjudiceren conne.

Van het Jacob Andreanischen Concordie Boeck.

Maer dat huydighes daeghs sommige vrede-hatende Luyden/ tot onbillycker ende onophoudelycker versmadinghe/ ende lasteringhe der onschuldighe Christenen / ende tot eene eeuwighe scheuringhe der Euangelische Kercken / het voor weynigh Jaren in Druck uptghegane Iacob Andreanische Concordi Boeck misbruycken/willen op dese plaetse alleen upt eenē Brief van een voornemen Euangelische Vorst des Ryckx aen den Keurvorst tot Sachsen/Hertogh Augustum,aenwysen/wat wyser/verstādiger Luyden bedencken ende oordeel van sulcken Boeck gheweest is/aleer het oock noch in Druck ghecomen ware. De woorden van soodanigh Schrift zyn dese:

Hertogh Iohan Casimiri schryvē aen zynen Heere Swagher/ de Keurvorst tot Sachsen.

Ons en twyfelt aenvanckelyck gheheel niet/dat V.L. ende andere Keur ende Vorsten / welcke met dit werck omnegaen / dat Christelyck ende gheheel wel meenen/ gelyck wy oock voor onse Persoon van den lieven Godt niet lievers wenschē / sien ende beleven willen/ dan dat eene sulcke Concordie conde ghetreft werden/waer door Godes eere/ende zyne Waerheyt ghevordert/ voort gheplant / oock alle misverstandt ende dwalende meyninghen wech ghenomen/ voorgecomen/ende daer door den Papisten het Muyl/onse ware Christelycke Religie te lasteren/ghestopt werde.

Keur ende Vorstē hebben eenē anderē scopum ghehadt/als de Theologē, welcke tot het Concordi werck gebruyckt zyn gheweest.

Maer wy draghen de eyndelycke voorsorghe/ dat deses de Wegh/ van de Theologen,V.L.ende andere/om sulcke Concordie te vercryghen/ voorgheslaghen / gheheel niet en zy/ maer even dat teghenspel van desen/als V.L.van hen verwacht/daer upt volgen sal: oock dat V.L.in eenen sulcken Dool-hof ghevoert werde / dat sy haer swaerlyck in toecomende tyden daer upt wickelen sal moghen.

Wat de Theologen onder den schyn des Concordi Boecks ghesocht hebbē.

Want dewyle het sich aensien laet / dat dese Concordia daer heen van de Theologen, by V.L. ende anderen ghedreven werdt / dat die ghene/welcke men Calvinisch noemt/(op welcke sy soo hardt verbittert zyn) sonder rechtmatighe verhooringhe/ ende erkentenisse harer Leere/verdoemt werden: Aen anderen/onder den Name ende Tytel der Augsburghsche Confessie, ende Majesteyt Godes/ eene nieuwe Leere van de Vbiquiteyt des Lichaems Christi in Kercken eñ Scholen ingheboert hebben: Daer toe/alle voorighe van V.L.ende andere Keur/Vorsten / ende der Augsburghsche Confessions toeghedane Stenden/ voorgaende handelinghen/ by ende nae des levens tyden Lutheri, Bekentenissen/Asschepden/ verghelyckinghen/ ende met alghemeen Consens gheapprobeerde ende ghepubliceerde Schriften/in

twy-

twijfel ghetoghen/ ende suspect ghemaeckt zijn. Boven dit alles/ dat van voorseyde Theologen een soodanigh Proces tot verckrijginge der voorgheghevene Concordie,met ghesochte Subscriptie ad partem,ghebruyckt werde/ welcke upt de Christelijcke Kercken niet her en comt/ oock aen den Papisten/ die haer dickwils eenes onpartijdighen Colloquij ghewepghert hebben/ tot hier toe van ons/ den Religions Verwanten/ ghestraft ende ghetadelt is ghewozden. Soo en connen wy anders niet afmeten/ dan dat upt dit werck eene grooter scheuringhe/ tweedracht ende oneenichept in der Religions saken / als te vooren opt gheweest is/ volghen sal.

Dit heeft de uptgang bethoont.

Veelderley deelen/ die teghens dit Concordi Boeck ghe weest zijn.

Dit en hebben niet willen doen Holstein/ Hessen/ Pomeren/ Anhalt/ de Voorstelijcke Paltz/ de Wederanische Graufs/ Nurmbergh/ Speyr/ Worms/ Franckfurt/ Straesburgh/ Bremen.

Also dat V. L. niet sekerders te verwachtē staet/ dan wanneer sulcken Concordi Boeck aen den dagh/ ende den Luyden in de handt comen soude / dat veelderley partijen daer teghens roepen ende schrijven sullen.

Eerstelijck/ de Augsburghsche Confessions Verwandten selve/ die haer niet alle/ als men meent/ ende V. L. inghebeeldt mach zijn / tot sulcken Subscriptie sullen laten verghenoegen / maer de nieuwe Leere van de Vbiquiteyt verwerpen.

Ten tweeden/ alle de ghene/ die daer inne/ des ghenoemde Calvinismi halven/ aengheggrepen werden/ ende tegens hare veelvoudighe rechtmatighe presentatien / tot eenen onpartijdighen alghemeenen Colloquio te comen/ verdoemt zijn / oock van den Theologen, die dat Concordi werck ghestelt hebben/ ende van hare hopen/ valscher Leere/ dwalinghe ende Ketterijen / die met hare meeninghe ende bekentenisse niet alleen niet over een en comen/ noch daer upt volgen/ maer oock daer mede opentlijck strijden/ Ghelijck hare veelvuldighe Protestatien ende wijdtloopighe verontschuldinghen uptwijsen / geheel valschlijck/ booslijck/ ende onchristelijck beschuldight werden. Ende van weghen sulcker injurien ende betichtinghen/ haer ende hare Leere voor de gheheele Christenhept te ontladen/ niet alleen om hare onschuldt te redden / maer oock Conscientie halven ghedronghen werden: Waer door dan dat uptghegane Concordi Boeck van grove onwaerhept ende Calumnien overwesen zijnde/ voor een yeghelijck tot schande/ ende oock in andere stucken gesuspecteert ende verachtelijck ghemaeckt werde/ ende upt een Concordi Boeck tot een Discordi Boeck werden sal. Welcke als dan nu ter tijdt/ ende by alle naecomelinghen/ tot merckelijcke vercleeninghe van V. L. Reputatie, ende aller welmeynende Keur-vorsten ende Stenden/ welcker Namen ende Authoritept slechs de ghemelde Theologen hier inne te misbruycken haer onderstaen hebben / ē tot groote schade der Christelijcke Kercke ghedijen sal.

Daer van siet men de erinneringhe/ die in Duptsch ē Latijn uptgegaē is tot Neu-stadt.

Hier van mach men de Subschribenten vragen/ ende sien de Helmstedische ende Tubingische strijdende Schriften.

Ende ten derden/ de Jesuiten ende Papisten selfs/ ghelijck sy dan reede hier te vooren in opene Druck teghens de Vbiquiteyt, als eene oude verworpene Opinie ende Ketterye/ gheschreven hebben.

Boven deses alles/oock ten laetsten / de Vierde hen binden sullen/ welcke reede upt vreese/ofte anders met verhaestinghe/ ende niet met grondelijcke overweginge der saken/onderschreven hebben/ wanneer sy van een beter onderrecht werden.

Dat alsoo de Schribenten ende Subschribenten deses Concordi-Boecks/met alle anderen/oock mede onder den anderen sich selfs in't hayr sullen vatten / ende sal het spel hoe langher hoe quader werden/ ghelijck V.L. sulckes/ende wat verder daer upt volghen mochte/als eene verstandighe Keur-vorst/lichtelijck cont afmeten ende oordeelen.

Drierley middelen voorgeslagē/ tot vreedsamigher vereenigde der Euāgelische Kercken.

Aen't eynde deses schrijvens werden driederley middelen voorgeslaghen/waer door de Euangelische Kercken dan noch mochte geraden werden / die men oock vertellen wil / waer mede vreedtsamighe Luyden (welcke de Heere Christus saligh prijst)de selvighe met vlijt overweghen moghen. Want eerstelijck sept dat schrijven: Dewijle het den Theologen,welcke dit Concordi-Werck drijven / om den ghenen/welck men Calvinisten noemt/ende hare Leere te doen is/ die sy niet lijden noch verdraghen mogen/ ende alleen goet Luthersch willen zijn.

I. De oude Concordie Formele by handen te nemen.

Overlegghen wy / of het niet eene wegh ware / dat V.L.de Concordie by der handt name / welcke A°.36. tusschen Luthero saligher ende den Switserschen/ende andere Overlandtsche Kercken beraemt ende aengheprezen is gheworden/ende door dat middel de Eenichept tusschen den Duytschen ende Wtlandtsche Natien Theologen ghesocht hadden/welckes die ghene/ die Lutheri Leere verdedighen/ haer geensins te beswaren ofte te weygheren hebben / nademael Lutherus saligher hem selve daer toe bekent heeft/ende de selvige te houden toegesept soude hebben.

In de handelinghe der Concordie en is op Buceri sijde geene verclaringe gemaect/ die niet van D.Luther selfs aengenomen/ende geapprobeert is ghewor- den.

Eñ de andere/welcke het met den Switseren houden / sulcken middel oock niet gevoeghelijck afslaen connen/ dewijle beyder deelen Voor-vaderen ende voorneemste Theologen daer mede te vreden zijn gheweest / ende upt de grondt van Godes woordt den anderen niet verder ghedronghen hebben / ende dieshalven oock hare Nacomelinghen/ende de teghenwoordighe Theologen, het daer by wel mochten laten blijven / ende alle Condemnatien ende smadelijcke aentastinghen der selvighen (welcke nae vermoghen der Augsburghsche Confessie, de selvighe Concordie ende die ghelijcformighe gevolghde onstraffelijcke/ ende van Keur ende Vorsten billijcke gheapprobeerde verclaringhe aennemen / beminnen ende verdedigen)heenstellen ende keeren. Welckes soo het vercregen werdt/sal V. L.tot eene eeuwighe roem ende besten/oock alle Religions Verwanten teghens de Papisten tot troost ende versterckinghe ghedijen.

II. Een vrij onpartijdigh Colloquium aen te stelle.

Maer soo dit middel by het eene oft het andere deel niet en soude te vercrijghen wesen/ oft niet raedtsaem ware/ dat alsdan/ op dat niemandt onrecht geschiede/ende niemant sonder kennisse der sake verdoemt werde/V.L.nevens andere / op een vrye onpartijdigh Colloquium van Duytscher ende vreemder Natie Theologen bedacht

waert/

waert/welcke Wegh(als die in de oude Kercken / ende by onſe tijden op alle Rijcx ende Vergaderings daghen / voor den ordentelijcken in Religions ſaken goet ghekent ende ghehouden is/ oock den Papiſten tot elcke reyſe is voorgheſlaghen ghewordẽ) met eenighe voege van onſer aller ſijde Theologen, die het licht niet ſchuwen / in geener manier afgheſlaghen ende ghewayghert ſoude connen werden.

III. Maer ingheballe oock V. L. dit middel te wijdtluftigh/ ende by ſo vele onruſtighe Ontheologiſchen Koppen/ ẽn menigerley bedencken ende voornemen/niet ſoo haeſt te vercrijgen en ware / ende in't werck ſoude te ſtellen weſen/ſoudet achten / welcke doch nae onſe giſſinghe/ het alderbeſte/ſekerſte ende verdraghelijckſte / oock wel in't werck te ſtellen zijn mochte/ſoo het alleen nae den Reghel van Godes woordt/ ende het Godtſaligh heylſaem ghebruyck der ouden Rechtgheloovighen Kercken voorghenomen werdt / onaenghesien dat ſommighe/ welcke het licht/ende om op de grondt te gaen geerne ſchuwen/ V. L. ende een yghelijck dat ſelvighe als onmoghelijck ende onprijſelijck voorbeelden/waer mede hare ſchande ende bedrogh / daer mede ſy de Weerelt meynen te verblinden/niet openbaer en ſoude werden.

Soo ſoudet Raedtſaemſt zijn / dewijle Keur / Vorſten ende Stenden der Augſburghſche Confeſsie haer met de Papiſten (die doch in't Fundament met den ander ſtrijdigh zijn) nademael de Religie/ noch door Colloquia noch Concilien / noch ter tijt vergheleken mach werden/ende daeromme eenen alghemeynen Religions vrede (dat d'eene nevens d'andere onbedrangt/tot op verder vergheliijckinghe ſitten ẽn woonen mochte)met den ander haer vereenighden/ dat oock in deſen gheballe/ daer men doch in het Fundament onſer ſalicheyt eens is/ een ſulck middel billijck ſoude ghetreft werden: Namelijck / datmen de verbitterde Condemnationes afgheſchaft/ ende de Luyden verdraghen hadde/ſonder twijſel het ſal de tijdt veel verſachten/ẽn de waerheyt haeſt aen den dagh comen/ende menigh dat ſpreken ende ſeggen/ t'welck hy nu uyt vreeſe ende dwangh niet wel doen derf/ ſullen oock vele ſtoute Theologen de moedt vallen laten/ ende ſal alſo Gamaliels raedt de beſte zijn. Want is eene Leere recht ende uyt Godt/ſoo ſalmen die wel laten blijven: maer is die valſch / ſoo en can die ten leſten niet beſtaen: So men doch anders de ſakẽ tot geene redelijcke erkenteniſſe/welckes doch de bequaemſte wegh ware/bedacht te latẽ comen.

Dat d'eene d'andere onverdoemt late/tot dat Godt verder middel van vergelijckinghe mochte gheven.

Want V. L. het ſeker daer voor houden ſal/dat de Theologen huydighes daeghs ſich des Overicheyts ghewelt ende Brachij ſecularis misbruycken/ ende in't ſelvige niet Lutheri Exempel na volgen/welcke hem niet op dat ſelvighe / maer op Godes woordt/ende de erkenteniſſe der oude Chriſtelijcke Kercken/ghereffereert ende getogĕ heeft.

Dit ſchrijven/ghelijck het noch voor de Publicatie des ghenoemden Iacob Andreaniſchen Boecks is geſtelt/ende overgheſonden gheweeſt/de Dato 10. Maji. in't 78. Jaer. Alſo gheeftmen noch allen ver-

standighen Christenen te bedencken/Of niet even dat ghene/ ghelijck hier inne van menigherley teghenspreken ghemelt werdt / teghens sulcken Boeck in der daet gevolght is / ende wat verder van de middelen om de Sacrament-strijdt neder te legghen aenghedupdt werdt/ huydighes daeghs noch billijck in achtinghe soude ghenomen werden/ghelijck het dan door Gods ghenade / eyndelijck daer toe ghecomen is/dat(nademael Keur ende Vorsten bemerckt hebben/hoe men haer ende hare Voor-vaderen/onderstaẽ heeft achter het licht te voeren)dat ghenoemde Concordi Boeck/ ofte weynigh meer gheacht is/ ofte van dien welcke het noch tot een schijn behouden / gheheel in eenen anderen ende tegenstrijdigh verstandt verdedight werdt/ als het van anderen opt verstaen ende aenghenomen is gheweest.

Met het Jacob Andreanische Concordi Boeck gaet het nae der spreucke: Wat upt de Menschen is/moet vergaen.

Waer over oock/ door sonderlinghe beschickinghe Gods/vele loflijcke Keur ende Vorsten (dewijle sy in het werck bevonden/ datmen die ghene/ welcke het schuwelijck ghedicht van de Vbiquiteyt teghen spraken/alleen upt een haet/voor Calvinistẽ uptriepen/ende hen met ongrondt valsche Leere/ende meeningen toematen) door ernstighe eñ opentlijcke Edicta, het onbehoorlijck roepen ende lasteren op de ghenoemde Calvinisten van de Predick-stoelen afghesch aft hebben.

Onbehoorlijck scheldẽ eñ lasteren van de Predickstoelen afgeschaft.

Ende wilde Godt / datmen dese gheheele strijdighe Sake eenmael tot ordentlijcke erkentenisse comen liete / om welcke noch voor weynigh Jaren oock de Christelijcke ende hooghloflijcke Coningh van Vranckrijck ende Navarren/ door zijne Ghesanten/ op't neerstighste aenghehouden heeft / ende het meeste deel der Stenden van de Augsburghsche Confessie, haer dit niet en hebben laten mishaghen: Maer voor een Christelijck ende nootwendigh middel te zijn gheacht hebben/waer door de Euangelische Kercken / in ende buyten Duytschlandt/haer des Paus Jock ende eyndelijcke ondergangh(waer mede hy langhe swanger ghegaen heeft / ende hem in dese laetste tijden met alle ernst laet aen ghelegen zijn)naest Godes hulpe verwerven/ende daer teghens upthouden mochten.

Legatie upt Vranckrijck eñ Navarren/ om eenẽ Synodum te bevorderen.

Keur ende Vorstẽ hebben dẽ voorslagh van een Synodo haer niet qualijck laten behaghen.

Besluyt des vijfden Deels.

MAer dit zy oock ghenoech van het vijfde Deel deses Schrifts/ waer inne tot hier toe/ teghens de ontijdige Verdoeminghen der ghenoemde Calvinisten upt des Keyser Afschepden / ende anderen/ in desen strijdt voorgheloopene Publicis Actis, ghenoechsame aenwijsinghe geschiedt is/dat het sich gantsch niet en soude willen verantwoorden laten/ dat een yeghelijck nae zijn behaghen hem onderwinde/wanneer/ende hoe hy wil/te verdoemẽ/sonder kennisse der saken/tegens het Exempel van de loflijcke Stendẽ der Augsburghsche Confessie voor dese tijt/ende sonder betrachtinge der schade ende nadeel / welck upt het onbehoorlijck verdoemen sommigher Theologen, tot groote verscheuringhe van Kercken ende Scholen/ ghe-

ghevolght is/ende tot versterckinghe des gewelts ende tyrannije des Antechrists/teghens welcke niet heylsamers gheschieden conde / dan dat de Euangelische Kercken in Duytschlandt/ende op andere plaetsen/welcke Medelidtmaten onder een Hooft/den Heere Christo/goede eenichept/verstandt ende Correspondentie in Religions saken hielden/ende den anderen onverdoemt/ofte soo men immers een ander in zijn misverstandt niet en wilde laten / datmen sulcx tot eene ordentelijcke erkentenisse comen liete.

Dat laetste Deel deses Schrifts.

TEn testen. Maer dewijle harer vele/ofte uyt ghewoonhept/ofte uyt Menschelijcke Affecten/ haer ghelijck als met eene bysondere roem voor Lutherisch uytgheven/ ende wie niet in alles ende doorgaens/ hare ghevatede ofte inghebeelde meeninghe ende maniere van spreken ghelijckformigh en leert ende schrijft/ den selvighen voor een Calvinist met spot ende vervolginghe uytroepen. Soo wilmen goethertighe Christenen tot overvloet indachtigh ghemaeckt ende ghebeden hebben / dat sy doch met neerstichept bedencken/ende in haer ghemoedt overleggen willen / hoe het voor den Almachtighen Godt/in eenen rechten ernstighen ghevecht der Conscientie/ende in het jongste Oordeel te verantwoorden zijn wil. Datmen sonder ophouden/een sulcken Onchristelijcken/ergherlijcken en schadelijcken Spieghel-ghevecht drijft/met de Sectarische ende partijesche Namen der genoemde Lutherschen ende Calvinischen/welcke aen beyde sijden eenen Christum/ware Godt ende Mensche/voor haren eenighen Middelaer/Verlosser ende Salighmaker bekennen/ ende in alle stucken der Christelijcke Religie/ welcke het Fundament aengaen/haer op het eenighe woordt Gods beroepen.

Ontijdighe en verkeerde Roem/men blijve Luthe-risch, en by het Luther-sche Ghe-loove.

Want immers sulcke partijesche Namen tegens Christi uytdruckelijck bevel zijn: Ghy en sult u geen Rabbi noemé laten(en alsoo oock geene Menschen voor uwe Rabbi niet opwerpen) want eene is uwe Meester Christus: Maer ghy zijt alle Broeders. Alsoo straft de Apostel Paulus de Corintheren gheheel ernstlijck / als Rotteerders ende Vleeschlijcke/ende die nae vleeschlijcker wijse wandelen/Dewijle onder haer onwetenden yver/ tweedracht ende kijvagie ware/ en d'eene Paulisch, d'ander Petrisch, de derde Apollisch zijn wilde: Is nu Christus/ spreeckt hy / ghedeelt? Is Paulus voor u ghecruyst? Ofte zijt ghy in Pauli Name ghedoopt? Item / Wie is Paulus? Wie is Apollo? Dienaren zijn sy/ door welcke ghy zijt gheloovigh gheworden/ ende dat selvighe/ ghelijck het de Heere eenen yeghelijcken ghegheven heeft.

Partijesche Namen zijn tegens Christi bevel. Matth. 23.

Tegens de ernstighe straf-Predicatie Pauli. 1.Cor.3.

Wie en weet oock niet/dat in den eersten ende Oudtsten Kercken/

Tegens de Exempelen der eerste Kercken.

die ghene/welcke het Euangelium aengenomen hadden/niet van den ghenen/ door welcke sy tot het Ghelooue bekeert waren / maer van Christo/tot welcke sy bekeert zijn gheworden / de Name der Christenen ontfanghen hebben? Ende dit is alsoo nae der Apostelen tyden oock onderhouden gheworden. Ghelijck Ignatius des Apostels Ioannis Discipel schrijft ad Magnes. Laet ons weerdelijck wandelen nae de Name(der Christenen)die wy ontfanghen hebben / want wie van eenen anderen Naem buyten desen Naem is/ die en hoort Godt ende Christum niet toe. Desgelijcx Athanasius Orat. 2. contra Arrian. Noyt en heeft de Gemeynte Godes van hare Bisschoppen/ maer van den Heere/aen welcke sy ghelooven/haer noemen laten.

In den Quæstionibus ad Antioch. en schuwet hem Athanasius oock niet te schrijven. Dit en is niet het rechte Ghelooue tot Godt/ welck van der Menschen Namen genoemt werdt: Op welcke Slagh Nazianzenus seyt: Ick houde waerlijck Petrum ende Paulum in behoorlijcke eere / doch en wil ick noch Petrisch noch Paulisch ghenoemt werden. Want ick en can niet toelaten/dat ick van de Menschen mijnen Name soude voeren/dewijle ick van Godt gheschapen ben. Eñ Epiphanius contra hæres. Wy en hebben noyt ghehoort / dat de Christenheyt Petrisch ofte Paulisch, ofte Bartholomeisch, ofte Thaddæisch ware ghenaemt gheworden/maer het is eenerley Predicatie van alle Apostelen in't beginne gheweest / die en hebben niet haer selven/ maer Christum Jesum den Heere ghepredickt/ende daeromme hebben sy alle/de Kercken ende Ghemeynten/niet van haer selven/maer van haren Heere Christo Jesu de Name ghegheven / ghelijck dan in Antiochia de Christenen eerstlijck alsso ghenoemt zijn geworden. Augustinus super Psal. 44. Alle de gene/welcke door het Woort der Apostelen wedergheboren zijn/ hebben haer noch Petrisch , noch Paulisch, maer Christenen ghenaemt.

In het Pausdom zijn de Sectarische namen opghecomen.

Maer in het Pausdom/daer men de Leere Christi veracht / ende nieuwe Orden der Menschen ghesticht heeft / heeftmen aenghevanghen hen van de Menschen te noemen / Dominicanen , Franciscanen, Bernardinen, Benedictinen , ende dierghelijcken. T'welck wy billijck aen den Papisten straffen. Maer men sal oock daer by bedencken/dat het niet minder straffelijck en is/datmen sich huydighes daeghs in de Euangelische Kercken / Martinisch , Lutherisch, Brentsisch noemt: maer anderen met ghewelt opdringt/dat sy Zwinglisch, Philippisch, Calvinisch moeten heeten.

De huydige partijdische Namen en connẽ daer mede niet ontschuldight werden/datmen van de Ketterẽ sommige toenamẽ heeft.

T'welc mẽ in geener manierẽ verschoonẽ can/dat even eens in voorige eñ in dese tijden/der Ouden eñ Nieuwe Ketteren aenhangerẽ/na hare Authoren/welcke der dwalinghen aenvanghers gheweest zijn/ Arrianisch, Nestorianisch , Eutychianisch ghenoemt zijn. Want het een groot onderscheyt is/datmen van de overtuyghde ende verdoemde Ketteren noemt/die hen in hare valsche / ende van dwalinge over-

tuyghde Leere aenhanghen/ ende deselvighe tot hare Meesteren opwerpen/ende haer daer over Christi ende zyner waere Ghemeynte ende Kercke ontslaen. Ende datmen tot onderdruckinghe der Waerachtighe/ende in Godes Woordt ghegronde Leere/ Christelijcke ende Godtsalighe Luyden/ de verhate partijesche ende van den Papisten ontleende Namen opdringen/welcke voor allen opentlijck betuygen/ dat sy buyten Christo niemandt anders voor haren Meester opwerpen/noch om eenighe Leeraers/ ofte Schrijbenten willen/ sich Christi ende zyner leere ontslaen. Jae met den Apostel Paulo seggen: Soo yemandt/oock een Enghel van den Hemel / een ander Euangelium predickte / als Christus / de Propheten ende Apostelen ons gheleert hebben/die zy vervloeckt/ Anathema Maranatha. Ende waer in ordentlijcke Erkentenisse der saken bewesen conde werden/ dat dese Leere (welcke sy van't H. Nachtmael met goeder Conscientie voeren/ ende Godes Woordt ghelijckformigh houden) Van Zwinglio, Oecolampadio, Philippo, Calvino, ofte andere Menschen/ sy heeten dan hoe sy willen/ghevonden / ofte ten eersten van hen voortghebracht is / ende het alleen waerachtighe Woordt Godes enteghen/ der reyne oude Kercke onbekent/ofte oock die tot D. Luthers tijden ghepleeghde ende toegheestane Concordie handelinghe contrarie zy / soo willen sy de selvighe eersdaeghs wederroepen / ende daer van opentlijck aftreden.

Aleer dan sulcx bewesen is/so gheeftmen eenen yeghelijck te overweghen: Of oock niet in desen ghevalle des Heeren Lutheri spreucke recht ende billijck conde aenghetoghen werden/ Welckes/als hem van de Papisten/ende waerlijck van groote Vorsten ende Heeren altijdt voorghewòrpen werde / dat zijne Leere Wicklevisch / Hussittisch / etc. ware. Met dese Woorden hem verantwoort heeft: Jck en wil die gene niet hooren/ oock in't minste niet achten/ die hare meeninghe niet anders en weten te bevestighen/ende wat der selvighe enteghen is/te wederlegghen/als dat sy segghen: Dit is Wicklevisch/ dit is Hussittisch / dit is Ketterisch/ want dat is het eenige schuym ende zever/ t'welck sy ghestadigh in de Mondt voeren/etc.

Partijesche Namen zijn oock tegens D. Lutheri wille ende meeninghe.

Ende dewijle immers de aengemetene Name der Lutherschen sommighen soo wel behaeght: Soo steltmen teghens soodanigh onbedacht voornemen/ noch eenmael/ des Heeren Lutheri Vermaninghe selfs een yeghelijck voor/waer mede hy den genen straft/ welcke goet Lutherisch wilden wesen.

Tom.2, Pag.5.

Niet alsoo ghy Narre/seyt hy: Hoort ende laet u segghen. Ten eersten/ bidde ick/ datmen mijnen Name wilde verswijghen/ ende sich niet Lutherisch, maer Christen heeten. Wat is Luther? Js doch de Leere niet mijne. So en ben ick ooc voor niemant gecruyst. D'Apostel Paulus, 1. Cor. 3. wilde niet lijden / dat de Christenen haer souden Paulisch heeten / ofte Petrisch, maer Christenen. Hoe soude dan ick arme stinckende Madesack daer toe comen/datmen de Kinderen Christi

met mijnen Heylloosen Name soude noemen? Niet alsoo lieve Vrienden/laet ons de partijesche Namen uytdelghen/ ende Christenen heeten/wiens Leere wy hebben. De Papisten hebben billijck eene partijesche Name/willen nae den Paus heetē/ die hare Meester is. Jck en ben/ende en wil niemants Meester zijn : Jck hebbe met de Ghemeente/ de eenighe ghemeene Leere Christi/ die alleen onse Meester is/ Matth. 22.

Op ghelijcker wijse schrijft Doct. Lutherus oock in zijnen Brief/ aen de Christenen tot Straesburgh/Anno 26. Jck bidde uwe Evangelisten/mijne lieve Heeren ende Broeders/ dat sy u van Luther ende Carlstadt wijsen/ende altijt op Christum rechten.

Wanneer men dese trouwhertige vermaninghe van Doct. Luther volghde/ghelijck dan aen meesten doen souden/ die haer altijt slechs op D. Luther beroepen: Soo souden de partijesche Sectarische Namen haest afgeholpen zijn/eñ de Evangelische Kercken/tot Erkentenisse der Waerheyt/ eñ tot Vrede ende Eenicheyt/ ten besten gedijen.

Ghemeene schade / soo men door de partijesche Namen niet op en houdt de Kercke Godes te scheuren.

Maer daerenteghen/ soo men (als helaes nu sommighe Jaren gheschiet is) met de partijesche Namen/het Moortgheschrey te drijven/ voort varen soude/soo en can anders niet volghen/dan datmen Godt hoe langher hoe meerder vertoornen/ende tot straffe verwecken sal/ den loop des H. Evangelij verhinderen ende ophouden / de Bandt der Christelijcke Liefde/ende de Evangelische Kercken meer eñ meer scheuren: Ende den Antechrist zijn ghewelt stercken sal.

Besluyt des gheheelen Geschrifts.

Welck men immers met goeder Conscientie/noch teghens Godt noch by dese ofte toecomende Weerelt sal verantwoorden connen:
I. Dewijle die Leere/welcke mē onbillijck Calvinisch heet/dier maten
gheschapen is/ dat die in voorighe tijden even den ghenoemden Sacramentarisen enteghen gheset is / ende den selvighen daer over vre-
II. de aengheboden is gheworden. De Sacrament-strijdt oock door de Concordia Lutheri met de Overlandtsche Theologen bygheleyt ende opgheheven is. Ende Philippus Melanthon, als eenen voornemen
III. Leeraer der Augsburghsche Confessie, onaenghesien de hier nae nieuwe beweeghde strijdt voor ende nae Lutheri Doot / by sulcke Concordie gebleven is. Calvinus oock (wiens Gaven als een nuttelijck
IIII. Instrument Godes/niet sonder ondanckbaerheyt teghen Godt veracht ende verblint comen werden) hem op ghelijcker wijse tot sulcke Concordie, ende tot de Augsburghsche Confessie bekent / ende zijne Leere/die hy voort ende voort op menigherley wijse ghevoert heeft/ van niemandt by Doct. Luthers leven tijdt aenghevochten is. Oock
V. van de Stenden der Augsburghsche Confessie noyt ordentelijcker wijse verdoemt en is / ofte uyt hare Verwantschap behoorlijck ende
VI. ghesamentlijck is uytghesloten gheworden. Eyndelijck oock/dat de partijesche Namen/Calvinisch ende Lutherisch, gheheel Onchristelijcker wijse ghebruyckt werden. Ghelijck sulckes alles tot hier toe

in

in dit Gheschrift wijder is uytghevoert.

Welck men hier mede in Godes Name besluyten/ ende een yeghelijck/om de Barmhertichept Godes/ende om het Bloedt vergietens Christi Jesu willen/vermaent ende gebeden hebben wil / datmen dese soo langduerende/ende doch veelmaels aen d'een sijde ende byghelepde strijdighe saken/in de vreese des Heeren overweghen/ ende sich met ontijdighen Oordeel niet verhaesten / oock de wonden der arme ende hoogh bedroefde Kercke Godes niet verder opscheuren wil. Maer datmen veel eer daer nae trachten wilde / datmen de selvighe ghenese/waerhept ende vrede met herten soecke / de eere Godes ende liefde des Naesten bevordere/ende (ghelijck het ware Christenen toestaet)eenmael ophouwe van de wercken des vleeschs / Ghelijck daer zijn vyantschap /hader/ nijdt/ toorn/twist/ tweedraght/rotten/haet/ moordt/ende dierghelijcken. Ende daerenteghen de vruchten des Gheests/welcke zijn Liefde/Vrede/Lijdtsaemhept/Vriendelijchept/ Goedichept/ Gheloove/ Sachtmoedichept/ende dierghelijcken/ in't werck stelle / ende metter daet bewijse/ waer mede het Gheestelijcke Lichaem Christi/zijne Heplighe Ghemepnte/door Godes hulpe/sonder verder verscheuringhe/onderhouden mochte werden / ende men met vreuchde staen mochte voor den Rechterstoel Christi : Welcke eenen yeghelijcken gheven sal nae zijne wercken: Namelijck / Prijs ende Eere / ende onverganckelijck Wesen / den ghenen die met ghedult in goede wercken/ trachten nae het eeuwighe leven. Maer die twistachtigh zijn/ eñ de Waerhept niet gehoorsamen/maer ghehoorsamen de ongherechtichept/ Ongenade ende toorn/ droeffenisse ende angst/over alle Zielen der Menschen die quaet doen.

Vermaninge ende Bede aen alle Christelijcke herten.

Rom.2.

Godt alleen de Eere.

Matth. XXIIII.

Welcke is nu een trouwe ende cloecke Knecht / die de Heer ghestelt heeft over zijn Huysghesin / dat hy hen ter rechter tijdt spijse ghebe. Saligh is die knecht / wanneer zijn Heere comt / ende vindet hem alsoo doen. Voorwaer ick segghe u/ hy sal hem over alle zijne goederen setten.

Maer indien de boose knecht in zijn herte sept : Mijn Heer en comt noch in langhe niet. Eñ begint zijne medeknechten te slaen/eet eñ drinckt met de Dronckaerts. Soo sal de Heer des selvigen Knechts comen/aen dien dagh/als hy hem dat niet en voorsiet/ ende op die ure/ die hy niet en meent / ende sal hem in stucken houwen/ende sal hem zijn loon gheven met den Huychelaren / Daer sal huylen ende tandtclapperen wesen.

Tot den Leser.

GOetgunstighe Leser/ Alsoo Doctor Christophorus Pezelius dit Boeck A°. 1600. tot Newstadt aen der Hardt/ tē tweedemael heeft laten drucken / (upt oorsake dat d'eerste Exemplaren niet meer te becomen waren) ende t'selvighe den Doorluchtighen Hooghgheboren Keurvorst, Frederick de vierde Paltzgrave ghedediceert : Voeghende daer achter aen eene Recapitulatie, ende Wederhalinghe van de voornaemste Puncten/ die in't selvighe schrift verhandelt werden / t'welck by het eerste Exemplaer niet ghedaen en is. Soo heeft my goet ghedocht/ die Recapitulatie hier by te voeghen/ welcke aldus luydet.

Recapitulatie ende Wederhalinghe der voorneemste Puncten/ welcke in dit Gheschrift wydtloopigh ghehandelt werden.

MAer by so verre yemant van de Tegenpartye/ dese tot hier toe gedane Historische Vertellinge hem voornemen wilde tegen te spreken / de selvige wilmen gebeden eñ vermaent hebben/ dat hy op het Parck eñ Wit deses Schrifts/ sonder lasteringhe/ ende sonder vergheefsche ommeloopen eñ uytsweven antwoorden wil. Ende upt het rechte verstandt des Godlijcken Woorts/ eñ sekere ongheťwijfelde Historijs ende Actis publicis van dese volgende Vragen een ander grondelijck Bericht/ als in dit Geschrift oprechtelijck aengewesen is/ te voorschijn wilde brengen. Als namentlijck.

Ofmen met goede gront/ van eene dwalinge teghens het Fundament des Christelijcken Gheloofs overwijsen conne/ dat die ghene/ welcke ongevoeghlijck voor Calvinisch uytgheroepen werden / met mondt ende herten bekennen/ dat in het Heyligh Avondtmael twee onderschepdene dinghen zijn / de upterlijcke Ghenaden-teeckenen/ Broodt ende Wijn / ende de Hemelsche gave des Lichaems ende Bloedts Christi/ mitsgaders alle zijne verdiensten ende cracht?

Ende dat eyghentlijck ende propriè te spreken/ de upterlijcke sichtbare Ghenade-teeckenen met handen ende mondt ontfangen/ lichamelijcker wijse ghegeten/ ende met de tanden aen stucken ghebeten/ eñ verduwet werdē: maer de onsichtbare Hemelsche gave/ met ende door het Geloove van ons ghevaet eñ aenghenomen moet werden.

Of niet de Aerdt ende Forme van sprekē by sommige oude Schrijventen/ welcke Heer Lutherus voor hem aenghetogen heeft/ Dat het Lichaem Christi in stucken ghebroken/ van vromen ende quaden/ mondelijck gegeten werdt/ Sacramentlijcker wijse te verstaen zijn/ ghe-

ghelijck als oock dese Reden / Dat Christi Lichaem daghelijcx uyt de vruchten der Aerde gheschapen / met handen begrepen / met tanden aen stucken ghemaelt / met ooghen ghesten werdt?

Of niet dese Leere / in voorighe tyden de genoemde Sacramentarisen enteghen geset is / ende hen daer over vrede aengheboden zy?

Ofmen ontkennen conne / dat op den Colloquio tot Marpurg / A°. 29. eene verghelijckinghe tusschen den Heere Luth. en de Switserschen Theologen in alle strijdighe Artijckelen ghemaeckt / en van het Sacrament alleē daer aen is blijven steken / Of Christi Lichaem in het Broodt ofte Sacrament Lichamelijck zy / ende dat evenwel beyde Partye teghen den anderen Christelijcke liefde te bewijsen belooft hebben / soo veel eenes yeghelijcken Conscientie lyden moghe?

Of niet de Overlandtsche Steden / die A°. 30. op den Rijcxdagh tot Augspurgh eene bysondere Confesie over te gheven ghedrongen zijnde / daer nae A°. 32. tot Schweinfurt in de Religions Vrede-handelinghe / met behoudinge ende sonder hare Confesie te verwerpen / sich met den Protesterenden Stenden vergheleken hebben / ende in volghende tyden ghestadigh voor Augsburghsche Confesions Verwanten / ende Bondtghenooten ghehouden ghewordt zijn.

Of niet A°. 36. tusschen de Overlandtsche Theologen en den Heere Luthero, eene Concordia opgherecht is / waer in men eene Sacramentlijcke teghenwoordichept des Lichaems Christi bekent / en de Transsubstantiatie ende Localem inclusionem, (dat is / de plaetselijcke insluytinghe) verwerpt?

Of niet voor / ende inne / ende nae de opgherechte Concordia, Bucerus ende Philippus der Overlandtsche Theologen meyninghe altijdt op eenerley wijse verclaert hebben / ende Luthero de selvighe genoechsaem bekent gheweest is?

Of niet Heer Lutherus ten hooghsten betuyght / dat hem de Concordia aenghenaem zy / ende ghelijck zijne woorden luyden / Hy de selvighe also begeerigh is / als hy geerne wilde / dat hem de Heere Christus ghenadigh zijn soude. Ende dat hem eene sware steen van't herte ghenomen is / Namelijck / het ergewaen ende misvertrouwen / t'welck hy oock niet en wilde wederomme daer op comen laten. Ende dat hy de Overlandtsche Theologen bekent ende aengenomen hadde / als zijne / ende der zijnen lieven Broederen in den Heere?

Of niet de Switsersche Evangelische Steden / den Heere Luthero de verclaringhe Buceri van de Concordie Artijckelen toegheschickt hebbē / mitsgaders wijdtloopigh hare Confesie, ende Lutherus haer daer op toegheschreven heeft / dat hy ende den zijnen de Concordiam van herten geerne sien souden / dat weet Godt / ende ghebeden / met ernst te weghe te brenghen / dat de Krijtens / die teghens de Concordie bulderen / sich hares Krijtens onthoudē souden / ende dat hy zijns Persoons halven / alle onwille van herten varen laten / en de Switseren

 seren

feren met liefde ende trouwe meynen wilde/ waer over hy Godt tot een ghetuyghe op zijne Ziele ghenomen heeft?

Of niet op den Schmalkaldischen Conventu, A°.37. de Euangelische Stenden de Concordie bevestight hebben/oock de Overlandtsche Theologen, sonder onderschrijvinghe der Schmalkaldische Artijckelen/ op de te voorene opgherechte Verwantenisse ende Bondtghenootschap hebben blijven laten?

Of niet het thiende Artijckel der Augsburghsche Confesſie ende Apologiæ noch by des Heeren Lutheri leven in de Latijnsche verbetert is/ende in sulcken forme op alle volgende Colloquijs ende Rijcxdaghen / overgegheven ghewordden zy/ sonder yemants teghenspreken by de Euangelische?

Of om de vernieuwinghe des Sacrament-strijdts/die op aenhetsinghe van heftighe Luyden/ A°.44.upt een hittigh ghemoedt ontstaen is/de te voorene opgerechte Concordie te verwerpen zy. Dewijle in de Leere/die daer inne vervaet is/geene veranderinghe gheschiet en is/eñ om Menschelijcke swackheyts wille/verdragene sakẽ tot eeuwighet wist eñ kijvagie/immers niet en sullen gestelt werdẽ?

Of niet Philippus Melanthon, nae opgherechte Concordie altijts eenerley Leere/voor ende na des Heeren Lutheri doot/van't Heyligh Avondtmael ghevoert heeft / ende op alle Rijcxdaghen ende Colloquia, tot verdedinghe der Augsburghsche Confesſie gheschickt is/ ghelijck oock Bucerus. Ende dat de een/soo wel als de ander/over de Concordie vast ghehouden hebben/ ende sich door de vernieuwinge des Sacrament-strijdts/in geene maniere daer van af voeren/noch afdringhen hebben willen laten. Oock deser beyder Schriften ende Verclaringhe/ by Doctor Luthers leven van niemant is aengevochten ghewordden?

Of niet Iohannes Calvinus hem op ghelijcker wijse tot de Concordie bekent / met de Straesburghsche Predicanten hem doorgaens vergheleken/in zijne Institutionibus voor ende nae Lutheri doot / eenerley Leere eñ Bekentenisse/ der Concordie, ende Philippi verclaringhe ghelijckformigh ghevoert heeft/voor Westphali tegens hem/ A°.52. beweeghde strijdt / noch van D.Luthero, noch van andere Euangelische Leeraren van dwalinghe beschuldight is / den Heere Luthero ende Philippo een lieve Vriendt gheweest is/ van de Heeren tot Straesburgh/ende den Hertogh van Lunenburgs weghen / op de Colloquia ende Rijcxdagen gheschickt/ ende om zijne gheschicktheyt ende andere gaven wille van de Theologen der Augsburghsche Confesſie lief ende weerdt ghehouden is gheweest?

Of niet Heer Philippus sich veelvoudigh ende ghenoechsaem verclaert heeft/dat hy aen den Westphalo teghens Calvinum beweeghde strijdt / gheheel geen behaghen en droeghe / noch met Westphalo hielde/ofte houden conde?

Of niet der Protesterende Stenden bescheydenheyt in de Sacrament-strijdt/meer als ongehestuymighe Handelinghen/ toe te staen ende nae te te volghen zy: Ende of dadelijck verclaert ende bewesen conde werden/ Dat de Protestanten / in de van de Papisten gesochte verdoeminghen opt hebben willen inwillighen : Ick swijge dan/ dat sy selve Condemnationes ghemaeckt hebben/ofte yemandt in dese strijdt uyt de Religions vrede ghesét hebben/ofte van andere hebben willen laten uytsetten?

Of niet in alle Religions Vrede-handelinghen/yeder tijt de Overlandtsche Steden/die by de Concordia ghebleven/mede inghesloten zijn? Ende of niet die welcke huydighes daeghs haer tot de Repetita Confes. Augustana, Franckfordischen ende Naumburgischen Afscheydt bekennen / immer soo weynigh van de Augsburghsche Confessie ende Religions Vrede afghesondert connen werden / als weynigh de Keur ende Vorsten / welcke de selvighe gheapprobeert/ ende bestendigh daer by te blijven versproken hebben/ haer ofte den haren van de Augsburghsche Confessie ende Religions Vrede uytsluyten ofte afsonderen hebben willen?

Of sommiger Theologen partialische Condemnationes,de Waerheyt ende de ghemeyne Vrede yet wat præjudiceren conne ofte soude/dewijle de selvighe teghens alle Billijckheyt eñ Recht/teghens de in Godes Woordt voorgheschrevene Ordeninge/tegens de Christelijcke Liefde/teghens het Ghebruyck der Apostelen / ende rechtgheloovighe Kercke Godes/sonder erkentenisse der saken / sonder verhooringhe der beclaeghden/sonder behoorlijcke bewijsinghe eñ Wederlegginghe der dwalinghe van den ghenen erdicht ende voorghenomen zijn / die teghens soo vele welghestelde ende opghebouwede Kercken/in ende buyten Duytschlandt/ende teghens soo vele eerlijcke/Godtsalighe/duere/voortreffelijcke Luyden / uyt allerleye Staten/ haer selven voor Claghers/Ghetuygen / ende Rechters opwerpen/ ende ghelijck de Roomsche Paus alle anderen oordeelen ende rechten/maer haer van niemant oordeelen noch rechtē willen laten?

Of het met Christi bevel/Matth.23.met des Apostels Straf-predicatie/1.Cor.3.met het Exempel der eerste Kercke/ met het oordeel der reynen ouden Schrijventen/oock met Doct. Luthers vermaninge selve/over een stemme/datmē sich alleen voor goet Luthersch uytgheve/ende het vermeynde teghendeel de name der Calvinisten opdringt/die haer niet op Calvinum,maer op Christum eñ zijne Waerheyt beroepen/ende sich presenteren : Soo uyt Godes Woort conde bewesen werdē/dat dese Leere(die sy met Philippo Melanthone,welcke de Augsburghsche Confessie gheschreven / verclaert/ ende verdedight heeft/ghemeen hebben) valsch ende onrecht zy/ofte van Calvino eerst te voorschijn ghebracht / de Schriftuere ende de oude Kercke onbekent/de Concordien ende ghedaene Verclaringen der Augsburgh-

burghsche Confessie onghelijck is / dat sy de eerste willen zijn / Calvino Anathema aen te segghen / met den Apostel Paulo, die oock een Engel van den Hemel vervloeckt houdt / die een ander Euangelium vercondight / als des Heeren Christi Euangelium!

Op dese ende dierghelijcke Puncten / als in de voorheen gaende Historische Vertellinghe der voorgheloopene saken in de Sacrament-strijdt verder zijn bewesen / Biddet ende begeert men van den ghenen / welcke dit Gheschrift teghenspreken willen / Christelijcke ende bescheydelijcke Antwoordt. Ofte dat sy immers (tot verder verhoedinghe der veelvoudighe ergernissen / ende schadelijcke scheuringhen der Euangelische Kercken: Oock dat de Name Gods niet soo schendelijck ghelastert werde) des ontijdighen scheldens ende verdoemens der vrome ende ontschuldighe Luyden / haer in de vreese des Heeren matighen. Ende dese gheheele sake tot behoorlijcke Erkentenisse willen laten comen. Ofte door sulcken middel met Godes hulpe ende bystandt / de Waerheyt dies te meer aen den dagh ghebraght / ende verder scheuringhe ende erghernisse afghesneden mochte werden. Welckes alle Christenen / insonderheyt / die Godt zijner Ghemeynte in Weereltlijcke ende Gheestelijcke state voorgeset heeft / te bevorderen schuldigh zijn / nae het bevel ende belofte des Psalms: Soeckt wat tot de vrede Hierusalems dienet. Het moete wel gaen den ghenen / welcke dy lief hebben.

Godt alleen de Eere.

